

YAŞAYAN ANAYASA

2003 VE 2004 YILLARI

ANAYASA GELİŞMELERİ

Levent GÖNENÇ*
Ersoy KONTACI*

Giriş

Hukuk kuralları yaşar. Hukuk kurallarının asıl serüveni yürürlüğe girdikten sonra başlar. Ortaya çıkan her yeni hukukî sorun, o sorunla ilgili hukuk kuralının yeniden gündeme gelmesine, tartışılmasına neden olur. Bir hukuk kuralının her yorumlanması, her uygulanışı onun nefes alıp vermesidir. Hatta, bir hukuk kuralı yürürlükten kalksa dahi, o kural yaşarken ortaya çıkan birikim daha sonraki uygulamalara ışık tutar. Anayasa kuralları da böyledir. Anayasalar da yaşayan metinlerdir, hatta, kendilerine özgü özellikleri dolayısıyla, diğer hukuk metinlerine göre en uzun yaşayan veya yaşama şansına sahip olan metinlerdir. İnsanlar deneyimlerinden ders alarak hata yapmaktan kurtulur. Aynı şekilde, hukuk kurallarının uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunların değerlendirilmesi de, o kuralların doğru anlaşılmasına katkıda bulunur. Öyleyse, Anayasa'nın günlüğünü tutmak, o anayasanın doğru uygulanması için büyük önem taşır. Nihayetinde, bir anayasanın dökümü o anayasayı değiştirmek veya muhafaza etmek isteyenler için de bir *"performans testi"* olarak ayrı önem taşır. Biz, düzenli olarak sürdürmeye çalıştığımız *"Yaşayan Anayasa"* serisinde, 1982 Anayasası'nın *"yaşamını"*, özellikle günlük gazete arşivleri ve internet kaynaklarından faydalanaarak belgelemeyi amaçlıyoruz.

* Gönenc, Levent, Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa hukuku anabilim dalı; Kontacı, Ersoy, Araş. Gör., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa hukuku anabilim dalı. Bu çalışmanın *"Anayasa"* ve *"Seçimler ve Siyasi Partiler"* bölümleri Gönenc, Levent, *"Yasama"*, *"Yürütme"* ve *"Yargı"* bölümleri Ersoy Kontacı tarafından kaleme alınmıştır. *"Yaşayan Anayasa"* konsepti çerçevesinde, çalışmalarımızı başından beri birlikte yürüttüğümüz Dr. Ozan Ergül'e yardım ve desteği için teşekkür ederiz.

Bu çalışma çerçevesinde, esas olarak hukukî tartışmalara yer verdik. Ancak, bir anayasanın yaşamı siyasî ortamdan ayrı düşünülemeyeceği için, gerekli olduğu ölçüde anayasa gelişmelerinin siyasî arka planını da aktarmaya çalıştık.

Siyasi olayların ve hukukî tartışmaların dökümünü yaparken belli bir sistematik içinde kalmaya özen gösterdik. Bu bağlamda, öncelikle Anayasa'nın kendisine ilişkin gelişmeler üzerinde durduk. Ardından, Anayasa'da düzenlenen devlet organlarına, yani yasama, yürütme ve yargı organlarına ilişkin gelişmeleri inceledik. Yargı organıyla ilgili açıklamalarımızda, Anayasa Mahkemesi'nin karar ve faaliyetlerine vurgu yaptık. Anayasal sistemin önemli bir unsurunu oluşturan seçim ve siyasî partiler konusunu ayrı bir başlık altında ele aldık. Çalışmamızı 2003 ve 2004 yılında yaşanan Anayasa gelişmelerinin genel bir değerlendirmesiyle noktaladık. Anayasa hukukunun ilgi alanı içine girse de, çalışmanın kapsamını çok genişleteceğini düşünerek ve bu konuda uzmanlık düzeyinde pek çok çalışmanın düzenli olarak yapılmakta olduğunu göz önüne alarak, temel hak ve özgürlüklere ilişkin gelişmeleri çalışmanın dışında bıraktık. Son olarak, araştırmacılara yardımcı olacağı umuduyla, çalışmanın sonuna 2003 ve 2004 yılları içinde yayımlanan Anayasa Mahkemesi kararlarının bir listesini ekledik.

Burada temel amacımız Anayasa'yla ilgili olayların bir dökümünü yapmaktır. Bu yüzden, hukuk ve siyaset bilimini ilgilendiren önemli bazı sorunların kapsamlı bir analizine girişmedik. Sadece o sorunlara dikkat çekerek anayasal tartışmalara zemin hazırlamaya çalıştık. Fikrimizce, söz konusu sorunların pek çoğu tek başına bir makale, hatta kitaba konu olabilecek niteliktedir. Bu çalışma ileride yapılacak başka çalışmalara esin kaynağı olabildiği ölçüde amacını gerçekleştirmiş olmaktadır.¹

¹ "Yaşayan Anayasa" aynı konsept çerçevesinde gelişen olayların incelenmesi fikrine dayandığı için 2001 ve 2002 Anayasa Gelişmelerini ele aldığımız çalışmalarımızda kullandığımız girişi bu çalışmamıza da aynen aktarıyoruz. Gönenç, Levent- Ergül, Ozan, "Yaşayan Anayasa-2001 Yılı Anayasa Gelişmeleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 2002/1, Y. 15, s. 13-84; Gönenç, Levent-Ergül, Ozan-Kontacı, Ersoy, "Yaşayan Anayasa-2002 Yılı Anayasa Gelişmeleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 48, Y. 15 (Eylül/Ekim 2003), s. 117-181.

Anayasa

2003 yılı, somut anayasal gelişmeler açısından, kendisinden önceki 2001 ve 2002 yıllarına nazaran oldukça verimsiz geçen bir yıl oldu. Gerçekten, 2001 yılında 1982 Anayasası döneminde yapılan en kapsamlı anayasa değişikliklerine şahit olunurken, 2002 yılı ise, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilebilmesi amacıyla Anayasa'nın 76 ve 78. maddelerinde yapılan değişikliklerle noktalanmıştı. Buna karşılık 2003 yılı, pek çok konunun anayasal tartışma gündemine dahil olduğu, ancak bu tartışmaların hiçbirinde somut bir neticeye varılamadığı bir yıl olarak noktalandı.

2003 yılının Anayasa gündemi, iki temel konu etrafında yaşanan tartışmalarla açıldı. Bu konulardan birincisi, 2002 yılının *"son saatlerinde"* *Resmî Gazete'*de yayımlanarak yürürlüğe giren ve Anayasa'nın 76 ve 78. maddelerini değiştirerek Erdoğan'ın milletvekili seçilebilmesine olanak sağlayan değişiklik paketi idi. Parlamento'da yer alan siyasî partiler arasındaki genel bir uzlaşmaya dayanan bu paket, yeni yılda da Meclis dışı muhalefetten ve yüksek yargı organlarından gelen kapsamlı eleştirilere konu olmaya devam etti.² Ancak, söz konusu değişikliklerin ülke gündemini belirleyen medya gruplarının büyük bir kısmı tarafından da *"siyaseten doğal"* karşılanması, konuyla ilgili tartışmaların kısa bir süre sonra gündemden çıkmasına neden oldu.

Yılın hemen başlarında tartışılan bir diğer konu ise, ağırlıklı olarak AKP İstanbul Milletvekili Prof. Dr. Burhan Kuzu tarafından gündeme getirilen *"başkanlık sistemi"* önerisiydi. Söz konusu öneri, Kuzu tarafından, esas olarak Meclis'in yasama faaliyetlerinin büyük ölçüde Hükümet'in kontrolünde olduğu, parlamenter denetim mekanizmalarının iyi işlemediği ve başkanlık sisteminde kamusal yetkilerin daha akılcı biçimde paylaşıldığı gerekçeleriyle savunuluyordu. Yılın ilerleyen zamanlarında ise, tartışmaya bizzat Başbakan Erdoğan da dahil oldu. Mayıs ayı başlarında katıldığı bir televizyon programında *"siyasette arzusunun"* başkanlık veya yarı-başkanlık sistemi olduğunu açıklayan Erdoğan, Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin başta olmak üzere pek

² Örneğin; Yargıtay Başkanı Eraslan Özkaya, *Cumhuriyet Gazetesi'*ne yaptığı açıklamada; AKP Genel Başkanı Erdoğan'ın milletvekili olabilmesi için yapılan Anayasa değişikliğini eleştirerek *"Kişiye özgü yasalar, hukukun genel ilkelerine aykırıdır."* diyordu (*Cumhuriyet*, 2 Ocak 2003).

çok AKP'li milletvekilinden de destek aldı.³ Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), muhalefetteki diğer partiler ve kamuoyunun geniş kesimleri ise, bir “*macera arayışı*” olarak niteledikleri bu öneriye, söz konusu düzenlemenin, AKP iktidarı tarafından, Cumhurbaşkanı ile aralarında yaşanan krizleri çözmenin bir aracı olarak getirildiğini vurgulayarak karşı çıktılar. Yılın ilerleyen zamanlarında ise başkanlık sistemi tartışmaları, gündemdeki diğer maddelerinin ağırlığı altında etkisini kısmen yitirdi. Ancak daha sonra yaşanan gelişmeler de gösterecekti ki; konu, aslında AKP'nin gündeminden hiçbir zaman tamamen çıkmamıştı.

2003 yılına damgasını vuran asıl anayasal tartışmalar ise, “2B” olarak sınıflandırılan orman arazilerinin satışına ilişkin Anayasa değişikliği teklifiyle gündeme geldi. AKP iktidarı, “... orman sınırları dışına çıkarılmış olan ve fiilen de artık orman olmayan bu yerlerin yeni bir yaklaşım ve anlayışla değerlendirilmesi ...” ve “.... ülke ekonomisine ve orman köylülerinin kalkındırılmalarına kaynak sağlanmasını ve kronikleşmiş bu sorunun çözülmesini sağlayacak bir anayasal düzenlemeye ihtiyaç bulunduğu” gerekçeleriyle, söz konusu alanların satışa çıkarılmasını ve malî darboğazdan geçmekte olan ülke ekonomisine kaynak yaratılmasını amaçlıyordu.⁴

Teklif metninde, yukarıda anılan hedeflere ulaşılması için Anayasa'nın iki maddesinin değiştirilmesi öngörülüyordu. Buna göre, öncelikle Anayasa'nın 169. maddesinin 2. fıkrası;

“Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre; Devletçe yönetilir, işletilir ve işletirilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.”

şeklinde değiştiriliyordu. İkinci olarak ise, Anayasa'nın 170. maddesinin madde başlığı; “Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ve Orman Köylüsünün Desteklenmesi” olarak düzenleniyor ve madde, son iki fıkrası hariç tümüyle değiştirilerek;

“Devlet, ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımından; ormanların gözetilmesi ve işletilmesinde devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirleri alır.

³ *Hürriyet*, 24 Nisan 2003.

⁴ 4841 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” teklifinin gerekçesi için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî İnternet Sitesi: <<http://www.tbmm.gov.tr/d22/2/2-0101.pdf>>

Bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi kanunla düzenlenir.

31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş ve orman sınırları dışına çıkartılmış yerlerin devri, tahsisi, terki, kiraya verilmesi, üzerinde sınırlı ayni hak tesisi, satışı ve satış gelirlerinden orman köylülerinin kalkındırmalarının desteklenmesi amacıyla ayrılacak payın belirlenmesi kanunla düzenlenir. Orman köyleri sınırları içinde kalan yerlerin satışında, kullanıcısı orman köylüsüne öncelik tanınır."

şeklinde yeniden kaleme alınıyordu.

İşin ilginç yanı, söz konusu teklifin ilk maddesiyle birlikte, orman arazilerinin satışı konusuyla tamamen ilgisiz bir düzenlemenin de pakete eklenmiş olmasıydı. Gerçekten, teklifin ilk maddesi; Anayasa'nın 76. maddesinin 1. fıkrasında bir değişiklik yapılmasını ve milletvekili seçilme yaşının 30' dan 25'e indirilmesi öngörüyordu. Dahası, teklifin son maddesiyle birlikte, iki maddelik bu teklifin Cumhurbaşkanı tarafından halkoylamasına sunulması halinde, değiştirilen hükümlerin "tümüyle oylanacağı" da karara bağlanmış bulunmaktaydı.

Bilindiği gibi, 1982 Anayasası'nın 175. maddesinin 7. fıkrası;

"Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu Kanun'un halkoylamasına sunulması halinde, Anayasa'nın değiştirilen hükümlerinden hangilerinin birlikte, hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar."

hükmünü içermekte ve Meclis'e yukarıdaki gibi bir düzenleme yapma yetkisi vermektedir. Ne var ki, konuluş amacı itibarıyla gündemdeki bir Anayasa değişikliği teklifi içinde yer alan ve birbirleriyle yakından ilgili bulunan maddelerden birinin veya bir kaçının Cumhurbaşkanı'nca halkoyuna sunulması ve reddedilmesi, buna karşılık diğerlerinin doğrudan doğruya kabul edilmesi halinde ortaya çıkabilecek hukukî boşlukları ve sorunları engelleme amacı taşıyan bu düzenleme, AKP iktidarı tarafından, birbiriyle tamamen ilgisiz iki maddeyi birbirine ekleme aracı olarak kullanılıyor; Hükümet'in bu "kurnazlığı" ise, beklendiği gibi, muhalefet ve kamuoyunun sert eleştirilerine hedef oluyordu.⁵

Bütün bu tartışmalar arasında Meclis'e sunulan teklif, Meclis Anayasa Komisyonu'nda, teklif metninde kullanılan dil üzerinde yapılan bazı ufak değişikliklerden sonra olduğu gibi benimsenerek,⁶ Genel Kurul'un 4 Nisan 2003 tarihli oturumunda kabul edildi ve 4841 sayılı Yasa halini aldı. Ne var ki, söz konusu teklifin kabul edildiği oturumda yapılan oylama, yukarıda değinilen tüm bu tartışmalara ek olarak, AKP iktidarı açısından başlangıçta hiç düşünülmeyen başka bazı sorunların da doğmasına yol açtı. Gerçekten de teklif, Meclis Genel Kurulu'nda yapılan son oylamada, tam 366 kabul oyuyla kabul edildi.⁷ Bu ise, AK Parti iktidarının hiç de arzulamadığı bir durumun ortaya çıkması anlamına geliyordu. Zira Anayasa'nın 175. maddesi uyarınca, üç yüz altmış beş kabul oyundan daha az bir oyla kabul edilen bir anayasa değişikliği

⁵ Örneğin; CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, partisinin 8 Nisan 2003 tarihli Meclis grup toplantısında yaptığı konuşmada, bu iki konunun bir arada düzenlenmesini şu sözlerle eleştiriyordu: "Değerli arkadaşlarım, biz de biliyoruz, gençler de biliyor, o yirmi beş yaşında seçilme hakkını vereceğiniz gençler de biliyorlar, onlar da bu ülkenin ormanlarının satılmasını istemiyorlar. Ve kendilerinin bu amaçla kullanılmak istenmesini, üzüntüyle gözlemliyorlar. O iş ayrı, bu iş ayrı; önümüzde seçimlere kadar daha çok zaman var, o zaman içinde getirin yirmi beş yaşı tek başına, burada birlikte oyalayalım, getirin, hemen, yarın getirin, yarın oyalayalım. Eğer maksadınız, yirmi beş yaşındaki gençlerin seçilmesine olanak vermekse, niçin onları sıkıntıya sokuyorsunuz, niçin yokuşa sürüyorsunuz, niçin onları ormana gönderiyorsunuz? (...) Değerli arkadaşlarım, bu Anayasa değişikliği, demin söylediğim amaçla bir araya getirildi. Bizim oyumuzu daha kolay alırız, CHP'nin oyunu böylece daha kolay alırız, hele bir de bu Anayasa değişikliği paketinin altına, bu Anayasa değişikliği referanduma birlikte sunulur diye bir madde koyarsak, böylece, Cumhurbaşkanı da, bu ikisini birlikte onaylamak durumunda kalır, halkoyuna, referanduma konu giderse, vatandaş da, bunu böyle oylamak zorunda kalır, gençler, yirmi beş yaşında seçilme hakkını elde etmek için her halde ormanları da bırakırlar, oy verirler, o sayede biz, bu konuyu da çözeriz diye bir plan yapıldı". (Konuşmanın tam metni için bkz., "Belgenet" Internet Sitesi: <http://www.belgenet.com/2003/baykal_080403.html>).

⁶ Anayasa Komisyonu, kendisine verilen redaksiyon yetkisi çerçevesinde, teklifin çerçeve 3. maddesinin 3. fıkrasında geçen "aynı hak" ibaresini "aynî hak"; "kalkındırmalarının" ifadesini "kalkındırılmalarının" ve son fıkrasında geçen "orman içinde" ibaresini de "orman içinden" şeklinde düzeltmiştir. (Komisyon Raporu'nun tam metni için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî Internet Sitesi: <<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss106m.htm>>)

⁷ Söz konusu teklifin oylamasında karşılaşılan bir diğer ilginç durum da; milletvekili seçilme yaşını yirmi beşe indiren maddenin, değişiklik teklifinin ilk tur oylamasında üç yüz on sekiz oy alarak, gerekli kabul yeter sayısının altında kalmasıydı. Buna karşılık, teklifin orman arazilerini ilgilendiren bölümü ise, üç yüz kırk beş kabul oyuyla daha ilk turda gereken barajı aşıyordu. Bu manzara ise, AKP'li vekillerin, milletvekili seçilme yaşının yirmi beşe indirilmesi konusunda ne kadar ciddi olduklarının tartışılmasına ve yirmi beş yaş önerisinin, orman arazileri hakkındaki değişikliğin "üzerini örtmek" amacıyla getirildiği yorumlarının güç kazanmasına neden oldu.

teklifinin yürürlüğe girebilmesi için, mutlaka halkoylamasına sunulması gerekmektedir. Böylece AKP iktidarı, Erdoğan'a milletvekilliği yolunu açan değişikliklerinin ardından, bir kez daha “halkoylaması kabusu”yla karşı karşıya geldi. Üstelik bu sefer teklifin halkoylamasına sunulması ihtimali, değinilen ilk durumdaki tartışmaların aksine, bizzat Anayasa'dan kaynaklanan bir zorunluluk niteliğindedir.⁸ AKP'nin, bu zor durumdan çıkış için geriye kalan tek umudu ise, olağan zamanlarda çokça eleştirdikleri Cumhurbaşkanı'nın veto yetkisinin devreye girmesi ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, önüne gelen yasayı bir kez daha görüşülmek üzere Meclis'e geri göndermesiydi. Sonuçta, AKP açısından korkulan olmadı ve 18 Nisan 2003 tarihinde Sezer, Anayasa değişikliği teklifini halkoylamasına götürmek yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı'na geri göndermeye karar verdiğini açıkladı.

Cumhurbaşkanı Sezer, veto gerekçesinde, öncelikle geçmişte benzer yönde yapılan uygulamalara değiniyor ve 1990'lı yıllardan beri aynı doğrultuda çıkarılan yasaların, anılan amaca hizmet etmekten ziyade çıkar çevrelerinin yararına sonuçlar doğurduğunu, kaçak yapılaşmaya neden olduğunu ve yasa dışı kazançlara yol açtığını belirtiyordu. Sezer, ayrıca, bu yasa ile, suç işleyerek ormandan yer elde etmiş kişi ya da kurumların ödüllendirileceğini ve ormana zarar vermeyen, yasalara ve Anayasa'ya saygılı yurttaşların devlete, hukuka ve yasalara güveninin de sarsılacağını vurguluyordu.⁹

⁸ Aslında AKP'nin, bu “kabus”tan sıyrılmak için elinden gelen tüm çabayı gösterdiğini de belirtmek gerekir. Gerçekten, Anayasa değişikliği teklifinin maddeleri üzerinde yapılan her iki tur oylamada da referandum zorunluluğunu aşmak için gereken üç yüz altmış sekiz oya ulaşamaması, AKP'yi farklı önlemler almaya itti. Nitekim, 4 Nisan 2003 tarihinde AKP Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat, “Anayasa değişikliği teklifini askıya alınacağını, teklifin tümü üzerindeki oylamanın ileri bir tarihte yapılacağını” açıkladı (Radikal, 4 Nisan 2003). Bunun üzerine AKP, Meclis Genel Kurulu'nda teklifin tümü üzerinde yapılacak oylamadan hemen önce, söz konusu öneriyi komisyona geri çekmek istedi. Oturumu yöneten CHP'li Meclis Başkanvekili Yılmaz Ateş'in bu istemi reddetmesi üzerine, Meclis toplantısını engellemek için, başkanlık divanında görevli AKP'li katip üye Enver Yılmaz'ın divanı “terk etmesinden” yumruklasmalara kadar uzanan farklı “yöntemler” denendi. Ancak, yaşanan tüm tartışmalara rağmen Genel Kurul, teklifin tümü üzerindeki oylamaya geçti ve yukarıda da değinildiği üzere, teklif, üç yüz altmış altı kabul oyu alarak kabul edildi.

⁹ Cumhurbaşkanı'nın geri gönderme gerekçesinin tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmi Internet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/18.04.2003-2138.html>

Bu vetoyla birlikte AKP'nin "orman" planları büyük bir yara aldıysa da, konu, parti kurmaylarının gündeminden hiçbir zaman tam olarak çıkmadı. Gerçekten, temmuz ayına gelindiğinde ülke gündemi bir kez daha aynı konu etrafında şekillenmeye başladı. AKP Hükümeti, söz konusu değişikliğin hem kronik hale gelmiş olan orman sorununun çözümü, hem de ülke ekonomisine sağlanacak katkı açısından hayati bir önem taşıdığını ısrarla vurgularken, Orman Bakanı Osman Pepe başta olmak üzere partinin tüm ileri gelenleri de, konunun yakında tekrar gündeme geleceği mesajını veriyorlardı.

Tüm bu tartışmalar ekseninde Meclis'e sevk edilen ve aynı konuyu düzenleyen bir Anayasa değişikliği paketi, Doğru Yol Partili (DYP) ve bazı bağımsız milletvekillerinin de desteğiyle, 29 Temmuz tarihinde yapılan son oylamada üç yüz altmış sekiz oy alarak kabul edildi ve 4960 sayılı Yasa halini aldı. Böylece, bir önceki oylamada üç yüz altmış yedi oyluk zorunlu halkoylaması sınırının bir oyla altında kalan teklif, bu sefer söz konusu sınırı bir oyla aşmış oluyordu.¹⁰ 1 Ağustos tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na gönderilen Yasa, Cumhurbaşkanı'nca daha önce veto edilen ilk Yasa'nın neredeyse aynısıydı. Yasa'nın ilk maddesinde milletvekili seçme yaşının otuzdan yirmi beşe indirilmesi öngörülüyor, Anayasa'nın 169. maddesinin değiştirilmesinden ise vazgeçiliyordu. Buna karşın, Anayasa'nın 170. maddesi ise yine değişiklik kapsamındaydı. 170. maddede yapılan değişiklik açısından görülebilen tek fark şuydu: Cumhurbaşkanı'nca daha önce veto edilen 4841 sayılı Yasa ile "31.12.1981 gününden önce bilim ve fen yönünden orman niteliğini tümüyle yitirmiş ve orman sınırları dışına çıkarılmış yerlerin devri, tahsisi, terki, kiraya verilmesi, üzerinde sınırlı aynı hak tesisi ve satışı"nın yasayla düzenleneceği belirtilmişti. 4960 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikte ise, söz konusu yerlerin sadece "satışı"na ilişkin yetki korunuyor ve bu yerlerin "idaresi"nin de yasayla düzenleneceği hükme bağlanıyordu.

Ne var ki, orman arazilerinin satışıyla ilgili değişiklik projesi, Anayasa'nın 170. maddesinin değiştirilmesiyle de bitmiyordu. AKP Hükümeti, söz konusu Anayasa değişikliği teklifinin kabul edilmesinden

¹⁰ Ancak, anayasa değişikliği teklifinin bu oylamasının da hayli "olaylı" geçtiğini vurgulamak gerekir. Gerçekten, teklifin milletvekili seçilme yaşının yirmi beşe düşürülmesini öngören 1. maddesinin ikinci tur oylaması sırasında AKP İstanbul Milletvekili Zeynep Karahan Uslu'nun on beş dakika ara ile iki kez oy kullandığının tespit edilmesi, büyük tartışmalar yaşanmasına sebep oldu. Ancak olay, AKP'li yetkililer tarafından bir "dalgalılık" olarak nitelendirildi ve konu böylece kapatıldı.

iki gün sonra, Meclis Genel Kurulu'na bu sefer de *"Orman Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı"*nı sundu. Toplam on sekiz maddelik Tasarı, özetle; orman sınırları içinde veya bitişindeki tapulu, orman sınırları dışında ise her türlü tasarruf belgeleri ile özel mülkiyette bulunan ve muhitin hususiyetlerine göre yetişmiş veya yetiştirilecek olan kızılgaçlıklar ile aşılı kestaneliklerin, fıstık çamlıkları ve palamut meşelikleri dahil olmak üzere her nevi meyveli ağaç ve ağaççıkların orman sayılamayacağı ve kızılgaçlıklar ve aşılı kestaneliklerin sahiplerinin, yapacak ve yakacak gereksinimleri ile pazar satışları için olan kesimlerini *"orman yönetimine haber vermeden"* ve *"keşif, damga ve nakliye işlemlerine bağlı olmadan yapabilecekleri"* hükümlerini içeriyordu.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 15 Temmuz 2003 tarihinde, hem Anayasa'nın değiştirilmesini öngören 4960 sayılı Yasa'yı, hem de Orman Yasası'nın değiştirilmesini öngören 4965 sayılı Yasa'yı (1 ve 16. maddeleri yönünden) bir kez daha görüşülmek üzere TBMM Başkanlığı'na geri gönderdi. Sezer, Anayasa değişikliği paketini geri gönderme gerekçesinde, 4960 sayılı Yasa ile, daha önceden veto ettiği 4841 sayılı Yasa arasındaki benzerliklere dikkat çekerek; *"... 4841 sayılı Yasa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce bir kez daha görüşülmesi için geri gönderilmesine ilişkin kimi gerekçelerin geçerliliğini koruduğu görülmektedir."* diyordu. Sonuçta Sezer, 4841 sayılı Yasa'yı veto ederken kullandığı cümlelerin aynen muhafaza edildiği bir gerekçeyle, önüne gelen paketi bir kez daha veto etti.¹¹ Sezer, 4965 sayılı Yasa'nın yukarıda anılan hükümlerini de TBMM Başkanlığı'na geri gönderirken, Anayasa'nın 44 ve 169. maddeleri başta olmak üzere, genel kamu yararı amacına aykırılık olduğuna işaret etti.¹² Sezer'in bu tavrının kamuoyundan da büyük destek görmesi, söz konusu Anayasa değişikliği önerisinin AKP Hükümeti'nin gündeminden çıkmasına neden oldu. Yasa değişikliği konusunda ise Hükümet, şansını bir kez daha denedi. Gerçekten, yılın son günlerinde yeniden tartışmaya açılan tasarı, 5 Kasım 2003 tarihinde aynen kabul edilerek 4999 sayılı Yasa adı altında Cumhurbaşkanı'na gönderildi. Sezer, bu durumda bir kez daha geri gönderme yetkisine sahip olmadığı Yasa'yı 17 Kasım'da yayımlanmak üzere Başbakanlık'a gönderirken, Yasa'nın (ilk metindeki 1 ve 16.

¹¹ Cumhurbaşkanı'nın geri gönderme gerekçesinin tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmi İnternet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/15.08.2003-2381.html>

¹² Cumhurbaşkanı'nın geri gönderme gerekçesinin tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmi İnternet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/15.08.2003-2382.html>

maddelere tekabül eden) 1 ve 13. maddelerinin iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Anayasa Mahkemesi, 17 Mart 2004 tarihinde, Sezer'in yaptığı bu başvuru üzerine açılan davayı sonuçlandırdı ve Yasa'nın 1 ve 13. maddelerini iptal ederek yürürlüklerini durdurdu.¹³

2003 yılının Anayasa gündemine ilişkin olarak belirtilmesi gereken son bir husus da, gündemden hiçbir zaman düşmeyen "dokunulmazlık" tartışmaları oldu. CHP, yıl boyunca dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin olarak Meclis'te bekletilen ve bir türlü işleme konulmayan taleplerin gündeme alınmasını ve konuyla ilgili olarak gerekli Anayasa değişikliklerinin yapılmasını savunurken, AKP Hükümeti, çeşitli gerekçelerle bu konuda ayak diremeyi sürdürdü. Konuyla ilgili en çarpıcı örnek ise, çeşitli milletvekilleri hakkında Meclis'e iletilen dokunulmazlığın kaldırılması taleplerinin görüşüleceği Komisyon olan Anayasa-Adalet Karma Komisyonu'nun, seçimlerin üzerinden neredeyse bir yıl geçmesine rağmen toplantıya çağrılmamasıydı. En sonunda CHP, ilgili Komisyon'u 10 Kasım 2003 tarihinde olağanüstü toplantıya çağırırken, söz konusu uygulamayı da *"fahiş ölçülerde bir içtüzük ihlali"* olarak nitelendirdi. İlk toplantısını 12 Kasım 2003 tarihinde yapan Anayasa-Adalet Karma Komisyonu, AKP'li milletvekillerinin oylarıyla, milletvekili dokunulmazlığına ilişkin dosyaların görüşülmesini, TBMM Dokunulmazlıkları Araştırma Komisyonu'nun çalışmaları tamamlanıncaya kadar erteleme kararı aldı. AKP İstanbul Milletvekili Burhan Kuzu ise, bu uygulamayı, *"diğer komisyondaki arkadaşlara saygısızlık olacağı"* gerekçesiyle savundu.¹⁴

2004 yılının anayasa gündemi de, büyük ölçüde bir önceki yıldan devrolan tartışmalarla şekillendi. Bu anlamda, yılın başlarından itibaren gündemde olan temel konu, yine başkanlık sistemi tartışmalarıydı. Yılın ilk günlerinden itibaren başta Burhan Kuzu olmak üzere pek çok AKP'li milletvekili tarafından gündeme getirilen öneri, gerek muhalefetten,¹⁵

¹³ Bu noktada, CHP'nin de 4999 sayılı Yasa'nın 1 ve 13. maddeleri hakkında Anayasa Mahkemesi'ne başvurduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin de, 17 Mart tarihli açıklamasında, söz konusu iki davanın birleştirilerek karara bağlandığını ifade etmiştir (*Hürriyet*, 17 Mart 2004).

¹⁴ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 2003.

¹⁵ Örneğin; DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar, TBMM'de yaptığı basın toplantısında, AKP'nin bu tutumunu; "Tek parti dayatmasının 1946'larda kaldığını zannediyorduk ama şimdi tam bir tek parti dayatması ile karşı karşıyayız." sözleriyle eleştiriyordu. Açıklamanın tam metni için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî Internet Sitesi: <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/web_basin_aciklamalari.aciklama?p1=15403>

gerek yargı ve sivil toplum kuruluşlarından,¹⁶ gerekse AKP içinden¹⁷ gelen ciddi itirazlarla karşılaştı. Bu itirazların şiddetlenmesi üzerine Başbakan Erdoğan, başkanlık sistemi önerisinin Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu'nun önceki tarihli bilimsel çalışmalara dayandığını ve *"ne hükümetin, ne de partinin gündeminde başkanlık sisteminin olmadığını"* söyledi. Bu açıklamadan bir hafta sonra ise, bu sefer Meclis Başkanı Bülent Arınç, katıldığı bir televizyon programında, başkanlık sistemi yerine mevcut parlamenter sistemin iyileştirilerek devam edilmesinden yana olduğunu açıkladı.

Bütün bu açıklamalara rağmen başkanlık sistemi tartışmaları, 2004 yılının son aylarında bir kez daha olanca ağırlığıyla Türkiye gündemine oturdu. Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile müzakere sürecinde ihtiyaç duyacağı söylenen istikrarlı bir yönetim yapısına yapılan vurgular, özellikle Ekim ayında açıklanan AB Komisyonu İlerleme Raporu ile birlikte iyice şiddetlendi. Raporda, %10'luk seçim barajının indirilmesi yönünde yapılan eleştiriler, Türkiye'nin siyasal parçalanmışlığı karşısında yönetimde istikrar amacına nasıl ulaşılacağı meselesinin tartışılmasına neden oldu. Bu çerçevede özellikle Adalet Bakanı Cemil Çiçek, %10'luk barajın düşürülmesi talebinin uygulanması halinde ülkenin siyasî bir kaosa sürüklenmemesi için, ya belli sayıda *"Türkiye Milletvekili"* seçilmesini, ya da başkanlık sistemine geçilmesi önerisini gündeme getirdi. Ne var ki, %10'luk seçim barajının değiştirilmemesi yönünde karar alınmasıyla birlikte, başkanlık sistemi tartışmalarının bu bölümü de kapanmış oldu.¹⁸

2004 yılının, başkanlık sistemi tartışmaları dışındaki anayasal gündemi ise, kuşkusuz *"2004 değişiklikleri"* olarak bilinen Anayasa değişik-

¹⁶ Örneğin; Türkiye Barolar Birliği Başkanı Özdemir Özok, temsil ettiği örgüt tarafından düzenlenen "Demokrasi ve Yargı" konulu sempozyumun açılış konuşmasında "çok partili bir sistemde başkanlık sisteminin demokrasinin çökmesine neden olabileceğini" belirtiyordu. Konuşmanın tam metni için bkz., Türkiye Barolar Birliği'nin Resmî İnternet Sitesi: <http://www.barobirlik.org.tr/tbb/baskan/konusmalar/050104_demokrasi_ve_yargi.aspx>

¹⁷ Örneğin; AKP Ankara Milletvekili Ersönmez Yarbay, Türkiye'de yargı gücünün etkisizliğine dikkat çekerek, Türkiye'de yeterli altyapının mevcut olmaması nedeniyle, başkanlık sisteminin ya padişahlık sistemine, ya darbeyle gelen diktatörlüğe dönüşeceğini ileri sürüyordu (Sabah, 5 Ocak 2004).

¹⁸ Türkiye'de başkanlık sistemine geçişin hukukî ve siyasî maliyeti konusunda bkz., Gönenç, Levent, "Türkiye'de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları, Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine bir Çalışma Notu", Başkanlık Sistemi (içinde), Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2005, s. 1- 12.

liği paketiyle şekillendi. Yıl ortasında gerçekleştirilen bu değişikliğin sinyalleri, aslında daha yılın ilk günlerinden beri gelmekteydi. Gerçekten, örneğin; Ocak ayında Türk Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) 34. Genel Kurul toplantısına katılan Adalet Bakanı Cemil Çiçek; 1982 Anayasası'nın AB müktesebatına uygun olmadığını, çıkardıkları yasaların önemli bir kısmının Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle iptal edildiğini ve Türkiye'nin, uzlaşma içinde 1982 Anayasası'nı kapsamlı bir şekilde değiştirmesi gerektiğini vurguladı. Sonuçta, uzunca bir hazırlık döneminin ardından kapsamı netleşen ve TBMM'ye sunulan değişiklik paketi, 7 Mayıs 2004 tarihli Meclis Genel Kurul oturumunda kabul edildi ve 22 Mayıs tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.¹⁹ Paket, esas olarak, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde başlattığı reformların devamı niteliğindedir. Bu sebeple, Anayasa değişikliği tartışmaları söz konusu olduğunda genel olarak görülen havanın aksine, bu değişikliklerin öncesindeki siyasal ortam, iktidar ve muhalefetin varlığı geniş uzlaşmanın etkisiyle şekillendi. Bunun sonucu olarak da söz konusu paket, TBMM Genel Kurulu'nda, halkoylamasına gidilmesini gerektirmeyen büyük bir çoğunlukla kabul edildi.

Pakette yer alan değişiklikler, esas olarak iki kategori içinde incelenebilir.²⁰ Birinci kategorideki değişiklikler, daha önce yapılan Anayasa değişikliklerinin devamı niteliğindedir. Bu bağlamda, ölüm cezasına (m. 5/2, m. 17/4, m. 38/9-10, m. 87), Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne (DGM) (m. 143), basın özgürlüğüne (m. 30) ve kadın-erkek eşitliğine (m. 10) ilişkin değişiklikler, daha önce ilgili alanlarda başlatılan reformların genişletilmesini veya tamamlanmasını ifade ediyordu. İkinci kategorideki değişiklikler ise, Türk anayasal sistemi için tamamen yeni bir takım kurumların oluşturulmasına veya mevcut kurumlarda radikal yenilikler yapılmasına yönelik düzenlemeler niteliğindedir. Uluslararası Ceza Divanı'na taraf olunması (m. 38/11), Yüksek Öğretim Kurulu'ndan (YÖK) asker üyenin çıkarılması (m. 131), Silahlı Kuvvetler'in harcamalarının sayıştay denetimine tabi kılınması (m. 160) ve milletlerarası insan hakları sözleşmelerine yasalar karşısında üstünlük tanınması (m. 90) bu kategori içinde değerlendirilebilecek olan değişikliklerdir. Bu kapsamda,

¹⁹ Bkz., 5170 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun", *RG*, 22.05.2005, S. 25469.

²⁰ Bu bölümdeki açıklama ve değerlendirmeler, büyük ölçüde *Güncel Hukuk Dergisi*'nde yayımlanan "2004 Anayasa Değişiklikleri" başlıklı makalemize dayanmaktadır. (Gönenç, Levent) [S. 7 (Temmuz 2004), s. 44-48].

anılan bu paketle birlikte gerçekleştirilen değişikliklere daha yakından bakmak için, yukarıda ortaya konulan bu ikili ayırmadan faydalanmak mümkündür.

1. Daha Önceki Anayasa Değişikliklerinin Devamı Niteliğindeki Değişiklikler

a. Ölüm Cezasının Kaldırılması

7 Mayıs 2004 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen 10 maddelik Anayasa değişikliği paketinin toplam dört maddesi, ölüm cezasının Anayasa'dan tamamen çıkarılmasına ilişkindi. Hatırlanacağı üzere, 2001 Anayasa değişiklikleriyle,²¹ Anayasa'nın "*Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar*" başlıklı 38. maddesi değiştirilmiş ve maddeye "*Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez.*" şeklinde bir fıkra eklenmişti. Ölüm cezasının verilebileceği halleri sınırlayan bu değişiklik, kamuoyunda genel olarak olumlu karşılanmış, ancak milletlerarası insan hakları standartlarına aykırı olan bu cezanın anayasal düzeyde muhafaza edilmesi de eleştirilere konu olmuştu.²² İşte, 2004 yılında kabul edilen bu son paketle birlikte, söz konusu fıkra tamamen yürürlükten kaldırıldı ve maddenin 10. fıkrası, ölüm cezası ile genel müsadere cezasını Türk hukuk sisteminden tamamen çıkaracak biçimde yeniden kaleme alındı. Zaten, ölüm cezasının savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanları dışında tamamen kaldırılmasını öngören "*Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi'ne Ek 6 Numaralı Protokol*" de 2003 yılında yürürlüğe girmişti. Ölüm cezasının istisnasız ve tamamen kaldırılmasını öngören, "*Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi'ne Ek 13 Numaralı Protokol*" ise Türkiye tarafından 9 Ocak 2004 tarihinde imzalanmış, ancak bu çalışmanın kaleme alındığı tarih itibariyle henüz yürürlüğe girmemiştir.

Bu konuda ayrıca, 2004 değişiklikleri çerçevesinde ölüm cezasının Türk hukuk sisteminden tamamen çıkarılması sonucunu doğuran bu düzenlemeye ek olarak, Anayasa'nın ölüm cezasına atıf yapan diğer hükümlerinin de ele alındığının ve Anayasa'nın 15, 17 ve 87. maddelerinin, 38. maddede yapılan değişikliklerle uyumlu hale getirildiğinin de belirtilmesi gerekir.

²¹ 2001 Anayasa değişiklikleri için genel olarak bkz., Gönenç-Ergül, *a.g.e.*, s. 13-84.

b. DGM'ler

DGM'ler 1961 Anayasası'nda 1973 yılında yapılan bir değişiklikle Türk hukuk sistemine girmiş ve varlıklarını 1982 Anayasası döneminde de sürdürmüşlerdir. Ne var ki, bu mahkemelerin liberal-demokratik bir hukuk sisteminde yeri olup olmadığı konusu, bütün bu dönem boyunca sürekli tartışılmış ve bu mahkemelerin kuruluşu ile görev ve yetkilerinin, özellikle Anayasa'da yer alan "*tabii hakim*" ilkesiyle çeliştiği ileri sürülmüştü. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM), bu mahkemelerin kompozisyonunda yer alan asker üye dolayısıyla Sözleşme'nin adil yargılanma hakkına ilişkin hükmünün ihlal edildiği yolundaki kararları ise, tartışmayı bir başka boyuta taşımış ve özellikle PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın AİHM'ye açtığı davayla bağlantılı olarak, bu hususta artık bir Anayasa değişikliğinin zamanının geldiği konusunda bir fikir birliği oluşmuştu.²³

AİHM, 18 Haziran 1999 tarihinde, o güne kadarki tartışmaların odağında yer alan asker üyenin DGM'lerin kompozisyonunda çıkarılmasına yönelik olarak yapılan Anayasa değişikliğine rağmen, Türkiye'nin Sözleşme'nin adil yargılanmaya ilişkin 6. maddesini ihlal ettiğine karar verdi.²⁴ Öte yandan, AB'ye uyum sürecinde Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen ilerleme raporlarında da DGM'lerin kaldırılması gerektiğine işaret ediliyordu.²⁵ İşte, bütün bu görüş ve eleştirileri de dikkate alan Hükümet ve Meclis, en sonunda 2004 yılında kabul edilen bu paket kapsamında, Anayasa'nın DGM'leri düzenleyen 143. maddesini tamamen yürürlükten kaldırdı.

²² AB normları çerçevesinde idam cezasının tümüyle kaldırılması gerektiği yolunda bir görüş için bkz., Kaboğlu, İbrahim, *Özgürlükler Hukuku* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 276-278.

²³ Bu konuda bkz., AİHM'nin, 9 Haziran 1998 İncal v. Turkey ve 28 Ekim 1998 tarihli Çıraklar v. Turkey kararları. Ayrıca bkz., Başbuğ, Aydın, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı Karşısında Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Durumu", *Yeni Türkiye, Cumhuriyet Özel Sayısı-V*, Y. 4, S. 23-24, s. 3962-3969.

²⁴ Bkz., AİHM'nin 12 Mart 2003 tarihli Öcalan v. Turkey kararı.

²⁵ En son 2003 yılı İlerleme Raporu'nda şu ifadeler yer almıştı: "Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin görev, yetki ve işleyişlerinin, savunma hakkı başta olmak üzere, temel hak ve özgürlüklerin korunması bağlamında Avrupa standartlarına yaklaştırılması gerekliliği devam etmektedir." Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü (<<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle03.pdf>>)

c. İfade ve Basın Özgürlüğü

Türkiye, AB'ye uyum sürecinde ifade ve basın özgürlüğü konularında da yeterli adımları atmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Özellikle milletlerarası insan hakları kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin hazırladıkları raporlarda, ifade ve basın özgürlüğünü çağdaş liberal-demokratik rejimlerde olduğundan daha fazla sınırlayan yasal ve anayasal düzenlemeler, Türkiye'nin eksikleri arasında sayılmaktaydı. 2001 Anayasa değişiklikleri ve buna paralel olarak çıkarılan uyum yasaları, ifade ve basın özgürlüğü konusunda önemli düzenlemeler içermektedir. Ancak diğer bazı konularda olduğu gibi, ifade ve basın özgürlüğü konusundaki düzenlemeler de beklentilerin altında kalmıştı. İşte, bu kapsamda gerçekleştirilen 2004 değişiklikleriyle birlikte, Anayasa'nın "*Basın Araçlarının Korunması*" başlıklı 30. maddesi yeniden kaleme alındı. Buna göre; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhine işlenmiş bir suçtan mahkûm olma durumunda, yasaya uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentilerinin "*suç aleti*" oldukları gerekçesiyle zapt ve müsadere edilebileceğini ve işletilmekten alıkonulabileceğini öngören hüküm madde metninden çıkarıldı. Anayasa'da temel hak ve özgürlüklere ilişkin olarak daha önce yapılmış olan değişikliklerle de uyumlu olan bu değişiklik, ifade ve basın özgürlüğü açısından olumlu bir adım olmakla birlikte – Anayasa'nın, sırasıyla, ifade ve basın özgürlüğünü düzenleyen 26 ve 28. maddelerindeki ölçsüz sınırlama sebeplerinin muhafaza edilmesi sebebiyle – bu alandaki korumayı güçlendirme açısından nispeten cılız kaldı.

d. Kadın - Erkek Eşitliği

2004 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliklerinin büyük bir siyasal uzlaşma ortamı içinde kabul edildiği genel olarak doğru olmakla birlikte, bu saptamanın önemli bir istisnası da mevcuttur: Gerçekten, pakette yer alan en "*masum*" düzenleme olarak nitelendirilebilecek kadın-erkek eşitliği konusu, şaşırtıcı bir biçimde, üzerinde en fazla tartışılan konu oldu.

Bilindiği gibi, 2001 yılında Anayasa'nın 41 ve 66. maddelerinde yapılan değişikliklerle, kadın-erkek eşitliğinin anayasal düzeyde tanınması ve garanti edilmesine yönelik olumlu adımlar atılmıştı. 2004

değişiklik teklifinde ise, aynı konuda bir başka düzenlemeye daha yer veriliyordu. Buna göre; Anayasa'nın "Eşitlik" kenar başlıklı 10. maddesinin son fıkrasına; "*Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir.*" şeklinde bir ekleme yapılması planlanıyordu. Mevcut hukukî düzenlemeye yeni bir unsur eklemeyen, sadece 10. maddeden zaten çıkarılabilecek olan anlamı pekiştiren bu düzenleme, özellikle ana muhalefet partisinden gelen eleştirilere konu oldu. Bu çerçevede, Anayasa Komisyonu'nda iktidar ve ana muhalefet partisine mensup Komisyon üyeleri arasında yaşanan tartışmalar, kamuoyunda geniş yankı uyandırdı. Ana muhalefet partisinin, maddeye, kadınlar lehine "*pozitif ayrımcılık*" yapılmasını öngören bir ibare eklenmesi konusundaki ısrarı, iktidar partisi tarafından dikkate alınmadı. Buna karşın, teklif metninin ilk halinde yer alan ve 10. maddenin mevcut anlamını tekrarlamaktan öteye geçmeyen düzenleme, "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.*" şeklinde değiştirildi.

Bu düzenleme açısından şu hususların altını çizmek gerekir: Kuşkusuz bu yeni düzenleme, eskisinden daha kapsamlı ve etkili olmakla birlikte, devlete yapması gerekenler konusunda yol gösteren bir "*temenni hükmü*" olmaktan öteye geçememektedir. Devletin kadın-erkek eşitliğini sağlamak konusunda ne gibi tedbirler alacağı, bu tedbirlerin kapsamı, bu tedbirler alınmadığı takdirde hangi yollara başvurulacağı soruları halen cevapsız durumdadır. Burada akla gelebilecek bir başka konu ise, devletin alacağı bu tedbirlerin "*sosyal ve ekonomik haklar*" kapsamında olması durumunda, Anayasa'nın bu hakların sınırını tespit eden 65. maddesinin uygulanıp uygulanmayacağıdır. Bu ve benzeri sorular, söz konusu düzenlemenin yöneldiği amaca ulaşmak konusunda yeterli araçları sağlayamadığı eleştirisini güçlendirmektedir.

2. Yeni Kurumlar Oluşturulmasına veya Mevcut Kurumlarda Radikal Yenilikler Yapılmasına Yönelik Değişiklikler

a. Uluslararası Ceza Divanı

Bilindiği gibi, Uluslararası Ceza Divanı Statüsü, AB müktesebatının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu sebeple Türkiye de, AB'ye uyum sürecinde bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmak yükümlülüğü altında bulunmaktadır. Bu bağlamda, 2004 değişiklikleri kapsamında, Anayasa'nın 38. maddesinin 11. fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir:

“Uluslararası Ceza Divanı’na taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere, vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.” Ancak, burada asıl ilginç olan; Türkiye’nin bu değişikliği, henüz Uluslararası Ceza Divanı Statüsü’nü imzalamadan önce gerçekleştirmiş olmasıdır. Anayasa koyucu, henüz söz konusu Statü imzalanmadan Anayasa’da Uluslararası Ceza Divanı’na taraf olmanın gerektirdiği yükümlülüklerle atıf yapmakla, bir anlamda siyasî iradeyi, bu Statü’yü ileride iç hukukun bir parçası haline getirme konusunda bağlamış olmaktadır.

b. YÖK

Pek çoklarına göre, 1982 Anayasası *“askerlerin anayasası”* dır. Gerçekten, Anayasa’da yer alan iki kategori düzenleme, bu değerlendirmeyi haklı çıkaracak niteliktedir. Birinci kategoride; Anayasa’nın, 12 Eylül askeri müdahalesinin üst düzey kadrolarının ve bu dönemde yapılan yasaların normal siyasete döndükten sonra da sistem içinde varlıklarını sürdürmelerine imkan verecek düzenlemeler bulunmaktadır. Anayasa’ya ilişkin halkoylaması ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birleştirilerek askeri müdahaleyi gerçekleştiren kadronun lideri Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı seçilmesine kapı açılması, bu kadro içinde yer alan diğer üst düzey komutanların Cumhurbaşkanlığı Konseyi adıyla sivil yapı içinde görev almaları, 12 Eylül döneminde yapılan hukukî düzenlemelerin Anayasa’nın Geçici 15. maddesiyle koruma altına alınması, hep bu kategori içinde sayılabilecek düzenlemelerdir. Kenan Evren’in ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin görev süresinin sona ermesiyle birlikte, 12 Eylül’ün üst düzey kadrosu Türk siyasi hayatından çekilmiştir. Ne var ki, Geçici 15. madde, adının aksine geçici olmamış ve 2001 yılında Anayasa’da bu konuda değişiklik yapılmaya kadar 12 Eylül hukukunun güvencesi olarak yürürlükte kalmıştır. Söz konusu madde, değiştirilmiş biçimiyle halen Anayasa’da yer almakta ve 12 Eylül kadrolarının yargılanmasını imkansız kılmaktadır.

1982 Anayasası’nın, uzun vadede silahlı kuvvetlerin sistem içindeki konumunu güçlendiren mekanizmalar ise, ikinci kategoride yer almaktadır. Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) sivil otorite karşısındaki ağırlığını arttıran, DGM ve YÖK’te askeri üye bulunmasını öngören hükümler, hep bu çerçevede düşünülebilecek düzenlemelerdir. Özellikle bu son kategoride yer alan düzenlemeler, AB’ye uyum sürecinde yayımlanan ilerleme raporlarında da sık sık eleştiri konusu yapılmıştır. TBMM,

daha önce, DGM ve MGK'ya ilişkin Anayasa değişiklikleriyle, silahlı kuvvetlerin idare içindeki etkisini azaltmaya yönelik önemli adımlar atmıştır. İşte 2004 değişikliğiyle YÖK'ten asker üyenin çıkarılması da, bu konuda eksik kalan halkayı tamamlar niteliktedir.

c. Silahlı Kuvvetlerin Harcamalarına Sayıştay Denetimi

2004 değişiklikleri içinde silahlı kuvvetleri ilgilendiren bir başka husus da, silahlı kuvvetlerin harcamalarının Sayıştay denetimine tabi tutulmasıdır. 1982 Anayasası döneminde, Anayasa'nın 160. maddesi ve buna paralel olarak, 3162 sayılı Yasa'yla Sayıştay Yasası'nın 30. maddesinde 1985 yılında yapılan değişiklikle silahlı kuvvetlerin Sayıştay denetiminin dışına çıkarılması, içeride ve dışarıda üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmuş;²⁶ özellikle, silahlı kuvvetlere tahsis edilen kaynakların kullanımının denetlenmesi meselesi, AB'ye uyum sürecinde Türkiye açısından sıkıntı yaratmıştı. Son Anayasa değişiklikleri çerçevesinde 160. maddenin son fıkrasının yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte, Sayıştay'ın silahlı kuvvetleri de denetlemesinin yolu açılmış oldu. Silahlı kuvvetlerin de bir kamu kurumu olduğu ve kendine özgü nitelikleri olsa da sonuçta bir kamu hizmeti yerine getirdiği göz önüne alındığında, harcamalarının denetim dışı tutulmasının herhangi bir şekilde açıklanması mümkün değildir. Son Anayasa değişikliği, liberal-demokratik sistemler açısından büyük önem taşıyan “*şeffaflık*” ve “*hesap verebilirlik*” ilkelerini malî açıdan silahlı kuvvetler için de geçerli kılarak, asker-sivil ilişkileri alanında önemli bir eksiği gidermiş bulunmaktadır.

d. Milletlerarası Antlaşmaların Statüsü

2004 değişiklikleri arasında en radikal ve kuşkusuz en çok sorun yaratabilecek olan düzenleme, 90. maddede yapılan değişikliktir.²⁷ Bu

²⁶ Bu konuda bkz., Erdem, Fazıl Hüsnü, “Türkiye'nin AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Sivil-Asker İlişkilerinin Genel Görünümü,” *Liberal Düşünce*, Y. 8, S. 32 (Güz 2003), s. 283-301; ayrıca bkz., Bayramoğlu, Ali, “Asker ve Siyaset,” *Birikim*, S. 160-161 (Ağustos-Eylül 2002), s. 41.

²⁷ Bu bölümdeki açıklama ve değerlendirmeler, büyük ölçüde “Yaşayan Anayasa” Internet Sitesinde yayımlanan “1982 Anayasası'nda Sessiz Devrim: 90. Madde Değişikliği ve Getirdiği Sorunlar” başlıklı makalemize dayanmaktadır. (Levent Gönenc) (<<http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/90.madde.htm>>)

paketle birlikte 1982 Anayasası'nın milletlerarası andlaşmalara ilişkin 90. maddesinin son fıkrasına eklenen cümleye göre:

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."

Bu düzenlemeye ilişkin tartışmalara geçmeden önce, benzer bir düzenlemenin 2001 Anayasa değişikliği paketinde de yer aldığına, ancak TBMM'nin bu düzenlemeyi benimsemediğine işaret etmek gerekmektedir. Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde Anayasa'nın egemenliğe ilişkin 6. maddesiyle birlikte tartışılan 90. madde, orijinal haliyle, AB normlarının, Birliğin öngördüğü biçimde Türkiye'de uygulanmasını imkansız kılmaktaydı. Özellikle Birliğe üye ve aday ülkelerin anayasalarında milletlerarası hukuka öncelik tanıyan düzenlemelerin bir biri ardına kabul etmesi karşısında,²⁸ Türkiye'nin de bu yolda bir düzenlemeyi geciktirmeden hayata geçirmesi gerekiyordu. Bu şekilde bir düzenleme, teknik anlamda, AB üyeliğinin ön şartlarından biri olarak ortaya konuyordu.

2004 değişikliğiyle getirilen yeni düzenleme, bu ihtiyacı bir ölçüde karşılamakta; ancak sorunu tam olarak çözmek için yetersiz kalmaktadır. En başta, yapılan yeni düzenleme, sadece insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalar açısından bir üstünlük kaydı içermektedir. Bir başka deyişle, bir milletlerarası andlaşma sadece insan haklarına ilişkin hükümler içermesi şartıyla hiyerarşik olarak kanunların üzerinde yer alacaktır. Oysa AB müktesebatı içinde, insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmaların yanında Birliğin kuruluş ve işleyişine yönelik pek çok milletlerarası andlaşma da bulunmaktadır. İleride Türkiye'nin olası üyeliğinde, bu normların iç hukukta doğrudan ve üstün bir biçimde uygulanabilmesi için yeni bir anayasa değişikliğine ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla bu değişiklik, AB hukukunun Türk hukukuna kolaylıkla aktarılması için bir kapı açmaktan çok, özellikle Türkiye'nin adaylık sürecinde başını çok ağrıtan insan hakları konusunda yeni açılımlar yaratmaya yöneliktir. Bu hükmün, özellikle bugüne kadar milletlerarası

²⁸ Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Macaristan, Slovenya ve Baltık ülkelerinde bu bağlamda yapılan anayasa değişiklikleri için bkz., Albi, Anneli, "Constitutions of Central and Eastern Europe and EU Membership," *World Congress of International Association of Constitutional Law*, 2004, (<www.iacworldcongres.org>)

insan hakları normlarını doğrudan uygulamakta ürkek davranan Türk yargıçlarını bu konuda teşvik edeceği, daha doğru bir ifadeyle zorlayacağı söylenebilir. Öte yandan bu değişiklik, vatandaşlara tanınan temel hak ve özgürlükleri “*bu Anayasa*” (Başlangıç Bölümü, 6. paragraf) ile sınırlayan 1982 Anayasası’nın kapalı sistemini, sürekli gelişip değişen milletlerarası insan hakları normlarının dinamik yapısına açmak konusunda da önemli bir işlev görebilir.

Bu olumlu katkılarına rağmen 90. maddede yapılan değişiklik, uygulamada sorunlara yol açabilecek niteliktedir. Birincisi; yeni fıkra, “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar*”dan söz edilmektedir. Bilindiği gibi, milletlerarası andlaşmaların yürürlüğe girme usulü 1982 Anayasası’nın 90. maddesinde düzenlenmiştir. 90. maddeye göre, milletlerarası andlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için TBMM tarafından bir yasayla uygun bulunması gerekir. Anayasası’nın öngördüğü temel kural bu olmakla birlikte, aynı fıkra bu kuralın istisnalarına da yer verilmiştir. Buna göre, belli konularda, süresi bir yılı aşmayan andlaşmalarla uygulama andlaşmalarının (m. 90/II-III) bir yasayla uygun bulunmalarına gerek olmadan, yani TBMM’nin onayından geçmeden yürürlüğe girmeleri mümkündür. Bu durumda, 90. maddedeki yeni düzenlemeye göre; TBMM’nin onayı, yani TBMM iradesinin katılımı olmaksızın yürürlüğe giren bazı milletlerarası andlaşmaların, TBMM’nin iradesinin ürünü olan yasalar karşısında üstünlük kazanması söz konusu olabilecektir. Böyle bir uygulamanın en başta “*yasama yetkisinin devredilemezliği*” ilkesiyle çeliştiği söylenebilir. Anayasa’nın 7. maddesine göre: “*Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi’nindir. Bu yetki devredilemez.*” Buna göre, yasama organının iradesini yansıtan yasaları, sadece yürütme organının bir işlemiyle yürürlüğe girebilecek bir milletlerarası andlaşmayla geçersiz kılmak, yasama organının asli ve genel düzenleme yetkisine tecavüz etmek anlamına gelecektir. Öte yandan, yürütme organının yasama organından geçiremeyeceğini düşündüğü düzenlemeleri, bu yolla yasama organının denetiminden/iradesinden kaçırmaya çalışması da mümkündür. Ayrıca, yeni fıkra sadece “*temel hak ve özgürlüklere ilişkin*” milletlerarası andlaşmalara üstünlük tanınmaktadır. Hangi andlaşmaların temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşma sayılacağı²⁹ konusunda da bir açıklık yoktur. Kuşkusuz

²⁹ Örneğin; bir milletlerarası andlaşmanın “temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşma” sayılabilmesi için, kaç maddesinin temel hak ve özgürlükler alanını düzenlemesi gerektiği gibi.

bu belirsizlik, uygulamada önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Aynı şekilde, milletlerarası andlaşmalarla yasalar arasında uyumsuzluk olup olmadığını kimin tespit edeceği sorusu da cevapsız kalmaktadır. Özellikle alt derece mahkemelerinin veya yüksek mahkemelerin farklı dairelerinin bu konuda farklı değerlendirmeler yapması durumunda sorunun nasıl çözüleceği, yeni fıkra hükmünde yer almamaktadır. Kuşkusuz, bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin yetkili kılınması düşünülebilir.³⁰ Bunun da ötesinde, Türk hukuk sistemine, yasalar açısından ön-denetim kurumunun getirilmesi akılcı bir çözüm olarak önerilebilir. Bu öneriye göre, yasaların yürürlüğe girmeden önce Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilebilmesi, Mahkeme'nin yasaları Anayasa'ya ve milletlerarası andlaşmalara uygunluk açısından denetlemesi, Anayasa'ya ve/ya milletlerarası andlaşmalara aykırı yasaların yürürlüğe girmesinin engellenmesi mümkün olabilecektir.³¹

Yasama

2003 ve 2004 yılları, yasama organının faaliyetleri açısından Türkiye'nin kaderini değiştiren olaylara ve gelişmelere sahne olan bir dönem olarak tarihe geçti. Buna ek olarak, 2003 ve 2004 yılları boyunca Türkiye'nin AB'ye üyelik hedefi çerçevesinde çıkarılan “uyum yasaları” ile diğer pek çok önemli yasa da, gündeme damgasını vuran diğer gelişmeler oldu. Anılan dönem, aynı zamanda, Meclis içi denetim yolları açısından da kendisinden önceki yıllara nazaran oldukça hareketli geçen bir dönem niteliğini kazandı. Dahası, söz konusu yıllar, milletvekili dokunulmazlığı tartışmalarının da, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı öncülüğünde “yargıya güven” tartışmalarına dönüştüğü ve bir sistem krizi boyutuna ulaştığı yıllar oldu.

³⁰ Bu konuda bkz., Prof. Dr. Süheyl Batum, Prof. Dr. Ergun Özbudun, Doç. Dr. Serap Yazıcı ve Av. Cem Sofuoğlu tarafından Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) için hazırlanan, “Anayasa'nın 90. Maddesi'nin Değiştirilmesine İlişkin Görüş” (<<http://www.tesev.org.tr/90madde.php>>).

³¹ Bu konuda ayrıca bkz., Gerek, Şehnaz ve Aydın, Ali Rıza, “Anayasa'nın 90. Madde Değişikliği Karşısında Yasaların Geleceği ve Anayasal Denetim”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Y. 16, S. 55 (2004), s. 226-238 ve İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, m. 90/son), Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2005.

Uyum Yasaları

2003 yılının yasama gündemi, 2002'den yeni yıla devreden 5. Uyum Yasaları Paketi ile açıldı. Ocak ayı içinde ve gittikçe yaklaşmakta olan Irak Savaşı'nın gölgesinde yasalaşan bu paket, daha önce kabul edilen diğer paketlere nazaran oldukça mütevazı düzenlemeler içeriyordu.³² Ne var ki, yıl ortasında AB gündeminin yeniden ağırlık kazanmasıyla birlikte, yeni bir paket için yapılan çalışmalar da hız kazandı. Gerçekten, Haziran ayına girildiğinde, Türkiye'nin AB ile entegrasyonu sürecinde büyük önem taşıyan gelişmeler bir biri ardına yaşanmaya başlandı. Bu çerçevede, ilk olarak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 17 Haziran tarihinde, *"İkiz Sözleşmeler"* olarak bilinen, *"BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"* ile *"Kültürel Haklar Sözleşmesi"*ni onayladı. 1976 yılında yürürlüğe giren ve azınlıklara kendi kültürlerinden yararlanma, dillerini serbestçe kullanabilme ve *"kendi kaderlerini tayin etme"* gibi haklar veren İkiz Sözleşmeler, Türkiye tarafından 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalanmıştı. Sözleşmeler'de yer alan bazı hususların Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda öngörülen üniter devlet ilkesini zedeleyeceği yönündeki eleştirilere karşın ise Hükümet, imza aşamasında Sözleşme'ye toplam iki çekince ve altı beyan konulduğunu ve bunların, Sözleşme'nin doğurabileceği muhtemel sakıncaları gidermeye yeterli olacağını ifade ediyordu. Sonuçta Cumhurbaşkanı Sezer, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile Köşk'te yaptığı görüşmenin ardından, söz konusu Sözleşmeler'i onaylayarak yürürlüğe soktu.³³

Haziran ayı içinde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise, *"İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi"*ne Ek 6 numaralı Protokol'ün TBMM'ce kabul edilmesi idi. Savaş veya yakın savaş tehlikesi halleri dışında ölüm cezasının tümüyle yasaklanmasını öngören ve 28 Nisan 1983'te Strasbourg'da imzalanarak 1 Mart 1985'te yürürlüğe giren 6 numaralı Protokol, Türkiye tarafından da 15 Ocak 2003 tarihinde imzalanmıştı. Söz konusu Protokol'ün TBMM'de kabul

³² Beşinci Uyum Yasaları Paketi olarak bilinen düzenlemenin tam metni için bkz., 4793 sayılı *"Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"*, RG, 04.02.2003, S. 25014. Pakette yer alan düzenlemelerin daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz., Gönenç-Ergül-Kontacı, *a.g.e.*, s. 131.

³³ 4867 sayılı *"Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun"* ile 4868 sayılı *"Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun"* için bkz., RG, 18.06.2003, S. 25142.

edilmesiyle birlikte, 9 Ağustos 2002 tarihinde yürürlüğe giren Üçüncü Uyum Yasaları Paketi (4771 sayılı Yasa) ile kaldırılan ölüm cezasına ilişkin son adım da atılmış oldu.³⁴

İşte, tüm bu “Avrupa yoğun” gündemin arasında TBMM’ye sevk edilen 6. Uyum Yasaları Paketi, kendisinden önceki 5. Paket’in aksine, oldukça kapsamlı düzenlemeler içeren bir paket niteliği taşıyordu. Gerçekten paket kapsamında, “Avrupa Birliği Mükteşebatinın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” çerçevesinde; Türk Ceza Yasası, Vakıflar Yasası, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Yasa, Nüfus Yasası, İdari Yargılama Usulü Yasası, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Yasa, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Yasa, İmar Yasası, Sinema Video ve Müzik Eserleri Yasası, Adli Sicil Yasası ve Terörle Mücadele Yasası’nda bir takım değişiklikler yapılması öngörülüyordu.³⁵

Gündeme getirilen tüm bu değişiklik önerilerinin arasında en fazla öne çıkanlar ise; Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayını yapılmasına olanak sağlanması, Terörle Mücadele Yasası’nın ünlü 8. maddesinin kaldırılması ve AİHM tarafından, Sözleşme’nin veya ek protokollerin ihlaline yönelik olarak verilen kararların, bundan böyle idari yargıda da “yargılamanın yenilenmesi” sebebi sayılması olarak sıralanıyordu. Paket’te yer alan bir diğer ilginç düzenleme de, Türkiye’de yapılacak seçimlerde yabancı gözlemcilerin bulunmasına olanak sağlayan “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Sözleşmesi” hükmünün kanun haline getirilmesiydi. CHP’nin bu öneriye, Hollanda hariç olmak üzere AB üyesi ülkelerde bile bu düzenlemenin ayrı bir iç hukuk normu haline getirilmediği gerekçesiyle karşı çıkması üzerine, madde, Genel Kurul’da verilen bir önergeyle paketten çıkarıldı. Paket’in Meclis gündemine gelmesinden önce geri adım atılan son bir ilginç husus da, “apartmanlarda mescit açılması” olarak isimlendirilen düzenlemeydi. Söz konusu düzenleme ile, İmar Yasası ve ilgili diğer mevzuatta gerekli değişiklikler yapılarak,

³⁴ Bkz., 4913 sayılı “11 Nolu Protokol ile Değişik İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesine Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Ek 6 No’lu Protokol’ün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun”, RG, 01.07.2003, S. 25155.

³⁵ Bkz., “Belgenet” Internet Sitesi: <http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum6-1.html>

mesken olarak kullanılan yerleşim yerlerinde ibadethane açılmasına olanak sağlanması amaçlanıyordu. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ise, özellikle Alanya'ya yerleşen ve sayıları on bini geçen Almanlar'ın, mevzuat nedeniyle kilise açamadıklarını ve bu sebeple de, kendi bulundukları binalarda kilise yapmak yoluna gittiklerini belirterek, son anda paketten çıkarılan düzenlemeyi; *"Bizim yaptığımız düzenleme, bu fiili durumu yasal hale getirmektir. Ancak bu konu yanlış yorumlandı."* sözleriyle savunuyordu.³⁶

Ne var ki, bütün bu tartışmaların ardından TBMM'ye sevk edilen ve TBMM'nin 19 Temmuz tarihli birleşiminde büyük çoğunlukla kabul edilen paket, Cumhurbaşkanı Sezer tarafından, 30 Haziran tarihinde, 19 ve 21. maddelerinin bir kez daha görüşülmesi için TBMM Başkanlığı'na geri gönderildi. Geri gönderilen Paket'in veto edilen 19. maddesi, Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesini yürürlükten kaldırırken; 21. maddesi de, anılan maddeye göre açılmış olan ve halihazırda görülmekte olan davaların ne şekilde sonuçlandırılacağını düzenliyordu. Sezer, geri gönderme gerekçesinde, Türk Ceza Yasası'nın (TCY) Devlet'in ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne yönelik örgütlenme ve propaganda eylemlerini cezalandıran 141, 142 ve 163. maddelerinin yürürlükten kaldırılmasıyla doğan hukuksal boşluğun, 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası'nın 7 ve 8. maddeleriyle doldurulduğunu ve bu maddenin kaldırılmasıyla doğacak boşluğu doldurmak amacıyla, TCY'nin (kaldırılan maddeden daha ağır bir ceza öngören) 311 ve 312. maddelerinin uygulanmasının da yeterli olmayacağını vurguluyordu. Sezer, bu maddenin tümüyle kaldırılmak yerine *"daraltılarak uluslararası hukuka uygun hale getirilmesinin"* daha doğru olacağını savunuyordu.³⁷

Bu vetoya karşın Hükümet, muhalefetin de desteğini alarak, söz konusu maddeleri TBMM'nin 10 Temmuz 2003 tarihli birleşiminde bir kez daha görüşerek kabul etti ve 4928 sayılı *"Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun"*, 19 Temmuz tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.³⁸

³⁶ Cumhuriyet, 3 Haziran 2003.

³⁷ Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in geri gönderilme gerekçesinin tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmi İnternet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/30.06.2003-2298.html>

³⁸ RG, 19:07. 2003, S. 25173.

Oldukça tartışma yaratan bu paket, AB'ye uyum kapsamında çıkarılan son paket de olmadı. Gerçekten, daha 6. Uyum Yasaları Paketi'nin görüşülmekte olduğu günlerde, Hükümet çevrelerinden 7. bir paketin daha hazırlanmakta olduğu yönünde sinyaller geliyordu.³⁹ Üstelik, bu pakette, MGK ve Genelkurmay Başkanlığı'nın sistem içindeki rolünün azaltılması ile, askeri harcamaların Sayıştay denetimine açılması gibi "hassas" konuların da yer alacağından söz ediliyordu.⁴⁰ Bu tartışmalara bağlı olarak, muhalefetin tavrı ve konuyla ilgili yaklaşımı da daha farklı olacak gibi görünüyordu. Gerçekten, CHP Lideri Deniz Baykal, Radikal'den Murat Yetkin ve Dünden Bugüne Tercüman'dan Mehmet Gündem ile yaptığı röportajda; Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başlamak için gerekli olan hukukî düzenlemelerin tümünü yaptığını ve içeriği belirsiz yeni bir pakete daha ihtiyaç duyulmadığını belirtiyordu.⁴¹ Türkiye'nin mevcut yasal düzenlemelerle Kopenhag kriterlerini karşıladığını dile getiren Baykal, Hükümet'in "AB maskesi" altında kendi sorunlarını çözmeyi amaçladığı yönünde kuşkular olduğuna dikkat çekiyordu.⁴²

Bütün bu tartışmaların eşliğinde 23 Temmuz 2003'te TBMM'ye sevk edilen Tasarı; Türk Ceza Yasası, Dernekler Yasası, Ceza Muhakemeleri Usulü Yasası, Sayıştay Yasası, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası, Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşları'na Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkındaki Yasa, Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Terörle Mücadele Yasası, Türk Medeni Yasası ve Askeri Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulleri Yasası'nın çeşitli maddelerinde değişiklikler öngörüyordu.⁴³

³⁹ Zaman, 21 Mayıs 2003.

⁴⁰ Cumhuriyet, 18 Haziran 2003.

⁴¹ Radikal, 24 Haziran 2003; Dünden Bugüne Tercüman, 24 Haziran 2003.

⁴² Baykal, benzer nitelikteki görüşlerini, daha önce Partisi'nin 10 Haziran 2005 tarihli grup toplantısında da dile getirmişti. Baykal, anılan toplantıda; "AB zırhı altında, AB dokunulmazlığı altında bazı taleplerinizi, "AB talebi" diye geçirmeye çalışmanız uygun düşmüyor. İktidara sürekli olarak 'net olun' diyorum. Daima kaypak, örtülü bir konumdalar. Pakette, daha önce olduğunu açıkladıkları bazı düzenlemelerin olmayacağı anlaşılıyor." şeklinde konuşuyordu (Cumhuriyet, 11 Haziran 2003).

⁴³ Bkz., "Belgenet" Internet Sitesi: <http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum7-1.html>

Öngörülen bütün bu değişikliklerin arasında en çok göze çarpan değişiklikler ise; MGK'nın yapısı ve görevleriyle ilgili değişikliklerdi. Bu kapsamda, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin bundan böyle siviller arasından da atanmasına olanak sağlanıyor ve Kurul'un görevleri yeniden tarif ediliyordu. Bu yeni tarif çerçevesinde, mevcut düzenlemede on fıkraya yayılmış bir biçimde ayrıntılı olarak sayılan MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri, Tasarı'da: *"a) Milli Güvenlik Kurulu'nun sekreterlik hizmetlerini yürütür, b) Milli Güvenlik Kurulu'nca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir."* şeklinde iki fıkraya indirgeniyordu. Ayrıca Tasarı ile, MGK'nın her ay yerine iki ayda bir toplanmasının da önü açılıyordu. Bunun dışında, Tasarı ile dernek kurma özgürlüğünün kapsamı önemli ölçüde genişletilirken, TCY'nin 159. maddesinin son fıkrasına eklenen *"Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez."* hükmüyle de, düşünceyi açıklama hürriyetinin kapsamının genişletilmesi amaçlanıyordu. Bütün bunlara ek olarak, Tasarı ile, TBMM'nin bütçeyi denetleme yetkisi de güçlendiriliyordu. Bu amaçla 832 sayılı Sayıştay Kanunu'na eklenen bir madde ile; TBMM'nin talebi üzerine, Sayıştay'ın denetimine tabi olup olmadığına bakılmaksızın, kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgili (Cumhurbaşkanlığı hariç) her alandaki hesap ve işlemlerin incelenebileceği, giderlerin harcamadan önce vizeye tabi tutulabileceği ve denetim sonuçlarının ilgili ihtisas komisyonlarınca değerlendirilmek üzere TBMM Başkanlığı'na sunulacağı hükme bağlanıyordu.

Söz konusu paket kapsamında özellikle MGK Genel Sekreterliği konusunda yapılan düzenlemeler, farklı tepkilere neden oldu. Örneğin; DSP Genel Sekreteri Süleyman Yağız; *"MGK, askerlerle siviller arasında emniyet supabıdır. MGK'nın etkisizleştirilmesi son derece tehlikelidir."* Derken,⁴⁴ Tasarı'nın Meclis Genel Kurulu'ndaki görüşmeleri sırasında CHP İstanbul Milletvekili Algan Hacaloğlu *"Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları Türkiye Cumhuriyeti'ni bir sivil cumhuriyet olarak planlamışlar, bir sivil cumhuriyet olarak örgütlemişler ve kurmuşlardır."* dedikten sonra; *"siyaset, iç güvenlik birimlerine de bulaştırılmamalıdır."* sözleriyle Tasarı'ya destek veriyordu. Buna karşılık, CHP İstanbul Milletvekili Onur Öymen ise, MGK hakkındaki düzenlemelerin *"AB'nin bir telkininden ziyade, Hükümet'in bu konuları askerlerle daha seyrek görüşme ihtiyacından ..."* kaynaklandığını

⁴⁴ Cumhuriyet, 30 Ağustos 2003.

vurguluyor ve AKP'nin, görünüşteki amacının dışında varolduğu iddia edilen "diğer amaçlarına" göndermede bulunuyordu.⁴⁵

Sonuçta, bütün bu tartışmaların arasında Tasarı, TBMM'nin 30 Temmuz 2003 tarihli 113. birleşiminde görüşülerek kabul edildi ve 4963 sayılı "Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun", Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onaylanarak 8 Ağustos 2003 tarihinde yürürlüğe girdi.⁴⁶

Dokunulmazlıklar ve Meclis içi Denetim Yolları

Dokunulmazlıklar ve Meclis içi denetim yolları meselesi, 2003 ve 2004 yıllarında adından sıkça söz edilen konuların başında yer aldı. Bilindiği gibi, CHP, daha 2002 seçimlerinden itibaren dokunulmazlıklar konusunu sürekli gündemde tutmuş ve Hükümet tarafından tartışmaya açılan her türlü anayasa değişikliği önerisine karşılık, öncelikle dokunulmazlıklar sorununun halledilmesi gerektiğini belirtmişti. Buna karşılık ise Hükümet, genel olarak meseleyi ağırdan alma ve milletvekili dokunulmazlıkları konusunu, bir bütün olarak kamu görevlilerinin sahip olduğu ayrıcalıklar konusu ile iç içe değerlendirme eğiliminde olmuştu. Hükümet'in bu tavrının en net ifadesi ise, bizzat Başbakan Erdoğan tarafından ortaya konulmuş ve 24 Kasım 2002'de CNN Türk'te yayınlanan "Cafe Siyaset" programında Murat Yetkin ve Mete Belovacıklı'nın sorularını yanıtlayan Erdoğan, "milletvekili dokunulmazlıklarının ilk yıl gündemlerinde olmadığını" belirtmişti.⁴⁷

Hükümet'in bu tavrına karşılık CHP'nin ısrarlı muhalefeti, en sonunda 2003 yılının ortalarında meyvesini verdi. Bu dönemde, CHP Ankara Milletvekili Yakup Kepenek ile kırk dört arkadaşı tarafından verilen ve yasama dokunulmazlığı konusunda bir Meclis Araştırması Komisyonu kurulmasını öngören teklif, AKP'li milletvekillerinin de oylarıyla kabul edildi. Ne var ki, AKP'nin verdiği bu "evet" oyunun arkasında büyük çekinceler de yatmaktaydı. Örneğin; AKP Grup Başkanvekili Haluk İpek, önerge üzerine yaptığı konuşmada, Partisi'nin söz konusu önergeye destek vereceğini belirtmekle birlikte:

⁴⁵ Anılan konuşmaların tam metni için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî İnternet Sitesi: <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b113m.htm>>

⁴⁶ RG, 07.08.2003, S. 25192.

⁴⁷ Gönenç-Ergül-Kontacı, *a.g.e.*, s. 132, dph. 14.

“Dokunulmazlık müessesesiyle oynamaktaki amaç, AKP’nin üç yüz altmış beş kişilik meclis gücünü zayıflatıp ülke problemlerini çözmekten alıkoymaksa, hiç kimse kusura bakmasın, biz bu tuzağa düşmeyiz.”

demekten de geri kalmıyordu.⁴⁸

2003 yılının sonuna gelindiğinde ise, bir yıldan uzun bir zamandır bir türlü toplanamayan TBMM Anayasa-Adalet Karma Komisyonu, CHP’nin ısrarlı talepleri üzerine nihayet bir araya gelerek altmış üç milletvekili hakkında görüşülmeyi bekleyen toplam yüz yedi dokunulmazlık dosyasını gündemine aldı. Ne var ki, 12 Kasım 2003 tarihinde yapılan toplantıdan, dokunulmazlıkların kaldırılması yönünde bir karar çıkmadı. Gerçekten, Komisyon Başkanı AKP İstanbul Milletvekili Burhan Kuzu ile Komisyon’un AKP’li üyeleri, Haziran ayında kurulmuş bulunan ve çalışmaları halen devam etmekte olan *“Dokunulmazlıkları Araştırma Komisyonu”* nun raporunun beklenmesi gerektiği yönünde bir tavır ortaya koyunca, Anayasa-Adalet Karma Komisyonu, yaşanan tüm sert tartışmalara rağmen milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması yönünde bir karar alamadan dağıldı.

Bu arada, raporunu açıklaması *“merakla”* beklenen Dokunulmazlıkları Araştırma Komisyonu da, 10 Aralık 2003 tarihinde çalışmalarını tamamladı ve Komisyon’un CHP’li üyelerinin tüm itirazlarına rağmen, Anayasa’nın *“Yasama Dokunulmazlığı”* başlıklı 83. maddesinde herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek olmadığına karar verdi. Böylece, AKP’nin, milletvekili dokunulmazlıkları konusunda bir düzenleme yapmak için *“işaret”* beklediği Araştırma Komisyonu da, Hükümet’in bu konudaki genel tavrına son derece uygun bir tutum benimsemiş oldu.⁴⁹ Hükümet’in 2003 yılı boyunca dokunulmazlıklar konusunda sergilediği bu tavır, 2004 yılında da değişmeden devam etti. 2004 yılında çeşitli aralıklarla toplanan Meclis Anayasa-Adalet Karma Komisyonu, CHP’li üyelerin muhalefetine rağmen, dokunulmazlık dosyalarının dönem sonuna ertelenmesine ilişkin kararlar almaya devam etti. Bu ertele-

⁴⁸ Anılan konuşmaların tam metni için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Resmî İnternet Sitesi: <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b094m.htm>>

⁴⁹ “Ankara Milletvekili Yakup Kepenek ve Kırk Dört Arkadaşının Yasama Dokunulmazlığı Konusunda, Anayasa’nın 98. İç Tüzüğü’nün 104 ve 105. Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve (10/70) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu” için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Resmî İnternet Sitesi: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/dokunulmazlik_son.htm>

me kararlarının, 14 Ocak 2004 tarihinde milletvekili dokunulmazlığına ilişkin konulan çekinceler kaldırıldıktan sonra kabul edilen “Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Yasa” ile aynı döneme denk gelmesi ise, tarihin garip bir cilvesi olarak yorumlandı.

Halihazırda görev yapan milletvekillerinin yargılanması konusunda sergilenen bu olumsuz tavra karşın AKP Hükümeti, önceki dönemde görev yapmış olan Başbakan ve Bakanlar hakkında ise çok farklı bir tutum benimsedi. Gerçekten, 2003 yılının sonlarından başlayarak, 57. Hükümet Dönemi’nde görev yapmış olan pek çok bakan hakkında “Meclis Soruşturması” açılmasının gündeme geldiği görüldü.

Bu sürecin ilk adımı, aslında, 7 Ocak 2003 tarihinde, yolsuzlukların sebeplerinin araştırılması için bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasıyla başlamıştı. 19 Şubat’ta yaptığı ilk toplantısının ardından çalışmalarını dört ay boyunca sürdüren Komisyon, 19 Haziran 2003 tarihinde araştırmasını tamamlayarak, hazırladığı 1200 sayfalık raporu TBMM Başkanlığı’na sundu. Raporda, yirmi beş ayrı bakan hakkında toplam on altı Soruşturma Komisyonu’na ek olarak, çeşitli konular hakkında toplam on altı yeni Araştırma Komisyonu kurulması isteniyordu.⁵⁰ Raporu görüşen AKP Merkez Yürütme Kurulu, hakkında soruşturma açılması istenen bakanlardan bazıları hakkındaki dosyaları hukukî açıdan yetersiz buldu ve toplam altı bakan hakkındaki dosyaları işleme koymaya karar verdi.

Meclis Soruşturması maratonu, 9 Aralık 2003 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda yapılan oylamada, Eski Başbakan Mesut Yılmaz ile, eski bakanlardan Hüsamettin Özkan, Güneş Taner, Cumhur Ersümer, Zeki Çakan ve Recep Önal hakkında verilen soruşturma önergelerinin kabul edilmesi ve ilgili kişiler hakkında Meclis Soruşturması açılmasına karar verilmesiyle başladı. Bu kararın üzerinden yaklaşık bir ay geçtikten sonra ise, CHP’nin verdiği önergeler sonucunda, bu sefer eski bakanlardan Koray Aydın ve Yaşar Topçu hakkında Meclis Soruşturması açılmasına karar verildi.

⁵⁰ “Yolsuzlukların Sebepleri, Sosyal ve Ekonomik Boyutlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu (10/9)” Raporu ve Ekleri için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Resmî Internet Sitesi: <[http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/yolsuzluk_arastirma /index.htm](http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/yolsuzluk_arastirma/index.htm)>

Bu arada, Komisyonların çalışmaları sırasında ilginç bazı hukukî tartışmalar da yaşandı. Bu tartışmaların en ilginçlerinden biri de; kendisi hakkında kurulmuş bulunan Soruşturma Komisyonu'nda ifade veren eski başbakanlardan Mesut Yılmaz'ın, Avukatı Uğur Alacakaptan aracılığıyla, kendisi hakkında daha önceden aynı konuda kurulmuş olan bir soruşturma komisyonu tarafından hazırlanan ve *"Yüce Divan'a sevk gerek yoktur"* önerisini içeren raporun Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmesiyle birlikte, kendisi yönünden *"suçun mevcut olmadığı konusunda kesinleşmiş bir yasama-yargı kararı"*nın meydana geldiğini iddia etmesiydi.

Bütün bu tartışmalar arasında çalışmalarına devam eden Soruşturma Komisyonları, önce eski bakanlardan Hüsamettin Özkan ve Recep Önal (17 Mayıs 2004), daha sonra Eski başbakan Mesut Yılmaz ve yine eski bakanlardan Güneş Taner ile (2 Haziran 2004), Cumhur Ersümer (17 Haziran 2004), Zeki Çakan (17 Haziran 2004), Koray Aydın (16 Temmuz 2004) ve Yaşar Topçu hakkında (19 Ekim 2004) *"Yüce Divan'a sevk"* kararları aldılar.

Sırasıyla Meclis Genel Kurulu'na gelen bu kararlardan, önce Hüsamettin Özkan ve Recep Önal hakkında, Bakanlıkları sırasında Halkbank'ı zarara uğratarak görevlerini kötüye kullandıkları gerekçesiyle hazırlanan Soruşturma Komisyonu Raporu görüşüldü ve *"Yüce Divan'a Sevk"* kararı alındı (15 Haziran 2004). Bunu, *"Bakanlığı döneminde görevini suiistimal ettiği ve yetkilerini aşır salahiyetlerini amaç dışı kullanarak kanun ve yönetmelik hükümlerine aykırı davranıp devlet alım satımına ve yapımına fesat karıştırarak kamu zararına yol açtığı, ayrıca ihaleye hile karıştırma fiili ile görevi ihmal eylemi işlediği ..."* gerekçesiyle eski bakanlardan Cumhur Ersümer ile, *"Bakanlığı döneminde görevini suiistimal ettiği ve yetkilerini aşır salahiyetlerini amaç dışı kullanarak kanun ve yönetmelik hükümlerine aykırı davranıp devlet alım satımına ve yapımına fesat karıştırarak kamu zararına yol açtığı ..."* gerekçesiyle yine eski bakanlardan Zeki Çakan hakkında verilen *"Yüce Divan'a sevk"* kararları takip etti (13 Temmuz 2004). Aynı gün yapılan bir diğer oylamada ise, Meclis Genel Kurulu, eski başbakan Mesut Yılmaz ile eski Devlet Bakanı Güneş Taner'i, Türkbank ihalesine fesat karıştırdıkları gerekçesiyle Yüce Divan'a sevk etti.⁵¹

⁵¹ Bu noktada akıllarda kalan bir diğer ilginç husus da, AKP Hükümeti'nin, önceki hükümetler döneminde görev yapan bakanların yargılanması konusunda sergilediği bu tutumu, kendi bakanları konusunda sergilemekten kaçınmış olmasıydı.

Ne var ki, bu sırada hiç beklenmeyen bir gelişme yaşandı. Anayasa Mahkemesi, Recep Önal ve Hüsametdin Özkan'ın Yüce Divan'a sevkini öngören Meclis kararı ile Mesut Yılmaz ve Güneş Taner'in Yüce Divan'a sevkini öngören Meclis kararını, tüm sanıklar hakkında ayrı ayrı oylama yapılması gerekirken ikiyeşerli gruplar halinde oylama yapıldığı gerekçesiyle TBMM'ye iade etti. Ne var ki, Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı da eleştirilmekten kurtulamadı. Basında, Anayasa Mahkemesi'nin de bu kararları alırken bazı usul hataları yaptığı yönünde görüşler yer aldı. Bu kapsamda ilk olarak, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na (CMUK) göre yapılan Yüce Divan yargılamalarında, CMUK m. 31 uyarınca Yargıtay Başsavcılığı'nın dosyayla ilgili görüşü alınmadan evrak üzerinden karar verilemeyeceğini, bu yüzden de başsavcılığın görüşünü almaksızın iade kararı verilmesinin hatalı olduğu belirtildi. Bu konuda dile getirilen bir diğer eleştiri de; CMUK'ta "*iddianamenin reddi*" gibi bir kavramın bulunmamasının ışığında, Anayasa Mahkemesi'nin, dosyalardaki eksikliğin giderilmesi için duruşma açarak "*durma*" kararı vermesi gerektiği ve duruşma yapılmadan verilen iade kararlarının hatalı olduğuydu.⁵²

Bütün bu tartışmaların ardından Ekim ayına gelindiğinde, Soruşturma Komisyonu dosyalarının Meclis Genel Kurulu'ndan görüşülmesine yeniden başlandı. Ancak, bu arada ilginç bir tartışma daha ortaya çıktı: Hakkında açılan Meclis soruşturması sonucunda Yüce Divan'a sevk edilen, ancak Anayasa Mahkemesi'nin, sevk işleminin usule uygun olmadığı yönündeki kararı sonrasında dosyası TBMM Genel Kurulu'nda yeniden oylanan eski bakanlardan Recep Önal, Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla yeni bir hukukî durumun ortaya çıktığını belirterek, bu oylama öncesinde yeni bir savunma yapmak istediğini bildirdi. Buna karşın TBMM Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi'nin iade gerekçesinin son derece açık olduğuna ve bu sebeple, bu aşamadan sonra yeni bir savunma yapılmasının mümkün olmadığına karar verdi.⁵³ Bu karar

Gerçekten, Temmuz ayında Pamukova'da meydana gelen ve otuzdan fazla insanın hayatını kaybettiği "hızlandırılmış tren" kazasıyla ilgili olarak Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım hakkında verilen gensoru önergesini görüşmek üzere olağanüstü toplanan Meclis, 4 Ağustos 2004 tarihinde, söz konusu gensoru önergesinin gündeme alınmasını AKP'li milletvekillerinin oylarıyla reddederken, Meclis içi denetim yollarının işlerliği tartışmasını bir kez daha su yüzüne çıkarmış oldu.

⁵² *Milliyet*, 24 Temmuz 2004.

⁵³ Recep Önal'ın avukatları, aynı konuyu Yüce Divan'daki yargılamanın ilk duruşmasında da dile getirdiler. Ancak Mahkeme heyeti, bu itirazları oybirliğiyle reddetti. *Radikal*, 9 Şubat 2005.

üzerine yeniden görüşülmeye başlanan raporlar sonucunda, haklarında daha önce alınan Yüce Divan'a sevk kararları Anayasa Mahkemesi tarafından TBMM'ye iade edilen eski bakanlardan Hüsamettin Özkan ve Recep Önal ile, eski başbakan Mesut Yılmaz ve eski bakanlardan Güneş Taner, Meclis Genel Kurulu'nda tekrarlanan oylamalarla bir kez daha Yüce Divan'a sevk edildiler (26 ve 27 Ekim 2004).

Bu arada, Yüce Divan'a sevk edilen eski bakanlardan Cumhuriyet Er-sümer, Yüce Divan'a sevkine ilişkin TBMM Kararı'nın iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Ancak Anayasa Mahkemesi, 9 Kasım 2004 tarihinde, TBMM tarafından verilen Yüce Divan'a sevk kararları üzerinde bir denetim yetkisi bulunmadığı gerekçesiyle, bu başvuruyu oybirliğiyle reddetti.⁵⁴

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararından iki gün sonra Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylamada ise, Eski Bayındırlık ve İskan Bakanı Kora-y Aydın Yüce Divan'a sevk edildi. Ancak Aydın, Meclis kürsüsünden yaptığı savunma sırasında yaşanan tartışmalar ve Meclis Başkanı'nın kendisine karşı takındığı tutum nedeniyle, *"savunma hakkının engellen-diği"* gerekçesiyle konuşmasını yarıda keserek Genel Kurul salonunu terk etti. Aydın'ın, kendisine verilen süreye rağmen kürsüye dönmemesi üzerine oylamaya geçildi ve Aydın hakkında Yüce Divan'a sevk kararı alındı. Bu gelişme üzerine Aydın, *"Anayasa'nın 100. maddesi gereğince on günlük görüşme süresinin son gününde görüşülen rapor hakkındaki sınırsız süreli konuşma hakkının fiilen sınırlandırıldığı ve engellendiği"* ve bunun da *"eylemli bir içtüzük değişikliği"* olduğu, ve ayrıca *"savunma hakkının kısıtlandığı"* gerekçeleriyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Ancak Anayasa Mahkemesi, 1 Aralık 2004 tarihinde Aydın'ın bu başvurusunu da reddetti. Sonuçta, 2003 yılının sonlarında başlayan Yüce Divan maratonu, yaşanan tüm tartışmaların ve ses getiren kararların ardından, 11 Kasım 2004 tarihinde Eski Bayındırlık ve İskan Bakanı Yaşar Topçu'nun da Yüce Divan'a sevk edilmesiyle birlikte sona erdi.

Asker Gönderme Tezkereleri

TBBM tarafından sürdürülen yasama faaliyetlerinin büyük bir bölümünün *"yasa"* adı altında ve yasaların kabulü için öngörülen süreçlerden geçilerek yapılan işlemlerden oluşmasının doğal bir sonucu

⁵⁴ Cumhuriyet, 10 Kasım 2004.

olarak, yasama alanında yaşanan tartışmaların büyük çoğunluğu da, çeşitli yasal ve anayasal değişiklikler konusunda ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, 2003 ve 2004 yılları içinde yaşanan en büyük tartışmalardan birisi, bu kurala aykırı bir biçimde, tipik bir “parlamento kararı” örneği olan “yabancı ülkelere asker gönderilmesi” konusunda yaşandı.

Bilindiği gibi Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 2002 yılının sonlarından itibaren artık iyice yaklaştırmaya başlayan Irak müdahalesi öncesinde, bu müdahaleyle destek olması amacıyla Türkiye’den ısrarlı taleplerde bulunmaya başlamıştı. Tam da bu dönemlerde kurulan Abdullah Gül Hükümeti de, ABD ile işbirliği konusunda genel olarak olumlu bir tutum izliyordu. Ne var ki, ufukta görünen Irak Savaşı konusunda ABD ile daha yakın bir askeri işbirliği ve ittifak içine girmeyi arzulayan Hükümet’in önünde, aşılması gereken bir “Meclis engeli” vardı. Zira Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 92. maddesi, askeri alanda alınacak bu tip önemli kararları hükümetlerin yetkisine bırakmıyor; aksine, bu konuda doğrudan doğruya TBMM’yi yetkili kılıyordu:

“Milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’nindir.”

Konuya Hükümet’in penceresinden bakıldığında, Anayasa’nın 92. maddesinde öngörülen bu iznin alınması, hem siyasî, hem de hukukî açıdan pek de kolay görünmüyordu.

Meselenin siyasî boyutları bir tarafa bırakılırsa, Gül Hükümeti’nin karşı karşıya kaldığı en önemli anayasal sorun, Türkiye’nin Irak’a asker göndermek ve ABD askerlerinin Türkiye’de bulunmasına izin vermek için, Meclis’in verebileceği muhtemel bir izin kararı dışında da bir dayanağa ihtiyaç duyup duymadığıydı. Başka bir ifadeyle, 92. maddenin ilk cümlesinde yer alan “Milletlerarası hukukun meşrû saydığı haller” ibaresi, tartışılan tezkerenin çıkarılması için de gerekli bir şart mıydı? Zira bu noktada sorun, ABD’nin girişmek üzere olduğu Irak müdahalesinin, Birleşmiş Milletler (BM) sistemi çerçevesinde alınan bir kararın desteğinden yoksun olmasından kaynaklanıyordu. Gerçekten ABD, Irak’a yapmaya hazırlandığı müdahaleyi, tek taraflı olarak ilan ettiği “önleyici savaş” doktrinine dayandırıyor; ancak bu doktrin, BM

Antlaşması'nın kurduğu hukuk düzeninin temel prensipleriyle açıkça çelişiyordu.⁵⁵ Buna ek olarak, ABD'nin Afganistan'a müdahalesindeki NATO işbirliği yükümlülüğünden farklı olarak, Türkiye'nin Irak'a karşı girişilen savaşta ABD'nin yanında yer almasında dayanak olarak gösterebileceği hiçbir uluslararası antlaşma da mevcut değildi.⁵⁶

Bu soruna ilişkin olarak, ortaya çeşitli görüşler atıldı. Örneğin; Süheyl Batum, 92. maddenin, *"sadece savaş hali ilanını"* milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerle sınırlandırdığını; buna karşılık, *"TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme"*nin, tamamen TBMM'nin takdirine bırakıldığını savunuyordu.⁵⁷ Böyle olunca da, tartışılan tezkerenin bir *"savaş ilanı"* değil ama sadece bir *"asker gönderme"* tezkeresi olmasından hareketle; ABD'nin Irak müdahalesini destekleyen bir BM Güvenlik Konseyi kararının varolmayışı, sorun olmaktan çıkarılmış oluyordu. Buna karşılık muhalefet ve kamuoyunun büyük bir kesimi ise, anılan müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğundan hareketle, böyle bir müdahaleye destek olmak amacıyla Türkiye'nin alacağı her türlü kararın, *"uluslararası meşruiyet"*i şart koşan Anayasa'nın 92. maddesine aykırı olacağını savunuyordu. Bu görüşü en derli toplu biçimde dile getiren CHP Ankara Milletvekili Önder Sav ise, 1 Mart 2003 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada:

"Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulundurulmasına ilişkin tezkerenin temel unsuru, olmazsa olmaz şartı, bu tezkerede, milletlerarası hukukun meşru saydığı hal koşulunun var olup olmadığıdır. Uluslararası hukukun meşruluğunu belirtme yetkisi ne Amerika Birleşik Devletleri'nin ne İngiltere'nin ne de kimilerinin sandığı gibi Türkiye'nin yetkisindedir. Meşruluğu belirleme yetkisi, bizim de üyesi olduğumuz BM Güvenlik Konseyi'ne aittir."

diyordu.⁵⁸ Benzer şekilde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de, 20 Mart tarihinde Pakistan'ın Ankara Büyükelçisi Sher Afgan Khan'ı kabu-

⁵⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., Göztepe, Ece, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından bir Değerlendirmesi ya da 'Haklı Savaş'ın Haksızlığı Üzerine", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 59, S. 3, s. 82 - 89.

⁵⁶ Göztepe, a.g.e., s. 92.

⁵⁷ Batum, Süheyl, "Anayasa Yanlış Yorumlanıyorsa", *Vatan*, 27 Şubat 2003.

⁵⁸ Anılan konuşmanın tam metni için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî İnternet Sitesi: <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>>

lû sırasında gazetecilerin sorularını yanıtlarken, uluslararası meşruiyet tartışmaları hakkındaki görüşlerinin sorulması üzerine:

“Görüşlerimde değişiklik yok, bu konuda BM Güvenlik Konseyi’nde Irak ile ilgili başlayan sürecin sona ermesi gerekirdi. O süreç sona ermeden ABD’nin tek taraflı bir davranışını doğru bulmuyorum.”

açıklamasını yapıyordu.⁵⁹

Hukuk alanında bütün bu tartışmalar sürüp giderken, siyasetin ve uluslararası ilişkilerin kendine özgü çarkları da, olanca hızıyla dönmeye devam ediyordu. Ocak ayının sonlarına gelindiğine Gül Hükümeti, ABD ile varılması beklenen askeri işbirliği antlaşmasına hazırlık amacıyla gerekli gördüğü bazı adımların atılması için düğmeye bastı. Bu kapsamda Hükümet, bir grup ABD’li teknik ve askeri personelin, askeri üs ve tesisler ile limanlarda çalışmalar yapmak amacıyla üç ay süreyle Türkiye’de bulunmalarına izin veren bir Tezkere’yi 5 Şubat 2003 tarihinde Meclis Başkanlığı’na sundu. 6 Şubat’ta yapılan gizli oturumda TBMM Genel Kurulu “Türkiye’deki Askeri Üs ve Tesisler ile Limanlarda Gerekli Yenileşme, Geliştirme, İnşaat ve Tevsi Çalışmaları ile Alt Yapı Faaliyetlerinde Bulunmak Amacıyla, Amerika Birleşik Devletleri’ne Mensup Teknik ve Askeri Personelin Üç Ay Süreyle Türkiye’de Bulunmasına İzin Verilmesi İlişkin 759 sayılı TBMM Kararı’nı 193’e karşı üç yüz sekiz oyla kabul etti.⁶⁰

Ne var ki, bu Tezkere’nin kabulü, Hükümet’in ihtiyaçlarının tümüyle karşılanması anlamına gelmiyordu. Gerçekten, o dönemde henüz milletvekili olmayan Erdoğan, bu Tezkere ile sadece on beş gün zaman kazanıldığını belirtirken, Adalet Bakanı Cemil Çiçek ise, konuya çok daha farklı bir açıdan yaklaşıyor ve “1991’de bir koyup üç alacaktık, ama bir koyamadığımız için bu iş bize 100 milyar dolara patladı. Aynı hataya düşmemeliyiz.” diyordu.⁶¹ Bu arada, iş çevrelerinden de Hükümeti des-

⁵⁹ Cumhuriyet, 21 Mart 2003.

⁶⁰ RG, 07.02.2003, S. 25017.

⁶¹ Cumhuriyet, 7 Şubat 2003. Bu dönemde AKP içinde “fire verme” korkusu da iyice su yüzüne çıkmaya başlamıştı. 1 Mart’ta yapılacak oylama öncesinde yüze yakın oy kaybedeceği yönünde işaretler alan Hükümet, parti içi denetim mekanizmalarını da harekete geçirdi. Bu kapsamda, Tezkere’nin Meclis’e gelmesi durumunda olumsuz oy kullanacağını belirten AKP İstanbul Milletvekili Göksal Küçükali, kesin olarak ihraç istemiyle tedbirli olarak Grup Disiplin Kurulu’na sevk edildi (Milliyet, 26 Şubat 2003).

tekleyen açıklamalar gelmeye devam ediyordu. TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan, Türkiye'nin kendi çıkarları için bu savaşın tamamen dışında kalmaması gerektiğini, istemediği gelişmelerle karşılaşmamak ve süren krizinin derinleşmesine engel olmak için, asker konuşlandırma ve asker sevk etme kararı alması gerektiğini belirtiyordu.⁶² Bununla birlikte Hükümet, en ciddi destek aradığı yerden ise eli boş döndü. Kritik 1 Mart oylamasının hemen öncesinde yapılan MGK toplantısında konuyu gündeme taşıyan Hükümet, Kurul'dan bu konuda milletvekilleri üzerinde etkili olacak bir *"tavsiye kararı"* çıkmasını umuyordu. Ancak MGK'nin asker üyeleri, bu konudaki yetkinin Meclis'e ait olduğunu belirterek, Hükümet'in beklediği gibi bir açıklama yapmaktan kaçındılar. Bütün bu tartışmaların sonunda Hükümet, en sonunda Türkiye'yi doğrudan doğruya savaşın içine sokacak ikinci tezkereyi de Meclis Başkanlığı'na sundu. Anılan Tezkere:

"Kapsamı, sınırı ve zamanı Hükümet'çe belirlenecek şekilde,

1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına,

2. Uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde en fazla 62.000 askeri personelin ve hava unsurları olarak iki elli beş uçak ve altmış beş helikopteri aşmamak kaydıyla yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Hükümet'in tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırılmak üzere altı ay süreyle Türkiye'de bulunmasına; bu amaçla Türkiye'ye gelecek yabancı kara kuvvetlerinden destek unsurları dışındaki muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir harekatta kullanılmalarını sağlayacak şekilde konuşlanmaları ve yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına; bu yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye gelişiyle ilgili hazırlıkların yürütülmesine, Türkiye ülkesinde tabi olacakları statü ve Türk Silahlı Kuvvetleri'yle işbirliği esas ve usullerine ilişkin düzenlemelerin Hükümet'in belirleyeceği esaslar çerçevesinde yapılmasına ..."

izin verilmesi talebini içeriyordu.⁶³

⁶² Sabah, 28 Şubat 2003.

⁶³ Tezkere metni için bkz., "Belgenet" Internet Sitesi: <http://www.belgenet.com/yasa/izin_250203.html>

Söz konusu Tezkere, büyük tartışmalar arasında geldiği TBMM Genel Kurulu'nda 1 Mart 2003 tarihinde yapılan oylama sonucunda, oylamaya katılan beş yüz otuz üç milletvekilinden iki yüz ellisinin ret oyuna karşılık, iki yüz altmış dört milletvekilinin kabul oyunu aldı. Oylamada on dokuz milletvekili de çekimser oy kullandı. Bu hesaba göre AKP, oylamada doksandan fazla fire vermiş oluyordu.

Oylamanın asıl sürprizi ise, AKP'nin verdiği bu fireler değildi: Alınan bu sonuçlar üzerine CHP, Anayasa'nın "TBMM Toplantı ve Karar Yeter Sayısı" başlıklı 96. maddesinde yer alan; "Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biriyle toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir ..." hükmüne dayanarak, Tezkere'nin kabul edilmemiş olduğunu iddia etti. Gerçekten, anılan hükmün ışığında; toplantıya katılan milletvekillerinin sayısı dikkate alındığında, Tezkere'nin en az iki yüz altmış sekiz kabul oyu almış olması gerekiyordu. Tartışmalar üzerine TBMM Başkanı Bülent Arınç, danışmanlarıyla konuyu değerlendirmek üzere birleşime yirmi dakika ara verdi. Bu arada AKP ve CHP Grup Başkanvekilleri ve TBMM Başkanlık Divanı üyeleriyle bir araya gelen Arınç, sonuçta, Anayasa'nın 96. maddesi ışığında, oylamaya sunulan Hükümet Tezkeresi'nin Anayasa'nın öngördüğü salt çoğunluğa ulaşamadığını ve kabul edilmediğini açıkladı.

Aslında bu oylamayla birlikte ortaya çıkan temel anayasal sorun; Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylamalarda kullanılan "çekimser oyların" nasıl değerlendirileceği sorunuydu. Gerçekten, eğer anılan oturumda kullanılan on dokuz çekimser oy kabul oylarına eklenirse, aslında Tezkere, Anayasa'nın öngördüğü sayıya ulaşmış oluyordu. Ne var ki, Anayasa Mahkemesi, daha önce de benzer konularda verdiği üç kararında, çekimser oyların kabul oylarına eklenmesine karşı çıkmış ve bu tür oyların, sonucun hesaplanmasına dahil edilmemesi gerektiğini belirtmişti.⁶⁴ Buradan yola çıkan Meclis Başkanlık Divanı da, oylamanın sonucunu "Tezkere'nin kabul edilmediği" olarak açıkladı ve Cumhuriyet tarihinin en kritik kararlarından biri, Anayasa'nın içine saklanmış bir usul kuralının etkisiyle belirlendi.

⁶⁴ Gerçekten Anayasa Mahkemesi, yakın zamanda vermiş olduğu üç kararda [Anayol Hükümeti'nin güvenoyu alması hakkındaki E. 1996/19, K. 1996/13 sayılı karar (RG, 06.06.1996, S. 22658), "Çekiç Güç"ün görev süresinin uzatılması hakkındaki E. 1996/21, K. 1996/15 sayılı karar (RG, 19.06.1996, S. 22671) ve OHAL uygulamasının uzatılması hakkındaki E. 1996/20, K. 1996/14 sayılı kararlar (RG, 19.06.1996, S. 22671)], çekimser oyların çoğunluk oylarına eklenmesini; "yeni bir İktidâr kuralı oluşturulması" ve bunun da "Anayasa'nın 96. maddesine aykırı" olması gerekçesiyle iptal etti.

Tezkere oylaması sonrasındaki Türkiye gündemi de, çalkantılarla doluydu. İlk şoku atlatan Hükümet, konuyu tekrar Meclis gündemine taşımaya hazırlanırken, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün Tezkere'nin bir kez daha Meclis'e gönderilmesinin yerinde olacağına ilişkin açıklamaları da, hükümeti cesaretlendiren bir etken oldu.⁶⁵ Buna karşılık CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ise, hükümetin aynı Tezkere'yi tekrar Meclis'e getirme düşüncesine; *"Meclis yap boz tahtası değil."* sözleriyle karşı çıkıyordu.⁶⁶ Benzer şekilde, Şubat ayı sonlarında; *"Hükümet'e sesleniyorum: Sizden tezkere değil, 2003 bütçesini bekliyoruz."* uyarısını yapan Meclis Başkanı Bülent Arınç da; *"siyaseten doğru olan şey, bu tezkerenin tekrar aynı şekilde Meclis'e gelmemesidir."* değerlendirmesini yapıyordu.⁶⁷

Bütün bu çalkantıların arasında Erdoğan, Siirt İli'nde yapılan yenileme seçiminde milletvekili seçildi ve 58. Hükümet'in Başbakan'ı Abdullah Gül'ün istifasının ardından 59. Hükümeti kurarak, başbakanlık koltuğuna oturdu. Yeni Hükümet'in kuruluşundan dokuz gün sonra ise, 19 Mart tarihinde, reddedilen Tezkere'ye göre daha dar kapsamlı üçüncü bir Tezkere Meclis Başkanlığı'na sunuldu. 20 Mart tarihinde yapılan oylamada, *"Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a Gönderilmesine; Bu Kuvvetlerin Gerektiğinde Belirlenecek Esaslar Dairesinde Kullanılmasına ve Muhtemel Bir Askeri Harekat Çerçevesinde Yabancı Silahlı Kuvvetlere Mensup Hava Unsurlarının Türk Hava Sahasını Türk Makamları Tarafından Belirlenecek Esaslara ve Kurallara Göre Kullanmaları için Gerekli Düzenlemelerin Yapılmasına, Anayasa'nın 92. Maddesi Uyarınca Altı Ay Süreyle İzin Verilmesine Dair 763 sayılı TBMM Kararı"*, 202 ret oyuna karşılık 332 kabul oyuyla kabul edildi.⁶⁸ Bu Tezkere ve 7 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen 4. Tezkere ise, daha ziyade, kapsamlarının belirsizliği nedeniyle eleştirilere konu oldu. Gerçekten, her iki Tezkere'de de *"kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar çerçevesinde kullanımı"* ve *"kapsamı, sınırı ve zamanı hükümet tarafından belirlenecek şekilde"* gibi ifadeler yer alıyordu. Bu ifadelerin varlığı ise, Meclis'in, kendi yetkilerini Anayasa'ya aykırı bir biçimde devretmesi şeklinde yorumlandı.

Sonuçta, Kasım ayına gelindiğinde hükümet, ABD ile yürütülen karşılıklı görüşmeler neticesinde, Irak'a asker göndermekten vazgeçil-

⁶⁵ *Hürriyet*, 5 Şubat 2003.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 5 Mart 2003.

⁶⁷ *Sabah*, 4 Mart 2003.

⁶⁸ RG, 21.03.2003, S. 25055.

diğini ve Meclis'ten alınan yetkinin kullanılmayacağını açıkladı. Böylece, "Asker gönderme tezkereleri" konusu, sebep olduğu onca Anayasal sorunun ardından, iddia edildiği gibi Türkiye'nin lehine hiçbir olumlu kazanım elde edilmeksizin kapanmış oldu.

Tartışılan Yasalar

2003 ve 2004 yıllarında Meclis gündemine gelen pek çok yasa tasarısı, basında ve kamuoyunda ilgiyle izlendi ve geniş tartışmalara konu oldu. Bunlar arasında, çalışmanın diğer bölümlerinde de ele alınan uyum yasaları ve orman arazilerinin satışı gibi konularda yaşanan tartışmalar, kuşkusuz ki önemli bir yer tutuyordu. Ne var ki, değinilen bütün bu tartışmalara ek olarak, anılan bu iki yıllık zaman zarfında ortaya atılan diğer pek çok tasarı da, kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul etti.

Bununla birlikte, kanımızca belli bir dönemin "yasama günlüğü"nü takip ederken üzerinde en fazla durulması gereken yasalar, hemen her hükümet döneminde karşılaşılabilecek olan ve daha ziyade teknik meseleleri konu alan yasalar değil; fakat söz konusu dönemde iktidarda olan siyasî partinin tercih ve önceliklerini yansıtan girişimler olmalıdır. İşte bu çerçeveden hareketle, geçtiğimiz iki yıl boyunca Türkiye'nin bu alanda yaşadığı çatışmaları en iyi karakterize eden yasama faaliyetlerinin, daha ziyade AKP Hükümeti'nin İslamî referanslarına göndermede bulunan ve Hükümet ile bürokrasiyi ve toplumun çeşitli kesimlerini karşı karşıya getiren taslaklar ekseninde belirginleştiğini düşünmekteyiz.

Dolayısıyla, bu başlık altında, yukarıda değindiğimiz çatışma eksenini en iyi biçimde yansıttığını düşündüğümüz YÖK Yasası'nın değiştirilmesi konusunda yaşanan tartışmalara değinecek ve bir "prototip" olan bu tartışmanın, 2003 ve 2004 yıllarının "yasama günlüğü"nü oluşturan tartışmaları çözümlemek için referans noktası olarak alınabileceğini savunacağız.

YÖK, ilk defa 4 Kasım 1981 tarihinde kabul edilen 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası'nın 6. vd. maddeleriyle hukuk hayatına girmiş, yaklaşık bir yıl sonra yapılan halkoylamasıyla kabul edilen Anayasa'nın 131. maddesiyle de anayasal konuma ve güvenceye kavuşturulmuştur. Kurul, o tarihten günümüze uzanan süreçte, çeşitli kesimler tarafından sıklıkla eleştirilen organların başında gelmiş ve aşırı merkezizetçi yapısı

ile akademik hayata olan olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. 1982 Anayasası'nın öngördüğü sistemin "*kilit*" aktörlerinden biri olarak da değerlendirilebilecek olan Kurul, yirmi yıldan uzun bir zaman boyunca neredeyse tüm siyasî partilerin değişiklik gündeminde yer almış olmasına karşın, varlığını ve temel yapısını günümüze kadar değiştirmeden sürdürmeyi başarmıştır.

Kurul, özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren, Türkiye'de etkisi giderek artan İslamî akımlar ve bunların üniversitelere olan yansımaları karşısında kararlılıkla mücadele etmiş ve üniversitelerin çağdaş kimliğinden kopmaması için büyük çaba harcamıştır. Ne var ki, bütün bu süreç boyunca Kurul, özellikle türban konusu ve imam hatip liseleri meselesi başta olmak üzere İslamî çevreler tarafından simge haline getirilen pek çok konudaki tutumuyla büyük tepki çekmiş ve kendisine karşı geleneksel olarak eleştirel bir tavır alan kesimlere ek olarak, muhafazakar sağın da hedef tahtası olmuştur. İşte bütün bu sürecin ardından, 2002 yılının Kasım ayında AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte ise YÖK, kendisi hakkında yürütülen tartışmaların bambaşka bir boyuta taşındığı yeni bir sürece girmiştir.

AK Parti iktidarı döneminde YÖK hakkında yürütülen tartışmalar, daha 2003 yılının hemen başlarında, Erkan Mumcu'nun Millî Eğitim Bakanlığı döneminde başladı. Hükümet çevreleri, öncelikli gündem maddelerinden biri olarak ilan ettikleri bu konuda yürüttükleri çalışmalarının temel çerçevesini; YÖK'ün işlevlerinin yeniden düzenlenmesi ve Kurul'un, bir planlama, eşgüdüm ve akreditasyon birimi olarak yeniden yapılandırılması olarak belirledi. Bu kapsamda, YÖK'ün Üniversite Rektörleri'nin atanmasına ilişkin yetkileri başta olmak üzere pek çok yetkisinin sınırlandırılması veya kaldırılması öngörülmüyordu. Bu amaçla Millî Eğitim Bakanlığı, kendi internet sitesi başta olmak üzere pek çok yerde konuya ilişkin duyurular yaparak, ilgililerin görüş ve önerilerini toplamaya başladı. Ne var ki, Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu tutumu da, üniversite çevrelerinde büyük eleştirilere konu oldu. Örneğin; dönemin YÖK Başkanı Kemal Gürüz başkanlığında İstanbul'da toplanan "*Türk Üniversiteleri Rektörler Komitesi*", 5 Şubat 2003 tarihinde yetmiş yedi üniversite rektörünün katılımıyla yayımladığı bildiride; özellikle konunun internet ortamında bir "*sohbet odası*" havasında toplanan görüşler eşliğinde tartışılıyor olmasını eleştiriliyor ve:

"... soruna indirgemeci bir tavırla yaklaş(ıl)ması; rastgele alınan yirmi bin mesajla on beş milyonluk bir sistemi temsil etmeye niyetlen(il)mesi endişe vericidir." açıklamasını yapıyordu.⁶⁹

Bütün bu eleştirilere karşın, Millî Eğitim Bakanı Erkan Mumcu, 18 Şubat tarihinde düzenlediği basın toplantısında, hazırlanan taslağı kamuoyuna açıkladı ve *"Yükseköğretim Eşgüdüm Kurulu"* (YEK) adı altında yeni bir örgütlenme modelini getirmeyi amaçladıklarını belirtti. Bu yeni modelde, YÖK'ün elinde bulunan; üniversiteleri düzenlemek, yönetmek, denetlemek ve akademik faaliyetleri yönlendirmek yetkileri Üniversitelerarası Kurul'a devrediliyor ve geriye kalan sınırlı yetkilerin de YEK tarafından kullanılması öngörülüyordu.⁷⁰

Bu arada Gül Hükümeti'nin istifası ve Erdoğan Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte, Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu Kültür Bakanlığı'na kaydırılırken, Kültür Bakanı Hüseyin Çelik de Millî Eğitim Bakanlığı'na getirildi. Bu değişikliğin, YÖK tartışmalarıyla hedef haline gelen Erkan Mumcu'yu gözlerden uzak tutmak ve *"yeni bir yüzle"* konuyu unutturmak amacıyla yapıldığını düşünenler, kısa bir süre sonra ciddi bir biçimde yanıldıklarını anladılar. Zira Erdoğan Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte konuyla ilgili tartışmalar, çok daha ileri boyutlara taşınacaktı.

Gerçekten, Nisan ayına gelindiğinde Hükümet, yaklaşmakta olan Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) öncesinde, yükseköğretime geçiş sistemi konusundaki çalışmalarına hız verdi. Haziran ayının başlarında ise AKP'nin birinci önceliğinin ÖSS'de meslek lisesi mezunlarına uygulanan farklı katsayıları değiştirmek ve imam hatip liselerinin önünü açmak olduğu iyice su yüzüne çıktı. Bu gelişmelere karşı en sert tepkiyi gösteren YÖK Başkanı Kemal Gürüz:

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 2003.

⁷⁰ *Sabah*, 19 Şubat 2003. Hemen belirtmek gerekir ki, söz konusu Taslak, kamuoyunda farklı tepkilere yol açtı. Örneğin; ODTÜ, Gazi, Hacettepe, İnönü, On Dokuz Mayıs, Trakya, Atatürk, Erciyes, Kocaeli ve Dokuz Eylül Üniversiteleri'nin Rektörleri, Mart ayı başlarında Cumhurbaşkanı Sezer ve MGK Genel Sekreteri Orgeneral Kılınc'ı ziyaret ederek konuyla ilgili tepkilerini dile getirirken; AKP çizgisine aykırı görüşleriyle bilinen Prof. Dr. Toktamış Ateş ise, *Cumhuriyet Gazetesi*'ndeki köşe yazısında, basına açıklanan taslakla ilgili çeşitli eleştirilerini dile getirdikten sonra; *"... YEK'i getiren ve üniversitelerdeki alt birimlerin tüzelkişiliğini canlandıran ve üniversite hocasına itibarını geri verecek gibi görünen bu taslağın, mevcut yasadan çok daha iyi olduğunu düşünüyorum."* diyordu (Toktamış Ateş, *"YÖK (YEK) Taslağı..."*, *Cumhuriyet*, 15 Mart 2003).

"Cumhuriyeti'nin en temel vasfı laikliktir. Türkiye'de iki kuldarda eğitim sistemi olamaz. Hepsı laik Türk Devleti ve Milleti'ne, Batı'ya dönük sistemler olacaktır."

derken, Hükümet'in Meclis'te üç yüz altmış beş milletvekiline sahip olduğuna işaret ederek, sözlerini şöyle noktalıyordu:

"Hiç lamı cimi yok. Buyursunlar ne yapacaklarsa yapsınlar; demokrasi bu ... Ama sonuçlarına hep beraber katlanırsınız. Memleketin sanayîsi de katlanır, ticareti de katlanır, toplumu da katlanır."

Gürüz'ün bu açıklamalarına karşı yanıt ise bizzat Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik'ten geldi. Çelik:

"Anlaşıyor ki sayın Gürüz, bizim nezaketimizi ve sahip olduğumuz terbiyeyi zaaf olarak telakki etmiş olmalı ki, bu konuda sınır tanımıyor." diyordu.⁷¹

Taraflar arasında yaşanan tüm bu sert tartışmalar devam ederken, bir yandan da Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, konuyu düzenleyen yeni bir taslağı kamuoyuna açıkladı. Ne var ki, 19 Ağustos tarihinde Prof. Dr. Ayhan Alkış başkanlığında Ankara'da toplanan Üniversitelerarası Kurul'da, yetmiş yedi devlet ve vakıf üniversitesinin katılımıyla hazırlanan ortak bildiride, Çelik tarafından hazırlanan "Yükseköğretim Yasa Taslağı"nı "kabul edilemez" ve "üstünde çalışılamaz" olarak nitelendirildi. Ancak, bu açıklamaya karşın Hükümet'in, ilginç bir biçimde, konuyla ilgili çalışmalarını YÖK'ten ziyade Üniversitelerarası Kurul'u muhatap alarak sürdürmeyi amaçladığı gözleniyordu. Başlangıçta Üniversitelerarası Kurul'un da iyi niyetle karşıladığı bu girişim,⁷² Ekim ayında Hükümet'in imam hatip liseleriyle ilgili tek maddelik bir yasa tasarısını Meclis'e sevk etmesiyle birlikte koptu.

Hükümet'in bu kararıyla birlikte, YÖK tartışmaları nihayet Meclis çatısı altına da taşınmış oldu. Anılan tek maddelik tasarı, TUSİAD'tan⁷³

⁷¹ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 2003.

⁷² Örneğin, bkz., Kurul Başkanı Prof. Dr. Ayhan Alkış'ın *Radikal Gazetesi*'nde yer alan açıklamaları: *Radikal*, 29 Ağustos 2003.

⁷³ "Hükümet'in, YÖK Yasa Tasarısı'nı, kamuoyundan gelen istekler doğrultusunda, Üniversitelerarası Kurul ile bir diyalog içinde ele alma yoluna gitmesi memnuniyet verici olmuştur. Yükseköğretime girişte esas alınacak hususları düzenleyen kanun tasarılarının da aceleye getirilmemesi ve eğitim-öğretim kurumları, sivil toplum kuruluşları, öğrenciler ve ilgili tüm kesimlerce kamuoyunda tartışılmasına fırsat

Genelkurmay Başkanlığı'na,⁷⁴ üniversite rektörlerinden Cumhurbaşkanına kadar pek çok kesimden gelen eleştirilerle karşılaştı. Bütün bu eleştiriler üzerine Hükümet, en sonunda 16 Ekim tarihinde geri adım atmaya karar verdi ve Tasarı, 16 Ekim tarihinde toplanan Millî Eğitim Komisyonu'nda "*Alt Komisyon'a havale edilerek*" uyumaya terk edildi.

Ne var ki YÖK tartışmaları, 2004 yılının ortalarına gelindiğinde, bir kez daha ülkenin bir numaralı gündem maddesi haline geldi. 3 Mayıs 2004 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında gazetecilere bir açıklama yapan Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek, geniş kapsamlı bir YÖK Tasarısı'nın daha sonra hazırlanacağını, ancak 8-10 maddelik bir tasarının acil olarak Meclis'e sevk edileceğini söyledi.⁷⁵

Gerçekten, bu açıklamanın ardından hemen Meclis'e sevk edilen Tasarı, 5 Mayıs'ta, sert tartışmaların arasında Meclis Millî Eğitim Komisyonu'nda kabul edildi. AK Parti'li milletvekillerinin bu konudaki tutumu, Komisyon'un CHP'li üyelerinin Komisyon toplantısını terk etmesine kadar varan tepkilerle karşılaştı. Sonuçta Tasarı, Komisyon'da ufak bazı değişikliklerin ardından kabul edildi ve Genel Kurul'a gönderildi.

Ancak bu arada, çeşitli kesimlerden sert açıklamalar gelmeye devam ediyordu. Tasarı'nın Komisyon'da kabulünün ardından bir gün sonra, önce Genelkurmay Başkanlığı'ndan konuya ilişkin sert açıklaması geldi.⁷⁶ Diğer yandan CHP Lideri Baykal, Tasarı'ya ilişkin eleştirileri-

verilerek toplumsal uzlaşma kanallarının açık tutulması gerekir." Açıklamanın tam metni için bkz., Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin Resmi İnternet Sayfası: <<http://www.tusiad.org/haberler/basin/duyuruno379.pdf>>

⁷⁴ "Türkiye için hayati önemi haiz millî eğitim sistemimize ilişkin gelişmelerin, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından da dikkatle ve yakinen izlenmesi de doğaldır. (...) Türk Silahlı Kuvvetleri; Anayasa'nın 42. maddesinde de açıkça ifade edildiği gibi, Türkiye'de 'eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.' temel ilkesini yüreктen benimsemektedir." Genelkurmay Başkanlığı'nın 14 Eylül 2003 tarih ve BA-19/03 sayılı basın açıklamasının tam metni için bkz., Genelkurmay Başkanlığı'nın Resmi İnternet Sayfası: <<http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2003/a19.htm.htm>>

⁷⁵ *Milliyet*, 4 Mayıs 2004.

⁷⁶ "1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 32. maddesi ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi ile tesis edilen sistemin dışına çıkacak uygulamaların, söz konusu maddelerin amaçladığı "öğrenim birliği" ve "laik eğitim ilkelerini" zedeleyeceği açıktır. (...) Hatırlanacağı gibi, 2003 Ekim ayı içerisinde, meslek liselerine ilişkin bir Kanun Tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuş, ancak kamuoyunda oluşan tepkiler üzerine gündemden düşürülmüşken, yaklaşık altı ay

nin dozunu gittikçe yükseltiyordu: 4 Mayıs tarihinde partisinin grup toplantısında konuşan Baykal:

“Değerli arkadaşlarım, önce siyasette samimiyet esastır. Lütfen, herkes açık konuşsun, kimse karnına konuşmasın. Olay, meslek liseleri olayı mıdır, yoksa başka bir olay mıdır; yani, her olay önemlidir, biz hepsini anlamaya, dinlemeye hazırız, hepsinin de sorunlarına çare bulmayı da düşünüyoruz; ama, kimse kimseyi aldatmasın, kimse meslek lisesi kavramının arkasından kendi arka bahçe kavgasını götürmeye kalkmasın.” diyordu.⁷⁷

Bu arada 9 Mayıs’ta CNN TÜRK’te yayınlanan “Kafe Siyaset” programına konuk olan YÖK Başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç de; *“Amacın imam hatip liseleri olduğu belli ... Bu konu seçim kampanyaları sırasında dile getirildi, yapılmak istenen değişiklik meslek liseleri boyutuna taşındı.”* diyordu.⁷⁸ YÖK Başkanı, Genelkurmay Başkanlığı’nın Yasa Tasarısı’na gösterdiği sert tepkiyi de yadırgamadığını ve bu tepkinin laiklik açısından haklı olduğunu vurguluyordu.⁷⁹

Sonuçta, 12 Mayıs 2004 Meclis Genel Kurulu’nda görüşülmeye başlanan Tasarı, CHP’nin sert muhalefetine rağmen, on sekiz saatlik bir yasama maratonunun ardından kabul edildi. Tasarı’nın görüşmeleri sırasında CHP’li milletvekilleri, Genel Kurul Salonu’nu terk ederek son oylamaya katılmadılar. Tasarı’nın tümü üzerinde yapılan oylamada ise metin, iki yüz elli dört oyla kabul edilerek, 5171 sayılı “Yükseköğretim Kanunu ve Yüksek Öğretim Personel Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” halini aldı.

Ne var ki, Yasa’nın Meclis’te kabul edilmesi, toplumda yaşanan çalkantıları sona erdirmedi. 14 Mayıs tarihinde Ege bölgesinde bulunan sekiz üniversiteden 2000’in üzerinde öğretim üyesi İzmir’de bir araya gelerek, YÖK Yasası’ndaki değişiklikleri “sessiz yürüyüş” ile protesto

sonra, ne değişmiştir ki, aynı kapsamda bir kanun tasarısı, birçok kurum ve kesimin karşı çıkmasına rağmen yeniden gündeme getirilmiştir. Bu tavrı görmezden gelmek mümkün değildir. (...) Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Cumhuriyet’in demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti nitelikleriyle ilgili düşünceleri ve tavrı dün ne ise bugün de aynıdır ve yarın da aynı olacaktır. Hiç kimsenin Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bu düşünce ve tavrı üzerinde şüphe ve yanlış içinde olması düşünülemez.” Genelkurmay Başkanlığı’nın 6 Mayıs 2004 tarih ve BA-07/04 sayılı basın açıklamasının tam metni için bkz., Genelkurmay Başkanlığı’nın Resmi İnternet Sayfası: <<http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2004/a07.htm>>

⁷⁷ Anılan konuşmanın tam metni için bkz., “Belgenet” İnternet Sitesi: <http://www.belgenet.com/2004/baykal_040504.html>

ettiler. Aynı gün düzenlenen bir başka eylem ise, Ankara’da Ankara Üniversitesi’nin öncülüğünde gerçekleşti. Ankara Üniversitesi Rektörlüğünden Anıtkabir’e uzanan protesto yürüyüşünde, dört binden fazla öğretim üyesi bir araya gelerek yeni YÖK Yasası’nın protesto ettiler.

Bu arada Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı vesilesiyle yayınladığı mesajda:

“Ulusal eğitimin sorunlarının çözümlenmesi ve öğretim sisteminin yeniden yapılandırılması çalışmalarında anayasal ilkeler göz önünde bulundurulmalı, öğretim birliği özenle korunmalıdır. Devletin ilgili kurumlarının laik eğitimin ve öğretim birliği ilkesinin korunması konusunda duyarlılık göstermeleri zorunludur.”

sözleriyle, YÖK Yasası hakkında veto sinyalleri gönderiyordu.⁸⁰ Gerçekten de Sezer, 28 Mayıs 2004 tarihinde, 5171 Yasa’nın toplam dört maddesini bir kez daha görüşülmek üzere TBMM Başkanlığı’na geri gönderdiğini açıkladı. Sezer, veto gerekçesinde:

“İmam hatip liselerinin genel lise statüsüne yükseltilmesi ya da bu liseleri bitirenlerin genel liseleri bitirenler gibi yüksek öğretim hakkından yararlanması, eğitimin laikleşmesini amaçlayan öğretim birliği ilkesiyle, laiklik ilkesiyle, kısaca Anayasa’nın, Atatürk ve devrimlerini temel alan ruhu ile bağdaşmamaktadır.” görüşlerine yer veriyordu.⁸¹

⁷⁸ Bkz., “CNN Türk.Com” Haber Sitesi: <http://www.cnnturk.com.tr/arama/haber_detay.asp?PID=00318&haberID=5556>

⁷⁹ Bu arada YÖK Genel Kurulu da bir açıklama yayınlayarak, Meclis’te kabul edilen metni şu sözlerle eleştiriyordu: “Hukuki boyutu ile incelendiğinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulan Kanun Tasarısı’nın, dar kapsamlı düzenlenmiş olması, saklı siyasi amacını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu siyasi amaca ulaşmak için de, Hükümet, Yükseköğretim Kurulu’nun mevcut kompozisyonunu tasfiye etmek suretiyle, kendi niyet ve hedeflerine engel olarak gördüğü bir yapıyı ortadan kaldırmayı planlamaktadır. (...) Öte yandan, hangi ortaöğretim programlarından mezun olanların, yükseköğretimin hangi programlarına, hangi ölçütler kullanılarak girebileceği, Anayasa’nın 131. maddesinde Yükseköğretim Kurulu’na münhasır bir yetki olarak tanınmıştır. Kaldı ki, yükseköğretime öğrenci seçiminin esaslarını belirlemek, yükseköğretim sisteminin özerkliğinin bir gereğidir. Ayrıca, “idare tekniğine ve ihtisasa” ilişkin hususların belirlenmesi, öteden beri idarenin düzenleme alanı içinde kabul edildiği gibi, bu husus yargı kararlarıyla da açıklıkla ortaya konmuştur. Bu bakımdan, tasarıda katsayıların yasama organı tarafından düzenlenmiş olması, bu maddeyi “konu unsuru” açısından sakatlamakta ve dolayısıyla, bu da Anayasaya aykırılık sorununu gündeme getirmektedir.” Açıklamanın tam metni için bkz., Yükseköğretim Kurulu’nun Resmî İnternet Sitesi: <http://www.yok.gov.tr/duyuru/kamuoyu_aciklama.htm>

Cumhurbaşkanı'nın bu vetosunun ardından, gözler tekrar Hükümet'e çevrildi. 31 Mayıs tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu ve AKP Merkez Yürütme Kurulu öncesinde, Hükümet'in içinde de, bundan sonra izlenmesi gereken tavır hakkında görüş ayrılıkları olduğu konuşuluyordu. Gelen haberlere göre, Abdullah Gül, Abdüllatif Şener, Cemil Çiçek ve Murat Başesgioğlu, artık bu konuda daha fazla ısrarcı olunmaması gerektiğini düşünüyorlardı.⁸²

Sonuçta, AKP iktidarı, konuyla ilgili gelişmelerin değerlendirdiği Bakanlar Kurulu ve Parti Merkez Yürütme Kurulu toplantıları sonrasında, YÖK Yasası hakkındaki girişimlerini askıya alma kararı aldı. Ne var ki Başkan Erdoğan'ın bu kararı içine sindiremediği, Partisi'nin 1 Haziran tarihli grup toplantısında yaptığı konuşmadan anlaşıyordu. Erdoğan, konuşmasında YÖK Yasası'nın Cumhurbaşkanı'nca geri gönderilmesiyle ilgili sert açıklamalar yapıyor ve *"Kimse millet iradesinin üzerine çıkmaya çalışmasın"* derken, *"Azınlığın çoğunluğa tahakküm etmesi görülmüş müdür?"* sorusuyla da, azınlık - çoğunluk konusundaki bildik görüşlerini tekrarlıyordu.⁸³

⁸⁰ Açıklamanın tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmî İnternet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/18.05.2004-2719.html>

⁸¹ Cumhurbaşkanı'nın geri gönderme gerekçesinin tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmî İnternet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/28.05.2004-2729.html>

⁸² Bkz., "CNN Türk.Com" Haber Sitesi: <http://www.cnnturk.com.tr/arama/haber_detay.asp?PID=00318&haberID=9630>

⁸³ Bkz., "CNN Türk.Com" Haber Sitesi: <http://www.cnnturk.com.tr/arama/haber_detay.asp?PID=00318&haberID=10002> Erdoğan, benzer nitelikteki açıklamalarını, partisinin 11 Mayıs tarihli grup toplantısında da dile getirmiş ve: "Toplumsal mutabakat, kurum ve kuruluşlar arası mutabakat değildir. Toplumsal mutabakat, vekaleti veren milletin mutabakatıdır." dedikten sonra, "Yükseköğretime ilişkin Yasa Tasarısı, diğer bütün yasa tasarıları gibi aynı demokratik ve hukukî süreçler izlenerek Meclis kararıyla şekillenecek bir tasarıdır. Türkiye'de demokratik sistem nasıl işleyecek. Yükseköğretime ilişkin kanun tasarısı da anayasal düzen ve parlamenter süreçler içinde neticelendirilecek. Türkiye Büyük Millet Meclisi, demokratik bir yasama meclisidir. Milli irade, bu yüce Meclis'in çatısı altında tecessüm etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iradesi, milletin iradesidir." demişti (Konuşmanın tam metni için bkz., "Belgenet" İnternet Sitesi: <http://www.belgenet.com/2004/erdogan_110504.html>) Aynı gün Meclis'te yapılan bir başka grup toplantısında ise, çok daha farklı sesler yükseliyordu. Gerçekten, CHP Lideri Deniz Baykal parti grubunda yaptığı konuşmada; "Türkiye'de anayasal düzenimiz bir denge anlayışını yansıtmaktadır, kurumların karşılıklı dengesine dayalı bir anayasal sistemimiz vardır.

Yürütme

Toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı sorunlarla günlük ve bire bir düzeyde yüzleşme ve bunlara çözüm bulma sorumluluğunu üzerinde taşıyan yürütme, 2003 ve 2004 yıllarında da ilginç tartışmalara sahne oldu. Bilindiği gibi, 2002 yılı boyunca yürütme alanında yaşanan temel sorunlar, daha ziyade, siyasî iktidarın bir koalisyon hükümeti olan 57. Hükümet dönemindeki parçalanmışlığından ve hükümet içi güç dengelerinin sürekli değişkenliğinden kaynaklanmıştı.⁸⁴ 2003 ve 2004 yıllarında ise yürütme alanında yaşanan temel sorunlar, daha ziyade, “merkez” değerleri temsil eden Cumhurbaşkanı ve asker-sivil bürokrasinin bir bölümü ile, genel olarak “çevre” değerlerin taşıyıcısı olarak görülen AK Parti Hükümeti arasındaki iktidar mücadelesi biçiminde ortaya çıktı.⁸⁵ Anayasal sistemimizin, yürütme organının farklı kanatları arasında öngördüğü güç ve yetki paylaşımından kaynaklanan sorunlar da, kısmen bu gerilime eklemlenerek, yürütme alanında yaşanan tartışmaların ikinci boyutunu oluşturdu.

Bu kapsamda, öncelikle yürütmenin ilk kanadı olan Bakanlar Kurulu’nun 2003 ve 2004 yıllarındaki seyrine bakıldığında, oldukça hareketli bir manzara ile karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Gerçekten de 2003 yılı, pek de alışık olunmayan bir biçimde, yıl içinde iki ayrı hükümetin kurulmasına ve dört ayrı bakanlığın birleştirilerek iki bakanlık haline getirilmesine sahne oldu. Bütün bunlara ek olarak, yılın devamında da, bazı bakanların kabinedeki yerlerinin değiştirilmesine, diğer bazılarının ise tümüyle kabine dışında kalmasına şahit olundu.

Hükümet’in, bu sistem içinde, Milli Eğitim Bakanlığı eliyle Anayasa’da kendine özgü statüsü olan üniversitelerin yetkilerine el uzatması, demokrasi anlayışının gereğidir diye kabul edilemez, böyle bir anlayış ilkel bir demokrasi yaklaşımını yansıtır” dedikten sonra, AKP’nin çeşitli anayasal organlarla girdiği çatışmayı da; Bu, bizim siyasî hayatımızda çok yaşadığımız bir süreçtir; yani, tartışmalar hep böyle başlar, hakimlerle tartışılır, üniversite hocalarıyla tartışılır, gençlerle tartışılır, medya ile tartışılır ve ondan sonra da giderler. Değerli arkadaşlarım, bu süreç işlemeye başlamış gözüküyor” sözleriyle değerlendiriyordu (Konuşmanın tam metni için bkz., “Belgenet” Internet Sitesi: <http://www.belgenet.com/2004/baykal_110504.html>)

⁸⁴ Gönenc-Ergül-Kontacı, *a.g.e.*, s. 133-138.

⁸⁵ Bu çalışmada kullanıldığı anlamıyla “merkez”; Cumhuriyet’in kuruluşundan beri devletin temelinde yer alan pozitivist bir bilim ve toplum anlayışı ile, bu anlayışın siyasî alana yansımaları olan ve daha ziyade siyasî seçkinlerin öncülüğünde savunulan laiklik, üniter devlet yapısı ve genel olarak Cumhuriyet rejimini ifade etmektedir. Buna karşılık, “çevre” terimi; daha ziyade Anadolu taşrasının kültürünü yansıtan, alt-orta sınıfların geleneksel değerlerini ön plana alan ve dinsel-milliyetçi yönü ağır basan muhafazakar bir yaşam tarzına denk düşmektedir.

2002 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerin ardından Parlamento'ya birinci parti olarak giren AKP, Türkiye'deki anayasal geleneklere uygun olarak, hükümeti kurma hakkını da elde etmiş oldu. Buna karşın AKP Lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmaması, Başbakan'ın kim olacağı sorusunu gündeme getirdi. AKP çevreleri, bu soruna çözüm bulabilmek amacıyla çeşitli arayışlar içine girdiler. Bu kapsamda dile getirilen önerilerin en önemlisi; Anayasa'nın, Başbakan'ın Cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri arasından atanacağını belirten 109. maddesinin değiştirilmesi ve Başbakan'ın TBMM dışından da atanabilmesine olanak sağlanmasıydı. Böylece, Başbakan'ın istifa etmesi ve ardından da Cumhurbaşkanı Sezer'in Erdoğan'ı Başbakan olarak ataması beklenecekti. Ancak bu öneri, kamuoyunda ve hatta parti içinde bile destek görmedi.⁸⁶ Ana Muhalefet Partisi CHP de böyle bir çözüme karşı çıkıyordu. CHP Lideri Deniz Baykal, dışarıdan başbakan atanması yolunun parlamenter demokrasiyi zedeleyeceğini ve parlamenter rejimlerde ancak dışarıdan "bakan" atamasının – o da çok sınırlı olmak kaydıyla – hoş karşılanabileceğini düşünüyordu.⁸⁷

Sonuçta, Cumhurbaşkanı ile yürütülen karşılıklı görüşmelerin ardından, Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ün Hükümet'i kurmakla görevlendirilmesi konusunda, AKP yöneticileri ile Cumhurbaşkanı arasında bir tür "centilmenler antlaşması"na varıldı. Bütün bu sürecin sonunda ise, Sezer'in 16 Kasım 2002 tarihinde hükümeti kurmakla görevlendirdiği Abdullah Gül, 18 Kasım'da Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı'na sunarak, gereken onayı aldı. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin 58. Hükümeti, AKP Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ün Başbakanlığı'nda kurulmuş oldu. 26 Kasım 2002 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada ise Gül Hükümeti, 516 milletvekilinin katıldığı oylamada yüz yetmiş ret oyuna karşı üç yüz kırk altı kabul oyu ile güvenoyu aldı.⁸⁸ Ne var ki, AKP Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ün hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, çok partili siyasî hayata geçişten sonraki Türk Parlamento tarihi açısından pek de alışık olunmayan bir duruma işaret ediyordu. Gerçekten, hükümeti kurma görevinin Abdullah Gül'e verilmesiyle birlikte, iktidardaki partinin genel başkanı (Erdoğan) ile partinin Başbakan adayı, Türk demokrasi tarihinde ikinci kez birbirinden ayrılmış oluyordu.⁸⁹

⁸⁶ Bkz., aşağıda "Seçimler ve Siyasî Partiler" Bölümü.

⁸⁷ *Hürriyet*, 9 Kasım 2002.

⁸⁸ Oylama sonuçları için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî Internet Sitesi: <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/ozet/005.htm>>

Yaklaşık dört ay görevde kalan 58. Hükümet'in istifası ile 59. Hükümet'in kurulması arasında geçen zaman ise, Türk Parlamento tarihinde rekor sayılabilecek bir süreye işaret ediyordu. Gerçekten, 11 Mart 2003 tarihinde saatler 15.00'i gösterdiğinde Recep Tayyip Erdoğan, AKP Siirt Milletvekili sıfatıyla TBMM Genel Kurulu'nda yemin ediyor; saat 16.00'ya geldiğinde ise 58. Hükümet'in Başbakan'ı Abdullah Gül, Cumhurbaşkanı'na istifasını sunuyordu. Bu istifanın üzerinden yaklaşık bir saat geçtikten sonra ise Cumhurbaşkanı Sezer, makamında bu sefer Erdoğan'ı kabul ediyor ve kendisine hükümeti kurma görevini veriyordu. Böylece, 14 Mart 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanı'na sunulması ve Cumhurbaşkanı'nın, kendisine sunulan listeyi aynı gün onaylamasıyla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. Hükümeti kurulmuş oldu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. Hükümeti'nin kuruluş aşamasında, Bakanlar Kurulu'nun yapısında da önemli değişiklikler meydana geldi. Bu kapsamda, Erdoğan Kabinesi'ndeki bakanlık sayısı yirmi beşten yirmi üçe indirilirken, 58. Hükümet'te Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapan Ertuğrul Yalçınbayır, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Çevre Bakanı İmdat Sütüoğlu kabine dışında kaldı. Ayrıca, daha önce dış ticaretten sorumlu Devlet Bakanı olan Kürşat Tüzmen Çevre Bakanlığı'na, Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu Kültür Bakanlığı'na ve Kültür Bakanı Hüseyin Çelik de Milli Eğitim Bakanlığı'na kaydırıldı. 23 Mart tarihinde yapılan oylamada ise Erdoğan Hükümeti, TBMM Genel Kurulu'nda 512 milletvekilinin katıldığı oylamada yüz altmış iki ret oyuna karşılık üç yüz elli kabul oyu ile güvenoyu aldı.⁹⁰ Oylamada AKP, yirmi bir fire verdi.

Bakanlar Kurulu'nun yapısı üzerinde yapılan değişiklikler, 59. Hükümet'in kuruluşundan sonra da devam etti. Bu çerçevede, ilk olarak

⁸⁹ Ülkedeki demokratik rejimin kesintiye uğradığı olağanüstü dönemler bir yana bırakılırsa, 1961 ve 1982 Anayasaları döneminde benzer bir durumun yaşandığı ilk ve tek olay, 20 Şubat 1965'te kurulan ve yaklaşık dokuz ay görevde kalan Ürgüplü Hükümeti zamanında gerçekleşmiştir. 9. İnönü Hükümeti'nin 1965 yılındaki istifasının ardından, Parlamento'da bir hükmet kurabilecek çoğunluğa sahip tek parti olan Adalet Partisi'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel o sırada milletvekili olmadığı için, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Hükümeti kurma görevini Senatör Suat Hayri Ürgüplü'ye vermişti. Süleyman Demirel ise, kurulan Hükümete TBMM dışından Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak atanmıştı. Bkz., Türker Sanal: Türkiye'nin Hükümetleri, Sim Matbaacılık, Ankara 1997, s. 147.

⁹⁰ Oylama sonuçları için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî İnternet Sitesi <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/ozet/053.htm>>

16 Nisan 2003 tarih ve 4848 sayılı Yasa ile, Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı birleştirilerek “*Kültür ve Turizm Bakanlığı*” adı altında yeni bir bakanlık oluşturuldu.⁹¹ Hükümet’in, kültürü yalnızca bir turizm malzemesinden ibaret gördüğü eleştirileriyle karşılaşan bu değişikliğin ardından; Turizm Bakanı Erkan Mumcu Kültür ve Turizm Bakanlığı’na, Kültür Bakanı Güldal Akşit te, kadından sorumlu Devlet Bakanlığı’na getirildi. Yıl içinde gerçekleştirilen ikinci değişiklik ise, Çevre Bakanlığı ile Orman Bakanlığı’nın birleştirilmesi oldu. Söz konusu iki bakanlığın 1 Mayıs 2003 tarih ve 4856 sayılı Yasa ile birleştirilerek “*Çevre ve Orman Bakanlığı*” adını almasının ardından, Orman Bakanı Osman Pepe Çevre ve Orman Bakanlığı’na, Çevre Bakanı Kürşat Tüzmen de Devlet Bakanlığı’na getirildi.⁹²

Çok kısa bir süre görevde kalan 58. Hükümet bir yana bırakılırsa, 59. Hükümet döneminde Bakanlar Kurulu ile yürütmenin diğer kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı arasında kurulan ilişkileri “*sürekli bir gerilim ilişkisi*” olarak tanımlamak mümkündür. Gerçekten, 2003 ve 2004 yıllarında, 1980’ler sonrası Türk siyasetinin kadim tartışma konusu olan Cumhurbaşkanı’nın yetkileri sorunu yine sıklıkla gündeme taşınırken; önceki yıllardan farklı olarak, yürütmenin her iki kanadı arasında yaşanan bu sürtüşmeler, çoğu zaman teknik bir yetki sorunu olmanın ötesine geçmiş ve temel anayasal değerler üzerinde yaşanan “*sıcak çatışmalar*” halini almıştır.

Bu bağlamda, 2003-2004 yılları arasında yürütme organı içinde yaşanan krizleri; Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasında yaşanan yetki çatışmaları, Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasında yaşanan değer çatışmaları, ve son olarak da, Hükümet ile “*diğer sistem aktörleri*” arasında yaşanan değer çatışmaları kategorileri içinde incelemek mümkündür.

1. Hükümet ile Cumhurbaşkanı Arasındaki “Yetki” Çatışmaları

Gerek 57. Hükümet, gerekse 2003 yılının hemen başında iktidara gelen 58. Hükümet döneminde, Hükümet-Cumhurbaşkanı ilişkileri çerçevesinde 1980’ler sonrası Türk siyasetinin vazgeçilmez tartışma konusu olan Cumhurbaşkanı’nın yetkileri konusu, yine gündemdeki

⁹¹ RG, 29.04.2003, S. 25093.

⁹² RG, 08.05.2003, S. 25102.

yerini korudu. Bu kapsamda, dönem boyunca öne çıkan iki başlık ise; Cumhurbaşkanı'nın atama yetkileri ile veto yetkisiydi.

Cumhurbaşkanı'nın atama yetkileri kapsamında öncelikle belirtilmesi gereken husus, bu kavramla yalnızca, Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı'nın doğrudan doğruya yaptığı atamaların kastedilmediğidir. Cumhurbaşkanı'nın bu doğrultudaki yetkilerinin de, kapsamı açısından zaman zaman eleştirildiği bilinmekle birlikte, bu çalışmanın konusunu oluşturan asıl tartışmalar; *"üçlü kararname"* olarak bilinen ve ilgili Bakan, Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nca imzalanarak gerçekleştirilen atamalar üzerinde yaşandı. Bu noktada Cumhurbaşkanı'nın temel hassasiyeti ise, özellikle devletin üst kadrolarına yapılan partizanca atamaların önlenmesi yönünde oldu.

Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında yaşanan atama krizlerinin en önemlilerinden biri, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Genel Müdürlüğü'ne aday gösterilen İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı Şenol Demiröz'ün atama kararnamesinin, Cumhurbaşkanı Sezer tarafından tam üç kez geri çevrilmesiydi. Bilindiği gibi, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Yasası'nın 05.12.1990 tarih ve 3687 sayılı Yasa'yla değişik 13. maddesinin 1. fıkrasına göre; TRT Genel Müdürü, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nca önerilen üç aday arasından, Bakanlar Kurulu kararı ile atanmaktaydı. 13 Nisan 1994 tarih ve 3984 sayılı Yasa ile birlikte ise, daha önceden Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu tarafından kullanılan bu yetkinin, bundan böyle Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından kullanılacağı karara bağlandı. Ancak daha sonra, 3984 sayılı Yasa'nın, RTÜK'ün oluşumunu düzenleyen 6. maddesi, 15 Mayıs 2002 tarihinde, 4756 sayılı Yasa ile değiştirildi ve daha önce tamamı TBMM tarafından seçilen RTÜK üyelerinin, bundan böyle TBMM ve Bakanlar Kurulu tarafından (beş ve dört üye) seçilmesi hükmü getirildi. Aynı Yasa'nın geçici 1. maddesine göre ise, o tarihten sonra atanacak olan ilk TRT Genel Müdürü'nün, yeni seçim yöntemine göre oluşturulacak yeni Kurul tarafından seçilmesi öngörüldü.

Yasa'nın bu açık düzenlemesine rağmen, dönemin TRT Genel Müdürü Yücel Yener'in istifa etmesi üzerine RTÜK, 28 Ağustos 2003 tarihinde, TRT Genel Müdürlüğü için Bakanlar Kurulu'na sunulacak üç ismi belirlemek amacıyla bir seçim süreci başlattı. Bu sürecin sonunda, Bakanlar Kurulu'nun, kendisine sunulan üç isim (Sacettin Gürbüz, Şenol

Demiröz ve Mustafa Ruhi Şirin) arasından Şenol Demiröz'ü seçip Cumhurbaşkanı'na sunmasının ardından ise Sezer, 11 Haziran 2003 tarihinde, söz konusu kararnameyi Bakanlar Kurulu'na iade etti. Sezer, bu kararına gerekçe olarak, 4756 sayılı Yasa'nın geçici 1. maddesine göre, TRT'nin "yeni" Genel Müdür adaylarının, ancak, "yeni" Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nca seçilmesinin olanaklı olduğunu gösteriyordu.⁹³

Sezer'in bu kararının ardından Hükümet, söz konusu Yasa hükmünü değiştirebilmek için harekete geçti. Bu çerçevede, 22 Temmuz tarihinde kabul edilen 4951 sayılı Yasa'nın 1. maddesiyle 4756 sayılı Yasa'nın geçici 1. maddesi değiştirildi ve halen görevde bulunan RTÜK üyelerinin, TRT Genel Müdürü adaylarını seçmesine olanak sağlandı.⁹⁴ Ancak, bütün bunlar yaşanırken, bir yandan da adaylardan TRT Haber Dairesi Başkanı Aydoğan Kılınç, aday belirleme sürecine ilişkin olarak Ankara 12. İdare Mahkemesi'nde bir iptal davası açtı. Bunun üzerine Sezer, yeni Yasa ışığında tekrarlanan seçim sürecinin ardından Bakanlar Kurulu'nca kendisine sunulan ve yine Şenol Demiröz'ün TRT Genel Müdürlüğü'ne atanmasını öngören kararnameyi dava sonuçlanıncaya kadar beklemeye aldı. 8 Ekim 2003 tarihinde Mahkeme'nin RTÜK'ün TRT Genel Müdür adaylarının belirleme kararının yürütmesini durdurması üzerine, Cumhurbaşkanı Sezer, önüne gelen kararnameyi ikinci kez Hükümet'e iade etti. Ne var ki, Ankara Bölge İdare Mahkemesi de, davalı RTÜK'ün başvurusu üzerine, Ankara 12. İdare Mahkemesi'nin vermiş olduğu yürütmenin durdurulması kararını kaldırdı. Bunun ardından hemen harekete geçen Hükümet, Demiröz'ün TRT Genel Müdürlüğü'ne atanması için yeni bir kararname daha hazırlayarak Cumhurbaşkanlığı'na sundu. Ancak Sezer, bu sefer de 8 Aralık tarihinde Ankara 12. İdare Mahkemesi'nin söz konusu işlemi iptal etmesi üzerine, kararnameyi üçüncü kez geri gönderdi.

Bütün bu "gönderme-geri gönderme" serüveninin ardından en baştan başlayan seçim sürecinin sonunda, Şenol Demiröz'ün ismi, Bakanlar Kurulu'nca, bir kez daha kendisine sunulan adaylar arasından seçilerek Cumhurbaşkanlığı'na sunuldu. Nihayetinde Sezer, 2004 yılının ilk günlerinde söz konusu atama kararnamesini imzaladı ve Şenol Demiröz,

⁹³ Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in; "TRT Kurumu Genel Müdürlüğü'ne yapılan atamaya ilişkin Bakanlar Kurulu karar taslağının geri gönderilme gerekçesi"nin tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmî İnternet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/11.06.2003-2263.html>

⁹⁴ RG, 29.07.2003, S. 25183.

yaklaşık on aylık bir tartışmanın ardından TRT Genel Müdürlüğü'ne atanmış oldu.⁹⁵

AKP Hükümeti'nin atamalar konusunda sergilediği ve hukuk devleti anlayışı ile bağdaştırılması oldukça güç olan tavrın en çarpıcı örneği ise, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Başkanlığı'na yapılan atama oldu.

Görev süresi 30 Mayıs 2003'te sona erecek olan dönemin TÜBİTAK Başkanı Prof. Dr. Namık Kemal Pak, TÜBİTAK Bilim Kurulu tarafından, görev süresinin dolmasına bir gün kala yeniden Kurul Başkanlığı'na seçildi. TÜBİTAK Yasası'na göre; Bilim Kurulu tarafından seçilen Başkan'ın, kurumun bağlı olduğu Başbakanlık tarafından, onaylanmak üzere Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmesi gerekiyordu. Ancak, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Prof. Dr. Namık Kemal Pak'ın yeniden Başkan seçilmesine ilişkin bu kararı Cumhurbaşkanlığı'na göndermek yerine, *"beklemeye aldı"*. Bu arada, TÜBİTAK Bilim Kurulu'nun hali hazırda görev yapan altı üyesinin daha görev süresi, 21 Eylül 2003 tarihinde sona erdi. Bunun üzerine TÜBİTAK Bilim Kurulu, Bilim Kurulu Başkanı'nın seçiminde izlediği yönteme paralel olarak, görev süreleri dolan altı Bilim Kurulu üyesinin yerine, görev sürelerinin dolmasına bir gün kala seçim yaptı. Ancak, Bilim Kurulu'nun altı üyesinin seçimine ilişkin bu karar da, Başbakan Erdoğan tarafından işleme konulmayarak *"beklemeye alındı"*.

Bu arada Hükümet, bir yandan da TÜBİTAK Yasası'nı değiştirmek üzere harekete geçti. Yasa, Başbakan'a *"bir defaya mahsus olmak üzere"* TÜBİTAK'taki boş üyeliklere atama yapma hakkı verilmesini öngörüyordu.⁹⁶ Meclis Genel Kurulu'nda yaşanan büyük tartışmaların ardından kabul edilen Yasa, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından bir kez daha görüşülmek üzere TBMM Başkanlığı'na geri gönderildi.⁹⁷

⁹⁵ RG, 09.01.2004, S. 25431.

⁹⁶ 5001 sayılı "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun" için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî İnternet Sitesi: <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.durumu?kanun_no=5001>

⁹⁷ Cumhurbaşkanı'nın geri gönderme gerekçesinin tam metni için bkz., Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın Resmî İnternet Sitesi: <http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/ACIKLAMALAR/21.11.2003-2487.html>

Hükümet'in ısrarı üzerine 12 Aralık 2003 tarihinde aynen kabul edilen Yasa, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından yayımlanarak yürürlüğe girdi.⁹⁸

Yasa'nın *Resmi Gazete*'de yayımlanmasının hemen ardından, CHP, ilgili Yasa'nın iptali ve yürürlüğünün durdurulması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Ancak, Başbakan Erdoğan'ın da temposunu düşürmeye hiç niyeti yoktu. Gerçekten Erdoğan, eşine az rastlanır bir biçimde, Yasa'nın *Resmi Gazete*'de yayımlanmasının üzerinden henüz "saatler" geçmişken, boşalan altı Bilim Kurulu üyeliğine yeni atamalar yaptı.

Yeni üyelerinin katılımı ile 11 Ocak 2004 tarihinde ilk toplantısını yapan TÜBİTAK Bilim Kurulu, ilk icraat olarak, bir süreden beri Prof. Dr. Namık Kemal Pak'a vekaleten Kurum'un başkanlığını yürüten Prof. Dr. Tuğrul Tankut'un görevine son vererek, Başkan vekilliğine Prof. Dr. Nüket Yetiş'i atadı. Bunun hemen ardından Hükümet, derhal bir kararname hazırlayarak, Prof. Dr. Nüket Yetiş'in TÜBİTAK Başkanlığı'na atanması için Cumhurbaşkanlığı'na sundu. Bu arada Anayasa Mahkemesi de, 29 Ocak 2004 tarihinde CHP'nin yaptığı başvuruyla ilgili ilk kararını verdi ve dava konusu Yasa'nın yürürlüğünü durdurdu. Bu kararın ardından Cumhurbaşkanı Sezer, Prof. Yetiş'in TÜBİTAK Başkanlığı'na atanmasına ilişkin kararnameyi Başbakanlık'a iade etti.

O tarihten bu yana, ortaya çıkan koşullarda bir değişme olmadığı için aynı konuda Cumhurbaşkanı'nın önüne yeni bir kararname daha gönderme imkanı bulamayan Hükümet, bu konudaki tavrını ise "*Cumhurbaşkanı'nın iradesini görmezden gelme*" olarak belirledi. Gerçekten, 2004 yılının Ocak ayından, bu makalenin kaleme alındığı tarihe kadarki süre boyunca Prof. Dr. Nüket Yetiş'in TÜBİTAK Başkanlığı koltuğunda oturmaya devam etmesi, hiçbir geçerli hukukî dayanağı olmayan ve hukuk devleti anlayışı ile de açıkça çelişen bir diğer uygulama olarak akıllarda kaldı.⁹⁹

⁹⁸ 5016 sayılı "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun" için bkz., RG, 22.12.2003, S. 25345 - Mükerrer.

⁹⁹ Kapsadığı tarihler itibarıyla bu makalenin konusu olmamakla birlikte, Ankara 1. İdare Mahkemesi'nin, 3 Mayıs 2005 tarihinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Prof. Dr. Namık Kemal Pak'ın yeniden kurul başkanlığına seçilmesine ilişkin TÜBİTAK Bilim Kurulu'nun kararını Cumhurbaşkanı'na göndermeyerek, bu makama Prof. Dr. Nüket Yetiş'i öneren işlemini hukuka aykırı bularak yürütmesini durdur-

Yukarıda değinilen bütün bu krizlere ek olarak, 2003 ve 2004 yılları boyunca, Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasında pek çok “veto krizi”nin de yaşandığı görüldü. Kapsamı nedeniyle bu yazıda ayrıntılarıyla ele alınması mümkün olmayan bu vetolar, “Mali Milat” Yasası’ndan Vergi Barışı Yasası’na, fakir öğrencilerin özel okullarda okutulması hakkındaki yasadan uyum yasalarındaki bazı hükümlere kadar uzanan geniş bir çerçeveyi kapsıyordu. Bu dönemde Cumhurbaşkanı’nın vetoları incelendiğinde dikkati çeken ilginç bir nokta da, veto gerekçelerinde, Anayasa’da yer alan Cumhuriyet’in temel niteliklerine yapılan göndermelerin önemli bir ağırlık taşımasıydı.

Hükümet, bu sorunu aşmak için farklı yöntemler denedi. Bu denemelerin en ilginçlerinden biri de, geri gönderilen yasalar ve atama kararnameleriyle ilgili en sık sorun yaşayan bakanların, Çankaya Köşkü’ne çıkarak Cumhurbaşkanı ile kişisel olarak uzlaşma arayışına girmeleriydi. Bu uygulama, 2003 yılın hemen başlarında Adalet Bakanı Cemil Çiçek, Maliye Bakanı Kemal Unakıtan, Tarım ve Köyişleri Bakanı Sami Güçlü ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler tarafından başlatıldıysa da; bu yöntemle Cumhurbaşkanı’nın tavrında esaslı bir değişiklik yapılamayacağını anlaşılmısıyla, bu “uzlaşmacı” tavır, yerini kısa sürede “çatışmacı” bir tavra bıraktı.

Cumhurbaşkanı ile Hükümet arasında yaşanan gerilimler, yukarıda da değinildiği üzere, yalnızca atama ve veto yetkileri konusunda yaşanan bu tartışmalarla sınırlı kalmadı. Gerçekten, salt anayasal yetki dağılımından kaynaklanan bu problemlere ek olarak, bir de, yürütmenin her iki kanadının temsil ettiği farklı değer ve anlayışlardan kaynaklanan problemler de gündeme geldi.

duğunu belirtmekte de fayda vardır. Mahkeme, yürütmeyi durdurma kararının gerekçesinde; “TÜBİTAK Başkanlığı’na atanmaya ilişkin zincirleme işlemin ilk aşamasını oluşturan; Bilim Kurulu’nca Pak’ın seçilmesine ilişkin işlemde 278 sayılı Yasa hükümlerine aykırılık olduğu yönünde bir tespit bulunmadığı gibi, atamanın Başbakan tarafından Cumhurbaşkanı’na teklif edilmemesinin de herhangi bir hukukî gerekçeyle dayandırılmadığı anlaşılmaktadır.” görüşlerine yer verdi. Üstelik, Ankara Bölge İdare Mahkemesi de, verilen bu karara karşı yapılan itirazı 9 Haziran 2005 tarihinde reddederek, Ankara 1. İdare Mahkemesi’nin yürütmeyi durdurma kararının haklılığını ortaya koymuş oldu.

2. Hükümet ile Cumhurbaşkanı Arasındaki “Değer” Çatışmaları

Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasındaki “değer” çatışmalarının 2003 ve 2004 yılları arasında görülen en çarpıcı örneği; 23 Nisan ve 29 Ekim Resepsiyonları’nda yaşanan “türban” krizi oldu. Anılan resepsiyonlar, yürütmenin iki kanadını oluşturan Cumhurbaşkanı ve Hükümeti karşı karşıya getirirken, AKP’nin, sistemdeki “merkez” değerleri temsil eden aktörler ile olan çatışmasını da bir kez daha gözler önüne serdi.

Bu bağlamda yaşanan ilk kriz, 2003 yılında 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı vesilesiyle TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın ev sahipliğinde gerçekleştirilecek olan resepsiyon öncesinde ortaya çıktı. Resepsiyonda, Meclis Başkanı Arınç’ın türbanlı olan eşinin de “ev sahibesi” sıfatıyla yer alacak olması, büyük tepkilere neden oldu. Buna ek olarak, Arınç’ın eşiyle birlikte pek çok AKP’li milletvekilinin eşlerinin de davete türbanlı olarak gelecekleri endişesi, konunun, Cumhuriyet’in değerlerine simgesel bir “meydan okuma” olarak değerlendirilmesine yol açtı.

Bu değerlendirmelerden hareketle, 23 Nisan tarihi yaklaşırken, Cumhurbaşkanı’ndan, askerlerden ve Anamuhalefet Partisi’nden gittikçe artan bir biçimde gelmeye başlayan “katılmama” sinyalleri, en sonunda Arınç’ın geri adım atmasına ve türbanlı olan eşinin davete katılmayacağını ve 23 Nisan resepsiyonunda “teamüllere uyulacağını” açıklamasına neden oldu. Aynı şekilde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da, davete eşsiz olarak katılacağını açıkladı. Buna rağmen, gündüz törenlerine tam kadro olarak katılan Cumhurbaşkanı, Anamuhalefet Partisi ve askerler, akşam yapılan resepsiyonu boykot ettiler. Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin ile Yargıtay Başkanı Eraslan Özkaya da, Meclis Başkanı’nın davetine icabet etmeyenler arasındaydı.

Meclis Başkanı Bülent Arınç, ortaya konulan bu tepkinin kendisine değil, ama hükümete yönelik bir tepki olduğu söyleyerek durumu geçiştirmeye çalışırken; Hükümet çevrelerinin konuya yaklaşımı ise oldukça sert oldu: Başbakan Erdoğan, resepsiyon esnasında bir gazetecinin konuyla ilgili sorularını yanıtlarken; “Ulusal egemenliğin bir bayram olarak kutlandığı bir günde bu bayramı kimsenin bayram olmaktan çıkarmaya hakkı yoktur. Buna katkısı olanları milletimiz hiçbir zaman affetmeyecektir.” yorumunu yaparken; AKP Genel Başkanı Dengir Mir Fırat ise, konuyu; “Bu yapılan TBMM’ye saygısızlıktır. Ben bu durumu 1. Meclis’e tepki olarak görüyorum.” sözleriyle değerlendirdi.¹⁰⁰

Resepsiyon krizinin ikinci ve daha büyük ayağı ise, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ev sahipliğinde gerçekleştirilen 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Resepsiyonu sırasında yaşandı. Sezer, kendisinin ev sahipliğinde gerçekleştirilecek olan resepsiyona türbanlı katılım konusundaki tavrını, daha en baştan çok net bir biçimde ortaya koydu. Gerçekten, Sezer'in 20 Ekim'den itibaren göndermeye başladığı davetiyelerin, "eşli" ve "eşsiz" olmak üzere iki türde hazırlandığı görüldü. Sezer, eşi türbanlı olduğu bilinen AKP Milletvekilleri ile bazı yüksek yargı organı temsilcilerine eşsiz davetiye göndermişti.

Hükümet'in bu konudaki tepkisi, ilk başta yine çok sert oldu. Başbakan Erdoğan, *"konuyu milletin vicdanına havale ettiğini ..."* belirtirken, AKP Afyon Milletvekili Mahmut Koçak ise, tepkisini, Cumhuriyet Resepsiyonu'na eşile katılacağını, kapıdan almazlarsa öyle konuşacağını söylemeye kadar vardırırdı.¹⁰¹

Sonuçta, Başbakan Erdoğan, davetiyede yer alan durumu *"sineye çekerek"*, 29 Ekim akşamı verilen resepsiyona yanında eşi olmaksızın katıldı. Kabine üyeleri de, resepsiyona, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, Devlet Bakanı Güldal Aksit, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başesgioğlu ve Devlet Bakanı Ali Babacan dışında tam kadro ve beraberlerinde eşleri olmaksızın katıldılar. Resepsiyonla ilgili asıl dikkat çekici boyut ise, daha önce Çankaya Köşkü'ndeki benzer toplantılara eşleriyle katılan ve bu sefer de kendilerine eşli davetiye gönderilen Beşir Atalay, Erkan Mumcu ve Kürşat Tüzmen'in, söz konusu resepsiyona yalnız gelmeleri idi. Eşleri türbanlı olduğu için kendilerine eşsiz davetiye gönderilen Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Haşim Kılıç ve Sayıştay Başkanı Mehmet Damar ise, resepsiyona katılmamayı tercih ettiler.

Sezer ise, konuyla ilgili eleştirilere:

"Bu benim şahsi resepsiyonum değil, devletin resepsiyonudur. Devletin nitelikleri belli. Anayasa'da bunlar aktarılmış. Türkiye Cumhuriyeti laik, demokratik, sosyal hukuk devletidir. Son zamanlarda bu laik niteliklere yönelik tavırlar sergilenmek istenmektedir. Ben bunlara fırsat vermem." sözleriyle cevap verirken, yaşanan bu krizler, yürütmenin farklı kanatları arasında ortaya çıkan kırılmaların, basit siyasi çekişmeler olmaktan öte, derin ve uzlaşmaz ayrılıklara dayandığının altını bir kez daha çiziyordu.¹⁰²

¹⁰⁰ Radikal, 24 Nisan 2003.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 21 Ekim 2003.

¹⁰² Radikal, 30 Ekim 2003.

3. Hükümet ile Diğer Sistem Aktörleri Arasındaki “Değer” Çatışmaları

2003 ve 2004 yıllarından akılda kalan bir diğer çatışma eksenini de, Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasında yaşanan değer çatışmalarına ek olarak, Hükümet ile (silahlı kuvvetler ve yargı başta olmak üzere) sistemde yer alan “diğer aktörler” arasında yaşanan değer çatışmaları oldu.

Bu kapsamda, değinilen bu çatışmanın en net biçimde açığa çıktığı tartışma ise; Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararlarına şerh konulması meselesi oldu. Gerçekten, AKP iktidarı, daha göreve geldiği günden itibaren YAŞ kararlarının hukukî statüsü konusundaki muhalefetini çeşitli platformlarda dile getiriyordu. Örneğin AKP Nevşehir Milletvekili ve TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı Mehmet Elkatmış, 2003 yılının Ocak ayında Nevşehir’de yaptığı bir konuşmada, YAŞ kararlarına yargı yolunun açılmamasını “*yargısız infaz*” olarak nitelendiriyor ve bunun da en büyük insan hakkı ihlali olduğunu belirtiyordu.¹⁰³ Birkaç gün sonra ise, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin, AKP İstanbul İl Başkanlığı’na düzenlenen “*Siyaset Akademisi*”nin ilk dersinde, YAŞ kararlarının yargı denetimine açılmasının tek başına hükümetin davası olmadığını ve konunun, muhalefetin de desteğiyle, mutabakat içinde TBMM’den geçirilmesi gerektiğini söylüyordu.¹⁰⁴

Ortaya atılan bütün bu görüşlere rağmen AKP Hükümeti, yıl boyunca bu konuda bir Anayasa değişikliği yapacak siyasî şartları yakalayamadı. Buna karşılık hükümet, bu konudaki tepkisini, o güne kadar pek de alışık olunmayan bir biçimde ortaya koydu.

Hatırlanacağı üzere, 2002 yılının son günlerinde toplanan Yüksek Askeri Şura, Türk Silahlı Kuvvetleri’nde görev yapan bazı personelin Silahlı Kuvvetlerle olan ilişkisinin kesilmesine karar vermişti. Ne var ki, bu toplantıya katılan Başbakan Abdullah Gül ve Savunma bakanı Vecdi Gönül, alınan bu kararları, söz konusu kararların yargı denetimine açılması gerektiği yönünde birer “*şerh*” koyarak imzalamışlardı. İşte 2003 yılının hemen başında yürütme alanında yaşanan ilk kriz

¹⁰³ *Sabah*, 2 Ocak 2003.

¹⁰⁴ “Ayın Tarihi”, TC Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü’nün Resmî İnternet Sitesi: <<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/2003/ocak2003.htm>>

de, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün konuyla ilgili açıklamalarıyla şekillendi. Orgeneral Özkök, 8 Ocak 2003 tarihinde Gazi Orduevi'nde verdiği resepsiyonda yaptığı açıklamada; Başbakan Abdullah Gül'ün YAŞ kararlarına şerh koymasının “yersiz” ve “irticaya bulaşanları cesaretlendirici nitelikte” olduğunu söyledi.¹⁰⁵

Bütün bu tartışmalara rağmen, 58. Hükümet'in bu tavrı, Erdoğan başkanlığında kurulan 59. Hükümet döneminde de devam etti. Gerçekten, 2003 yılının ortalarında toplanan Yüksek Askeri Şura sonunda alınan ihraç kararları da, bu sefer Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Savunma Bakanı Vecdi Gönül tarafından şerh konularak imzalandı. Kamuoyunda AKP'nin İslamî geçmişiyile ilgili çağrışımlar ekseninde değerlendirilen bu tavra karşı en sert tepki ise, yine askerlerden geldi. Örneğin; Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, konuyu:

“YAŞ'ın, kanunun öngördüğü içtüzüğü vardır. İchtüzüğün 24. maddesi, tüm üyelere muhalefet etme şansı verir. İchtüzüğe ilave olarak, 'YAŞ kararları yargı denetimine açık olmadığı için muhalefet ediyorum' diyerek, Anayasa'nın bir hükmünü yok kabul etmemiz mümkün değildir.”

sözleriyle değerlendirerek, Hükümet'e karşı olan tepkisini, “Anayasa'yı görmezden gelme” noktasına kadar ulaştırıyordu.¹⁰⁶

Konuya Hükümet cephesinden bakıldığında ise, farklı bir değerlendirme biçiminin mevcut olduğu görülüyordu. Gerçekten de Hükümet, bu tavrını, kamuoyunun genellikle algıladığının aksine, irticaya destek vermek şeklinde değil, bir prensip meselesi olarak savunuyordu. Hükümet'in bakış açısına göre sorun, Türk SilahlıKuvvetleri'nde ihraç kararlarının üç farklıyöntemle alınmasından kaynaklanıyordu. Bu yöntemlerden birincisi; ihraç kararının yalnızca Milli Savunma Bakanı'nın imzasıyla alınmasıydı. Söz konusu amaca ulaşmak için kullanılan ikinci yöntem ise; ihraç kararının üçlü kararnameyle (Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı'nın imzasıyla) alınmasıydı. Silahlı Kuvvetler'den ihraç için başvuru alan üçüncü yöntem ise; meseleyi doğrudan doğruya Yüksek Askeri Şura'nın önüne getirmektir. Hangi dosyaların Yüksek Askeri Şura'nın önüne getirileceğine, hangilerinin sadece bakan imzasıyla karara bağlanacağına ve hangilerinin bir üçlü

¹⁰⁵ Sabah, 9 Ocak 2003.

¹⁰⁶ Cumhuriyet, 11 Ağustos 2003.

kararname konusu olacağına ise, 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Yasası'nın 50 ve 94. maddeleri uyarınca Genelkurmay Başkanın karar veriyordu. İşte, Hükümet'in dile getirdiği itiraza göre; üçlü kararname veya Bakan imzasıyla yapılan ihraçlarda yargı yolu açık olmakta, ancak YAŞ kararıyla yapılan ihraçlarda yargı yolu kapalı bulunmaktaydı. Bu durumun açık bir eşitsizlik yarattığı değerlendirilmesinden hareket eden Hükümet, örneğin; adı bir suç nedeniyle tek imzayla veya üçlü kararnameyle ihraç edilen bir personelin yargıya başvurma hakkı olduğunu, ancak, örneğin; irticai faaliyete karıştığı iddiasıyla YAŞ kararıyla ihraç edilen bir personelin bu haktan mahrum kaldığını belirtiyordu.¹⁰⁷

Bütün bu çatışan görüşlere rağmen, sorun, 2004 yılının sonuna kadar da çözülemeden kaldı. Gerçekten, 2003 yılının Ağustos ayında toplanan Yüksek Askeri Şura'nın ardından, aynı yılın Aralık ayında ve 2004 yılının Mayıs ve Aralık aylarında toplanan Yüksek Askeri Şuralar'da da Hükümet'in bu tutumunun ve bu tutuma gösterilen tepkilerin devam ettiği görüldü.

Bu kapsamda, son olarak, Hükümet ile “idare” (yani en genel anlamda bürokrasi) arasındaki ilişkilere baktığımızda da, 2003 ve 2004 yıllarının oldukça çalkantılı geçtiğini söylemek mümkündür. Gerçekten, anılan yıllar boyunca “baskı istifası” kavramı, başta bağımsız kurullar olmak üzere, pek çok kilit noktada görev yapan bürokratın en sık kullandığı kavram oldu. Bu bağlamda, TRT Genel Müdürü Yücel Yener, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Başkanı Engin Akçakoca başta olmak üzere kamuoyunun yakından tanıdığı pek çok isim, bu istifa dalgasından nasibini alan kişiler arasındaydı. Buna ek olarak, Hükümet'in bir gecede neredeyse “yeni baştan yarattığı” kurumlar da, Türk siyasî yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geldi. AKP'nin çeşitli kurumlar üzerinde yürüttüğü bu “operasyon”ların kapsamı ise, Türk Hava Yolları'ndan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'na kadar uzanan bir çeşitlilik gösteriyordu.

Konuya Hükümet'in penceresinden bakıldığında ise, AKP iktidarının, kullandığı bütün sıra dışı yetkilere rağmen, şaşırtıcı biçimde hala “sınırlılıklardan” şikayet ettiği gözlemleniyordu. Gerçekten, Başbakan Erdoğan, her fırsatta “devlette çöreklenmiş, her türlü değişime direnen ve her fırsatta Türkiye'nin büyümesine takoz koyan bir anlayış” olarak nitelediği

¹⁰⁷ Bila, Fikret, “Ordudan İhraç Kararlarına İkinci Şerh”, *Milliyet*, 5 Ağustos 2003.

“bürokratik oligarşi”den söz ediyor; bu kesimlerin “ben devletim” deme hakkını kendilerinde gördüklerini ve AKP’nin iktidar olmasına fırsat vermediklerini belirtiyordu.¹⁰⁸

Başbakan’ın bu açıklamaları ise, muhalefetten ve kamuoyundan gelen sert tepkilerle karşılaşılıyordu. Örneğin; CHP İstanbul Milletvekili Hasan Fehmi Güneş, Başbakan’ın kullandığı “bürokratik oligarşi” sözlerini:

“Yıkamak istedikleri gerçek yapıyı söylemeye cesaretleri yok. Dillerinin altındakini ortaya çıkaramıyorlar. Söyleyemedikleri hedef, laik demokratik cumhuriyetin temel değerleriyse, bu temel değerlere bağlı olan herkes ve her kurum muhataptır.”

sözleriyle değerlendirirken; CHP Grup Başkanvekili Oğuz Oyan ise, 2003-2004 yıllarında yürütme organına hakim olan çatışmanın taraflarını, çok net bir biçimde ortaya koyuyordu:

*“Bürokratik oligarşi var derken Erdoğan’ın kafasının arkasında öncelikle askeri bürokrasinin olduğunu düşünmek lazım, Cumhurbaşkanı’nı kastettiğini düşünmek lazım. Aynı zamanda CHP’yi de kısmen kastediyor.”*¹⁰⁹

Bu konuda belirtilmesi gereken son bir ilginç nokta da, AKP’nin taraf olduğu bu değerler çatışmasının etkilerinin, Türkiye’nin dış ilişkilerinde de hissedilmiş olduğudur. Bilindiği gibi, Fransa’da 2004 yılının Nisan ayında kabul edilen bir Yasa ile, orta dereceli devlet okullarında türban, kippa ve haç gibi dinî simgelerin kullanımını yasaklanmıştı. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac tarafından da desteklenen bu Yasa, Avrupa kamuoyunun türban konusundaki hassasiyetini yansıtmaya çalıştı ve önem taşıyordu. Temmuz ayına gelindiğinde ise Başbakan Erdoğan ve bazı bakanların katılacağı Fransa ziyareti öncesinde bu durum, ciddi bir sıkıntıya neden oldu. Gerçekten de Hükümet, bir yandan iç politikada türban konusundaki tavrının “özgürlüklerden yana” olduğunu belirtirken; diğer yandan da bu geziyle birlikte, resmî dış politika olarak belirlenen AB üyeliğinin altında yatan değerler sistemiyle karşışarşıya geliyordu. Sonuçta Erdoğan ve bakanlar, bir “son dakika” kararıyla, “türban konusundaki hassasiyetleri dikkate alarak”, resmî programda yer almasına karşın eşlerini geziye götürmekten vazgeçmek zorunda kalıyorlardı.¹¹⁰

¹⁰⁸ Zaman, 8 Haziran 2003.

¹⁰⁹ Cumhuriyet, 12 Haziran 2004.

¹¹⁰ Sabah, 20 Temmuz 2004.

Yargı

Yargı, hem içinde bulunduğu şartlar ve yaşadığı sorunlar, hem de verdiği çeşitli kararlar neticesinde Türkiye’de geleneksel olarak en sık tartışılan kurumların başında gelmektedir. 2003 ve 2004 yıllarına baktığında da, bu geleneğin bozulmadığı ve yargının, gerek kurumsal anlamda yeniden yapılanmasına yönelik sürdürülen çalışmalar, gerekse verdiği kararlar neticesinde sık sık tartışmaların odağında yer aldığı görülmektedir.

Anılan dönemde yargı alanına ilişkin olarak yaşanan en önemli tartışma, “*yargıda yeniden yapılanma*” başlığı altında Anayasa Mahkemesi’nin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin dile getirilen görüşler etrafında şekillendi. 2003 yılının sonlarında, bizzat Yüksek Mahkeme üyeleri tarafından hazırlandığı bildirilen ve Anayasa Mahkemesi’nin iki daire olarak yeniden yapılanmasından, Mahkeme üyelerinin bir kısmının doğrudan TBMM tarafından seçilmesine kadar pek çok alanda önemli yenilikler öngören bir taslak, bu amaçla Anayasa’da ve Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Yasa’da esaslı bir takım değişikliklerin yapılmasını öngörüyordu. Taslak, hükümet çevrelerinde genel olarak olumlu karşılanıp değişiklik gündemine alınırken; Anamuhalefet partisi CHP başta olmak üzere pek çok siyasî parti ve diğer yüksek yargı organlarının temsilcileri ise, Anayasa Mahkemesi’nin yeniden yapılandırılmasına yönelik bu önerilere şiddetle karşı çıktılar.

Hazırlanan taslağa karşı çıkan muhalefet ve yargı camiası ile Anayasa Mahkemesi arasındaki görüş ayrılığı, ilk olarak, yeni yılın ilk günlerinde Deniz Baykal ile Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin arasında yaşanan bir polemikle ortaya çıktı. Gerçekten, 2004 yılının Ocak ayına girildiğinde konunun hükümet çevrelerinde gittikçe daha sık tartışılır hale gelmesinin ardından, gündemdeki çalışmalarla ilgili olarak Mahkeme Başkanı Bumin’i ziyaret eden Baykal, Bumin’den aradığı desteği bulamadı. Öyle ki; Baykal, Partisi’nin 21 Ocak tarihli grup toplantısında Bumin ile yaptığı görüşmeyi değerlendirirken, Mahkeme Başkanı’nın da Anayasa Mahkemesi’nin yapısı üzerinde yürütülen çalışmalara destek verdiğini öğrendiğinde duyduğu hayretini gizlemediğini ve Bumin’e “*Buna destek vererek bizim muhalefet gücümüzü kırıyorsunuz.*” dediğini aktardı.¹¹¹

¹¹¹ *Hürriyet*, 22 Ocak 2004.

Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin ise, Mahkeme üyelerinin bir kısmının TBMM’ce seçilmesini öngören tasarımı “*Anayasa Mahkemesi’nin siyasallaştırılması*” olarak niteleyen CHP lideri Deniz Baykal’a, yaptığı bir yazılı açıklamayla yanıt verdi. Baykal’a atfedilen “*Anayasa Mahkemesi’nin siyasallaştırılması amacıyla yapılan değişikliklere Mahkeme Başkanı olarak kendisinin de destek verdiği*” yönündeki haberler üzerine Bumin, tartışılan önerilerin Anayasa değişiklikleri çerçevesinde ele alınmak üzere kendilerince hazırlandığını ve bu önerileri Başbakan Tayyip Erdoğan ile Baykal’a kendisinin ilettiğini belirtti. TBMM Genel Kurulu’nun seçeceği üyeler için sınırlı bir model öngörüldüğünü kaydeden Bumin, 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi üyelerinin üçte birine yakınının Senato tarafından seçildiğini, çağdaş ülkelerin tamamına yakınında Anayasa Mahkemesi üyelerinin üçte birinin parlamentolarca belirlendiği tespiti yaparak, açıklamasında şu görüşlere yer verdi:

“Bu gerçekler karşısında, dörtte birinden daha düşük orandaki Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçiminin sınırlı olarak TBMM’ye yaptırılması önerisini ‘Anayasa Mahkemesi’nin siyasallaştırılması’ olarak nitelemek yanlıştır. Hiçbir siyasal parti Anayasa Mahkemesi üzerinden siyaset yapmamalıdır. Anayasa Mahkemesi’ni yıpratmaya dönük tüm davranış ve ifadelerden herkesin özenle kaçınması gerekir. Uzun bir siyaset deneyimi olan anamuhalefet partisi genel başkanının, kendisine takdim edildiği tarihten kırk dokuz gün geçtikten sonra konuyu gerçekte ilgisi olmayan bir biçimde parti grubunda gündeme getirmesi esefle karşılanmıştır.”¹¹²

CHP lideri Baykal ile Anayasa Mahkemesi Başkanı Bumin arasında yaşanan bu söz düellosu, konuyla ilgili başka tartışmaları da tetikleyen adım oldu. Gerçekten, Nisan ayında katıldığı bir toplantıda konuşan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Nuri Ok; “*Yargıda siyasallaşma için Anayasa Mahkemesi’nin pilot alan seçildiği*”ni ve bu girişimde başarılı olunması halinde, işin sonuçlarının nereye varacağını kestirelemeyeceğini belirtti. Ok, konuşmasında; Anayasa Mahkemesi’nde açılmak istenen siyasî pencerenin, adli ve idarî yargı için de kapı oluşturacağına kimsenin kuşku duymaması gerektiğini savundu.¹¹³

Bu açıklamaya yanıt ise, bizzat Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Haşim Kılıç’tan geldi. Ok’u sert bir dille eleştiren Kılıç, verdiği cevapla

¹¹² Sabah, 24 Ocak 2004; Zaman, 24 Ocak 2004.

¹¹³ Hürriyet, 11 Nisan 2004.

Anayasa Mahkemesi'nin sürüp giden tartışmalar hakkındaki tavrını da bir kez daha net bir biçimde ortaya koymuş oluyordu:

*"Olayı çarpıtmak kimseye bir şey kazandırmaz. Bizimle ilgili Anayasa değişikliği önerisi, siyasi irade tarafından yapılmış gibi gösteriliyor. Biz bu öneriyi, asıl ve yedek üyelerimizin katıldığı kurulun ortak görüşüyle oluşturduk. 27-28 Nisan'da sempozyum düzenleyeceğiz. Başsavcımızın açıklamalarında eleştiri sınırlarında görmek isterdim. Bilimsellik dışındaki sözler bizi üzüyor. 1961'den 1982'ye kadar TBMM'den Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilebiliyordu. Bu süreçte Anayasa Mahkemesi siyasallaşmış mıydı? Anayasa Mahkemesi üzerinde Hükümet'in bir operasyonu varmış gibi gösteriliyor. Çarpık yorumlar kurumlar arası tartışmalara neden olur."*¹¹⁴

Kılıç'ın bu açıklamasından kısa bir süre sonra ise, tartışmaya bu sefer Yargıtay Başkanı Eraslan Özkaya da katıldı. Özkaya, görüşlerini: *"Eğer Meclis'ten Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilirse, üyeler Meclis koridorunu aşındıracaklar. Belki de 1982 Anayasası'nın en doğru tarafı bu (Anayasa Mahkemesi üyelerinin Meclis tarafından seçilmemesi). Eğer Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri (Anayasa Mahkemesi yargıçlarını) seçerse, yargıçlar Meclis'te dolaşp 'beni seçin' diye kulis yaparlar. Bu da fevkalade yanlış."* sözleriyle ifade ediyordu.¹¹⁵

Sonuçta, bütün bu tartışmaların ardından Hükümet, Anayasa Mahkemesi'nin yeniden yapılandırılması konusundaki girişimlerini askıya almak zorunda kaldı. Böylece, Anayasa Mahkemesi'nin kendi yapısı hakkında dile getirdiği öneriler, ilginç bir biçimde, yine ağırlıklı olarak yargı çevrelerinden yöneltilen sert eleştiriler neticesinde, herhangi bir sonuca bağlanamadan ülke gündeminden çıkmış oldu.

Yargı alanında kamuoyunu çokça meşgul eden bir başka konu ise, 2003 yılının sonlarında gündeme gelen *"yargıya güven"* tartışması oldu. CHP'nin ısrarlı talepleri sonucunda Aralık ayında çeşitli milletvekilleri hakkındaki dokunulmazlık dosyalarını görüşmek üzere toplanan TBMM Anayasa-Adalet Karma Komisyonu, 2003 yılının Haziran ayında kurulmuş bulunan ve çalışmalarını halen sürdürmekte olan *"Dokunulmazlıkları Araştırma Komisyonu"*nun hazırlayacağı raporun beklenmesi gerektiği gerekçesiyle dokunulmazlıkların kaldırılması yönünde herhangi bir karar alamadan dağılırken; toplantının sonucu

¹¹⁴ Milliyet, 13 Nisan 2004.

¹¹⁵ Cumhuriyet, 27 Nisan 2004.

kadar, görüşmeler sırasında sarf edilen bazı sözler de kamuoyunda büyük tartışmalara sebep oldu. Gerçekten, toplantıya katılan AKP'li üyelerden bazıları, erteleme kararı alınması için öne sürdükleri bütün "resmî" gerekçelere ek olarak, bir de açıkça yargıya güvenmediklerini ifade ettiler. Örneğin; kendisi de emekli bir hakim olan AKP Düzce Milletvekili Metin Kaşıkoğlu:

"Türkiye'de öyle başsavcılar gördük ki, daha sonra kitaplarında bir siyasî partiyle özel olarak nasıl uğraştıklarını yazdılar. Öyle Yargıtay daire başkanları var ki, savunma hakkının kısıtlandığını gördük. Yargıtay Başkanı ve diğer hukukçuların bunu destekleyen açıklamalarını gördük. Böylesine yargı(ya) güvenilmediği bir ortamda dokunulmazlıklar kaldırılmamalı."

Derken,¹¹⁶ TBMM Anayasa-Adalet Karma Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu da, toplantı sonrasında düzenlediği basın toplantısında, milletvekillerinin, yargılamanın siyasallaşması konusunda kaygıları bulunduğunu ve kendisinin de bunları paylaştığını söylüyordu.¹¹⁷ Gerek kamuoyunda, gerekse yargı çevrelerinde¹¹⁸ sert bir biçimde eleştirilen bu açıklamalara karşı verilen en sert yanıtlardan biriye, CHP Grup Başkanvekili Kemal Anadol'dan geldi. Anadol, AKP çevrelerinden konuyla ilgili yapılan açıklamalara cevaben 14 Aralık'ta TBMM'de düzenlediği basın toplantısında:

"Şimdiye kadar, yargıya inanmadığı yüksek sesle beyan eden iki kişi olmuştur. Birinci ses, adaletten kaçtıktan sonra ABD'ye sığınan Engin Civan'dan çıkmıştır. İkinci sesi ise, Komisyon'un başkanı Hüsrev Kutlu'dan duyarak irkildik." diyordu.¹¹⁹

¹¹⁶ *Radikal*, 13 Kasım 2003.

¹¹⁷ Haber için bkz., "NTVMSNBC" haber sitesi: <<http://ntvmsnbc.com/news/243432.asp>>

¹¹⁸ Örneğin; dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin; "Bu tartışmalarla devleti oluşturan organların meşruiyeti tartışılır hale gelir. İşte o, devletin sonu demektir. Bu bakımdan ben bu açıklamaları şanssız bir ifade olarak kabul ediyorum." derken (*Radikal*, 12 Aralık 2003); dönemin Ankara Barosu Başkanı Av. Semih Güner de, yaşanan tartışmaları "Dokunulmazlıklar kalksa, konu yargının önüne gelse, en azından iki bakan Sayın Erbakan'ın mahkum olduğu dava nedeniyle belki aynı sonuçlarla karşılaşacaklar, bu kadar basit." sözleriyle değerlendiriyordu. (Semih Güner ile yapılan söyleşinin tam metni için bkz., "Haberanaliz" Internet Sitesi: <<http://www.haberanaliz.com/soylesi.php?detayid=16>>)

¹¹⁹ *Radikal*, 15 Aralık 2003. Bu arada, AKP'li bazı bakanlar ve milletvekilleri tarafından "yargıya güven" konusunda dile getirilen bu görüşlerin, bizzat AKP içinde de tepkilere neden olduğunu belirtmek gerekir. Gerçekten, örneğin; Adalet Bakanı Cemil

Ne var ki, 2003 ve 2004 yıllarındaki “yargıya güven sorunu”, 2003 yılının sonlarında gündeme gelen bu “yargıya güven tartışması”ndan ibaret kalmadı. Geçekten, 2004 yılının ortalarına gelindiğinde, Yargıtay Başkanı Eraslan Özkaya’nın Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) Dış Operasyonlar Daire Başkan Yardımcısı Kaşif Kozinoğlu ile Yargıtay’da görülmekte olan bir dava hakkında görüşmeler yaptığının ortaya çıkması, kamuoyunda yargının güvenilirliği konusunda ciddi endişelerin yaşanmasına sebep oldu.

Anayasa’da, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin bir unsuru olarak sayılan:

“Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, (...) mahkemelere ve hakimlere (...) tavsiye ve telkinde bulunamaz ...”

hükmüne rağmen, Yargıtay Başkanı’nın, eskiden MİT adına çeşitli operasyonlara katıldığı iddia edilen bir şahsın yargılaması konusunda halihazırda görevde bulunan bir MİT mensubuyla böyle bir görüşme yapmayı kabul etmiş olması, ciddi eleştirilere konu oldu. İlerleyen günlerde ise, anılan bu “prensip sorunu”na ek olarak, Özkaya ile olayda adı geçen bazı şahıslar arasında hukuk dışı bazı ilişkilerin varolduğu yönünde ortaya atılan iddialar ise, konuyu bambaşka boyutlara taşıdı.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından, emekliliğine az bir zaman kala, 27 Ağustos tarihinde “sağlık nedenleriyle” yirmi gün rapor almak zorunda kalan Başkan Özkaya, kendi kurumunun ev sahipliğinde düzenlenen adli yıl açılış toplantısına dahi katılamadı.

Aslında Yargıtay çatısı altında yaşanan bu tartışmalar, yıl ortasında Yargıtay’da ortaya çıkan bir başka skandalın ardından, yargının işleyişi sorununu kamuoyunun gündemine taşıyan ikinci skandal niteliğini taşıyordu. Yıl içinde yaşanan ilk skandalda, “Neşter Operasyonu” çerçevesinde yürütülen soruşturma sonucunda bazı hakimlerin adlarının Yargıtay’da görülmekte olan davaların sonucunu etkilemeye yönelik rüşvet olaylarına karıştığı iddia edilmiş; ancak Yargıtay 1. Başkanlık

Çiçek, Ankara Hakimevi’nde düzenlenen bir sempozyumun açılış konuşmasında “Türk yargısına güveniyorum. Herkes Türk yargısına güvenmelidir. Çünkü, hukuk devletinde güvenilebilecek tek ve yegane güç yargıdır.” derken; AKP Bursa Milletvekili Ertuğrul Yalçınbayır da, yargıya güven konusunda dile getirilen görüşleri eleştirerek “O zaman herkes dokunulmazlık zırhına bürünsün, yargıyı da tatile çıkaralım.” açıklamasını yapıyordu (Akşam, 13 Aralık 2003).

Divanı, söz konusu bağlantıların ortaya çıkarılmasında temel delil niteliğinde olan telefon kayıtlarının değerlendirilmesi konusuna tartışmalı bir yorum getirerek, bizzat kendi tasarrufuyla, konunun yargıya intikal etmesinin önüne geçmişti.¹²⁰

Sonuçta, bütün bu olaylar, demokratik bir rejimdeki en güvenilir kurum olması gereken yargı organının itibarının son yıllarda hiç olmadığı ölçüde sarsılmasına neden olurken; 2003 yılının sonlarında başlayan “yargıya güven” tartışmasının da, üzerinde dikkatle durulması gereken bir sorun olduğunun altını çizdi.

Anayasa Mahkemesi Kararları

Yukarıda değinilen bütün bu tartışmalara ek olarak, 2003 ve 2004 yıllarında Anayasa Mahkemesi’nin verdiği çeşitli kararlar da, ülkenin hukukî ve siyasî yapısı üzerinde önemli etkiler doğurdu.

Motorlu Taşıtlardan Ek Vergi Alınması

Motorlu taşıtlardan ek vergi alınmasına yönelik iki düzenleme, Anayasa Mahkemesi tarafından ardı ardına iptal edildi. Bu düzenlemelerden ilki olan 23.11.2000 günlü, 4605 sayılı “*Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, Finansman Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu ile 4306 ve 4481 sayılı Kanunlar’da Değişiklik Yapılması ve Kurumlar Vergisi Kanunu’na Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun*”, aslında AKP Hükümeti döneminde değil, bir önceki DSP-MHP-ANAP Koalisyonu zamanında çıkarılmış bir yasa idi.¹²¹ 4605 sayılı Yasa, pek çok alandaki vergilendirme esaslarına ilişkin yeni düzenlemeler getirmekle birlikte, bunların arasında en çok tartışılanı, kuşkusuz Motorlu Taşıtlar Vergisi Yasası’nda öngörülen değişikliklerdi.

¹²⁰ Söz konusu tartışmalar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Ergül, Ozan, “Yargıdan Telefon Dinlemeye Yeni bir Yorum”, “Yaşayan Anayasa” İnternet Sitesi: <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/telefon_dinleme.htm>

¹²¹ 4605 sayılı “*Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, Finansman Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu ile 4306 ve 4481 sayılı Kanunlar’da Değişiklik Yapılması ve Kurumlar Vergisi Kanunu’na Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun*” için bkz., RG, 30.11.2000, S. 24246 – Mükerrer.

Bilindiği gibi 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Yasası'nda, vergi konusuna giren taşıtların her biri için ödenecek vergiler, maktu olarak ve dört tarife üzerinden hesaplanmaktaydı. Her bir tarife, taşıt cinsi itibarıyla, yaş/ağırlık, yaş/kapasite (oturma yeri, istiap hadleri), yaş/motor gücü, yaş/kalkış ağırlığı gibi kriterlere göre belirlenmişti. Aynı Yasa'nın 10. maddesine göre ise, her takvim yılı başından geçerli olmak üzere, önceki yılda uygulanan vergi miktarları, o yıl için 213 sayılı Vergi Usul Yasası'nın 298. maddesi uyarınca tespit ve ilan olunan yeniden değerlendirme oranlarına göre artırılmaktaydı. Bu arada Bakanlar Kurulu'na da, yeniden değerlendirme oranının % 50'sinden çok ve % 50'sinden az olmamak üzere yeni oranlar veya bu oranlar içinde farklı vergi miktarları tespit etme yetkisi verilmekteydi.

İşte Motorlu Taşıtlar Vergisi Yasası'nın 4605 sayılı Yasa'nın 1. maddesi ile değişik üçüncü fıkranın dava konusu (b) bendi; yukarıdaki sistemden farklı olarak, Bakanlar Kurulu'na vergi miktarlarını üç şekilde artırma yetkisi getirdi. Buna göre; Bakanlar Kurulu, isterse Motorlu Taşıtlar Vergisi Yasası'nda yer alan vergi miktarlarını doğrudan yirmi katına kadar artıracak; isterse her takvim yılı başından geçerli olmak üzere, önceki yılda uygulanan vergi miktarlarının o yıl için Vergi Usul Yasası hükümlerine göre tespit edilip ilan olunan yeniden değerlendirme oranına göre artırılmasıyla bulunan vergi miktarlarını yirmi katına kadar artıracak; isterse de Motorlu Taşıtlar Vergisi Yasası'nın 10. maddesinin 4605 sayılı Yasa ile değişik üçüncü fıkrasının (a) bendi uyarınca, yeniden değerlendirme oranının % 50 fazlasını geçmemek ve % 20'sinden az olmamak üzere saptayacağı yeni oranlar uygulanarak belirlenmiş olan vergi miktarlarını ayrıca yeniden yirmi katına kadar artıracak.

Anılan düzenlemeye karşı, dönemin ana muhalefet (Fazilet) partisi tarafından:

"... getirilen düzenlemenin, vergilerin kanunla konulmasını, değiştirilmesini ve kaldırılmasını ifade eden 'vergilerin kanuniliği' ilkesini, mükelleflerin vergileme dönemi başlamadan hangi matrah üzerinden ne kadar vergi ödeyeceklerini bilmeleri için gerekli olan 'vergilerin açıklığı' ilkesini zedelediği, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olan vergi miktarının kanunla arttırılması yetkisinin Bakanlar Kurulu'nca kullanılmasının ise, hiçbir devlet organının Anayasa'dan aldığı yetkiyi başka bir organa devredemeyeceği ilkesiyle bağdaşmadığı, mükellefin, ödeyeceği vergi borcunun miktarını bilememesinin de keyfiliğe yol açacağı ..."

gerekçeleriyle açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi; vergi miktarlarının yeniden değerlendirme oranında her yıl düzenli olarak artmakta olduğunu, bu usulle maktu vergilerin zamanla aşınmasının önlendiğini, ancak, dava konusu düzenleme ile, belirtilen artışın yeterli olmaması veya değişen ekonomik koşullara uygunluğun sağlanması amacıyla Bakanlar Kurulu'na yeniden değerlendirme oranının % 50'den fazlasını geçmemek ve % 20'sinden az olmamak üzere yeni bir oran belirleme yetkisi verilmesinin ve buna ek olarak da, Bakanlar Kurulu'na bir de bu tutarları yirmi katına kadar artırma yetkisi verilmesinin, yasama yetkisinin devrine yol açan ve vergi adaleti ile bağdaşmayan ölçüsüz bir düzenleme olduğunu belirterek, anılan düzenlemeyi iptal etti. Anayasa Mahkemesi ayrıca, iptali istenilen kuralla, vergi miktarının taşıtların teknik özelliklerine, kullandıkları yakıt türlerine ve kullanım amaçlarına göre ayrı ayrı veya topluca yirmi katına kadar arttırılabilmesi için Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesinin de, keyfi bir uygulamaya neden olabileceğini ve hukuk güvenliği ilkesi ile bağdaşmayacağını belirtti.¹²²

Ne var ki Hükümet, önceki dönemden kalan ve kendisine ek gelir imkanı sağlayan bu düzenlemenin yerine yenisini koymakta gecikmedi. Gerçekten, Ocak ayında yürürlüğü durdurulan 4605 sayılı Yasa'nın yerine,¹²³ Nisan ayında 4837 sayılı "*Ekonomik İstikrarı Sağlamak için Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun*" kabul edildi.¹²⁴ Bu yeni Yasa ile, yürürlükteki yasalara göre tarh ve tahakkuk işlemleri tamamlanmış olan emlak ve motorlu taşıtlar vergilerini ödeyen veya ödemeye hazırlanan mükelleflere, aynı konuda bir kez daha vergi ödeme yükümlülüğü getiriliyordu.

Söz konusu düzenlemelere karşı ana muhalefet partisi CHP tarafından açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi; Yasa'nın iptali istenen 1. maddesiyle, 2003 yılı içinde alınan motorlu taşıtlar vergisinin aynı yıl içinde aynı miktarda "*ek vergi*" adı altında ikinci kez alındığına, oysa 197 sayılı Yasa gereğince 2003 yılı için motorlu taşıtlar vergisinin Vergi Usul Yasası'na göre yeniden değerlendirme oranı uygulanmak suretiyle zaten güncelleştirilerek alınmakta olduğuna, vergi yükünün, güncelleştirilen yeni miktar üzerinden 2003 yılında ikinci kez tahakkuk ve tahsil edilmek suretiyle araç sahipleri aleyhine ağırlaştırdığına, buna karşın aynı yükün

¹²² Anayasa Mahkemesi'nin 4605 sayılı Yasa hakkında verdiği iptal kararı için bkz., E. 2001/36, K. 2003/3, RG, 21.11.2003, S. 25296.

¹²³ Anayasa Mahkemesi'nin 4605 sayılı Yasa hakkında verdiği yürürlüğü durdurma kararı için bkz., E. 2001/36, K. 2003/1 (Yürürlüğü Durdurma), RG, 23.01.2003, S. 25002.

gelir ve kurumlar vergisi yükümlülükleri gibi diğer vergi mükelleflerine yansıtılmadığına ve bu durumun da, vergi yükünün dengeli, adil, ölçülü ve eşit dağılımını engelleyerek Anayasa'nın 73. maddesinde öngörülen vergilendirme ilkelerine aykırılık oluşturduğuna dikkat çekerek, söz konusu düzenlemeyi iptal etti.¹²⁵ Yasa'nın 2. maddesi hakkındaki iptal istemini reddeden Anayasa Mahkemesi, ayrıca motorlu taşıt vergilerine ilişkin olarak iptal edilen 1. maddenin yürürlüğünü de durdurdu.¹²⁶

Ne var ki, 4837 sayılı Yasa hakkındaki iptal ve yürürlüğü durdurma kararlarının verildiği tarih temmuz ayının sonlarında sarktığı için, bu kararlarla birlikte tipik bir Anayasa hukuku sorunu da tekrar gündeme taşındı.

Bilindiği gibi, motorlu taşıt vergileri yıllık iki eşit taksit halinde alınmaktadır. Bu sebeple pek çok mükellef, iptal kararının verildiği tarih itibarıyla 4837 sayılı Yasa gereğince kendisine tahakkuk ettirilen ek verginin ilk altı aylık taksitini ödemiş bulunmaktaydı. Bu durumda, Anayasa'nın 153. maddesinde belirtilen "iptal kararlarının geriye yürümeyeceği" kuralı karşısında bu mükelleflerin durumunun ne olacağı tartışma konusu oldu. Nihayetinde sorun, Başbakan Yardımcısı Abdüllatif Şener'in, 7 Ekim tarihinde yapılan Yüksek Planlama Kurulu toplantısı sonrasında "*ek vergiyi ödeyenlerin, bunu daha sonraki borçları için mahsup etme olanağına sahip olacakları*"¹²⁷ yönündeki açıklamayla bir ölçüde çözüme kavuşurken; yaşananlar, Anayasa Mahkemesi kararlarının geriye yürümemesi kuralının, yeterince hızlı çalışmayan bir mahkeme yapısı karşısında ne gibi sonuçlar doğurabileceğinin ilginç bir örneği olarak akıllarda kaldı.

Erken Emeklilik Yasası

Anayasa Mahkemesi'nin 2003 yılında verdiği bir başka önemli karar ise, AKP iktidarının, kamuda çalışan personelin zorunlu emeklilik yaşını düşürmek suretiyle "*bürokraside kıyım yapmayı*" amaçladığı eleştirilerine

¹²⁴ 4837 sayılı "Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun" için bkz., RG, 11.04.2003, S. 25076.

¹²⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 4837 sayılı Yasa hakkında verdiği iptal kararı için bkz., E. 2003/48, K. 2003/76, RG, 11.09.2004, S. 25580.

¹²⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 4837 sayılı Yasa hakkında verdiği yürürlüğü durdurma kararı için bkz., E. 2003/48, K. 2003/9 (Yürürlüğü Durdurma), RG, 25.07.2003, S. 25179.

¹²⁷ *Radikal*, 8 Ekim 2003.

muhatap olmasına neden olan yasa hakkında verdiği iptal kararıydı. Nisan ayı başında kabul edilen 4839 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile, çok küçük bir istisnâi grup dışında, kamuda çalışan tüm personel için zorunlu emeklilik yaş sınırı altmış beşten altmış bire indiriliyor ve bu yaş sınırını doldurmuş bulunanların, bundan böyle açıktan veya naklen atamalarının yapılmayacağı belirtiliyordu. Yasa, ayrıca, yayım tarihinden önce altmış bir yaşını doldurmuş bulunanların Yasa’nın yayımlandığı tarihinden itibaren iki ay süre ile; Yasa’nın yayımını izleyen iki ay içerisinde altmış bir yaşını dolduracakların ise, altmış bir yaşını doldurdıkları tarihten itibaren iki ay süre ile görevde kalacaklarını ve daha sonra da emekliye sevk edileceklerini öngörüyordu.¹²⁸

Bu düzenlemeye karşı Meclis’te şiddetli bir muhalefet sürdüren ana muhalefet partisi CHP, beklendiği üzere konuyu Anayasa Mahkemesi’ne taşıdı. CHP, dava dilekçesinde özetle; 4839 sayılı Yasa ile zorunlu emeklilik yaşının aniden ve kademeli bir geçiş düzenlemesi yapılmadan altmış beşten altmış bire indirilmesinin ve bir geçiş dönemi öngörülmeden bu yaş haddinin derhal uygulamaya konulmasının, ayrıca emekli keseneklerinin yükseltilmesinin ve sağlık katkı payı uygulamasının getirilmesinin, hukukî statüleri kanunla oluşturulan ve bu statü kurallarına güvenerek geleceklerini tasarlayan kamu görevlilerinin kazanılmış haklarını, sosyal güvenlik beklentilerini ve sosyal durumlarını zedelediğini iddia ediyordu. CHP: “Böyle bir durumun sosyal bir hukuk devletinde olması gereken istikrar, hukukî belirlilik ve hukuk güvenliği nitelikleriyle bağdaşmayacağını ...” ileri sürüyor ve her meslek kesiminden ülke yönetiminde görev ve sorumluluk üstlenmiş deneyimli kamu görevlilerinin erken emekli olmaya zorlanmasının, ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış koşullar, ülke çıkarları ve kamu hizmetlerinin gerekleri, dolayısıyla kamu yararı ile bağdaştırılmasının da olanaksızlığına vurgu yapıyordu. Dilekçede ayrıca, emeklilik hakları bakımından 6400 ve üstü ek göstergeli görevlerde bulunan ve bu görevlere Bakanlar Kurulu kararı veya müşterek kararname ile atanmış olan kamu görevlileriyle, bu nitelikte olmayan kamu görevlileri arasında yaratılmış olan eşitsizliklerin, kamu yararı ve kanun önünde eşitlik ilkeleri ile bağdaşmadığına da işaret ediliyordu.

¹²⁸ 4839 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” için bkz., RG, 17.04.2003, S. 25082.

Anayasa Mahkemesi, 8 Mayıs 2003 tarihinde, anılan Yasa'nın pek çok maddesinin yürürlüğünün durdurulmasına karar verdi.¹²⁹ Bunun üzerine AKP Hükümeti, *"Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı sonucunda 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nda, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı iştirakçilerinin zorunlu emeklilik yaş haddine ilişkin bir düzenleme kalmadığı ve kamu düzenini ihlal edecek nitelikte bir hukuksal boşluk doğduğu"* gerekçesiyle, konuyu 4919 sayılı Yasa ile bir kez daha düzenledi. 4919 sayılı Yasa'da, Anayasa Mahkemesi kararıyla yürürlüğü durdurulan hükümler yeniden ele alınıyor ve *"emekliliğe kademeli geçiş"* olarak isimlendirilebilecek yeni bir sistem kuruluyordu.¹³⁰ Ne var ki CHP, bu yeni Yasa hakkında da, Yasa'nın *Resmî Gazete'*de yayımlanmasından bir gün sonra ikinci bir iptal davası açtı.

Anayasa Mahkemesi; *"altmış bir ila altmış beş yaş arasında olup da, devlet bürokrasisinin üst kademelerinde yer alan ve kamu hizmetinin başarı ile sürdürülebilmesi için gerekli bilgi, birikim ve deneyime sahip çok sayıdaki kişinin görevine, hukuk güvenliğini sarsmayacak biçimde makûl ve ölçülü bir geçiş süreci öngörülmezsizin yasa ile son verilmesinin kamu hizmetinin görülmesini olumsuz yönde etkileyeceğini"* ve *"yeni uygulamaya intibak için basamaklar saptanırken, bir ila altı ay arasında değişen kısa bir geçiş sürecinin benimsenmesinin, kişilerin yarınlarından kaygı duymamaları, bu bağlamda istikrarlı bir çalışma yaşamı sürdürebilmeleri için gerekli olan hukuk güvenliği ilkesini sarsıcı nitelikte olduğunu"* belirterek, önüne gelen Yasa'nın iptaline karar verdi.

Sonuçta bu kararlar, Anayasa Mahkemesi'nin *"kamu yararı"* kavramına olduğu kadar, hukuk devleti prensibinin temel bileşenleri olan *"hukukî belirlilik"* ve *"öngörülebilirlik"* kavramlarına bakışının da netleşmesi açısından büyük önem taşıyan iki karar olarak akıllarda kaldı.

¹²⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 4839 sayılı Yasa hakkında verdiği yürürlüğü durdurma kararı için bkz., E. 2003/31, K. 2003/3 (Yürürlüğü Durdurma), RG, 10.05.2003, S. 25104. [Bu Yasa hakkında verilen esas kararla birlikte, Yasa'nın 6. maddesi hakkında verilen yürürlüğü durdurma kararının, iptale ilişkin gerekçeli kararın *Resmî Gazete'*de yayımlandığı güne kadar devamına karar verilmiştir. Anılan karar için bkz., E. 2003/31, K. 2003/12 (Yürürlüğü Durdurma), RG, 01.11.2003, S. 25276.]

¹³⁰ 4919 sayılı *"Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* için bkz., RG, 15.07.2003, S. 25169

Siyasî Partiler Yasası'nın (SPY) 105. Maddesi

Anayasa Mahkemesi'nin 2003 yılında verdiği bir diğer önemli karar da, siyasî partiler mevzuatına ilişkindi. Bilindiği gibi Anayasa Mahkemesi, yalnızca kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve TBMM İçtüzüğü'nün Anayasa'ya uygunluğunu denetlemekle görevli olmayıp, anılan bu “norm denetimi” işlevine ek olarak, Yüce Divan sıfatıyla bazı devlet görevlilerinin yargılanması ve siyasî partiler hakkında açılan kapatma davalarının karara bağlanması görevlerini de yerine getirmektedir. İşte Anayasa Mahkemesi, “norm denetimi” dışında kalan bu görevlerini yerine getirirken, kendisinin de, Anayasa'nın, anayasaya aykırılık iddialarının görülmekte olan davalar sırasında ileri sürülmesine olanak sağlayan 152. maddesinde belirtilen “bir davaya bakmakta olan mahkeme” sıfatını taşıdığını kabul etmektedir. Anayasa'nın anılan maddesine göre:

“Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasa'ya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddî olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır ...”

Bu değerlendirmenin sonucu olarak da Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 152. maddesinde düzenlenen “somut norm denetimi” yolunu harekete geçirebilmekte; başka bir deyişle, Yüce Divan yargılamasında veya bir siyasî parti hakkında açılmış olan kapatma veya devlet yardımından yoksun bırakma davasında yaptığı yargılamaya ara vererek, Anayasa'ya aykırı olduğunu düşündüğü bir normun “Anayasa Mahkemesi”ne (yani kendisine) gönderilmesine karar verebilmektedir.

İşte Anayasa Mahkemesi, SPY'nin 105. maddesiyle ilgili kararını, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin kapatılması istemiyle açılmış olan bir davaya bakarken tespit ettiği bir anayasaya aykırılık sorununu, “siyasî parti kapatma davasına bakan mahkeme sıfatıyla”, kendi norm denetimi gündemine taşıyarak vermiştir.

SPY'nin dava konusu 105. maddesi:

“Kuruldukları tarihten itibaren aralıksız iki dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerine katılmayan siyasî partiye, ikinci genel seçimin yapıldığı tarihten itibaren bir ay içinde Cumhuriyet Başsavcılığı'na kapanma

kararı alması için yazılı tebliğatta bulunulur. Bu yazının tebliğinden itibaren üç ay içinde kapanma kararı alınmadığı takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı'nca açılacak dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla o siyasî parti kapatılır ..."

düzenlemesini getirmektedir.

Anayasa Mahkemesi, bu hükmü iptal ederken, Anayasa koyucunun, temel hak ve özgürlükler arasında öncelikli bir yere sahip olan "düşünceyi açıklama özgürlüğü"nün örgütlü bir biçimde yaşama geçirilmesinde önemli yere sahip olan siyasî partilere, mümkün olan en geniş anayasal güvenceyi sağlamayı amaçladığını ve bu özgürlüğün sınırlarını da, yine bizzat Anayasa'da göstermek yoluna gittiğini vurgulamıştır. Bir siyasî partinin ne zaman kapatılabileceğini belirten bu sınırlar ise, Anayasa'da; bir siyasî partinin tüzüğünün veya programının 68. maddenin 4. fıkrası hükümlerine aykırı bulunması veya söz konusu partinin, bu fıkra da sayılan eylemlerin işlendiği bir "odak" haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespit edilmesi ile, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan veya Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddî yardım alınması olarak saptanmıştır. Anayasa Mahkemesi'ne göre; siyasî partilerin kapatılma nedenlerinin Anayasa'da tek tek sayılarak belirlenmiş olması, yasa koyucunun, bunlar dışında kalan bir nedenle siyasî partilerin kapatılması sonucunu doğuracak bir düzenleme yapamayacağı anlamına gelmektedir.

İşte bu gerçeklerin ışığında, SPY'nin dava konusu 105. maddesinde öngörülen kapatma sebebinin (aralıksız iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmama) anayasal dayanağı bulunmadığına işaret eden Anayasa Mahkemesi, söz konusu düzenlemeyi iptal ederek, çoğulcu demokratik yaşam açısından son derece olumlu katkılar yapabilecek bir karara imza atmıştır.¹³¹

Temel Kanunların Görüşülme Yöntemi Hakkındaki Meclis İhtüzüğü Değişikliği

Yasama meclisi içtüzükleri, yasama faaliyetlerinin yürütülmesinde ve ülkenin kaderini etkileyecek kararların alınmasında son derece

¹³¹ Anayasa Mahkemesi'nin SPY'nin 105. maddesi hakkında verdiği iptal kararı için bkz., E. 2003/21, K. 2003/13, RG, 22.07.2003, S. 25176.

önemli bir rol oynayan ve demokrasinin temel prensiplerinin, her şeyden önce parlamentoların kendi bünyesinde hayata geçirilmesinin asgari ve vazgeçilmez şartını oluşturan hukuk metinleridir. Oyle ki, meclis içtüzüklerinin taşıdıkları bu önem, onların, anayasa hukuku literatüründe “sessiz anayasa” olarak adlandırılmalarına yol açmıştır.¹³²

Anayasa Mahkememiz de, kuruluşundan bu yana, TBMM’nin iç yapısını ve çalışmalarını düzenleyen TBMM İktüzüğü’nün Anayasa’ya ve özellikle de Anayasa’da belirtilen demokratik ilkelere uygunluğu konusunda son derece hassas davranmış ve verdiği kararlarla, bu konuya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi’nin bu hassasiyeti, en son, TBMM İktüzüğü’nün “özel yasama yöntemleri”ni düzenleyen 91. maddesi hakkında verdiği iptal kararında somutlaşmıştır. “Özel yasama yöntemleri” konusu, 1982 Anayasası döneminde ilk olarak 16.05.1996 tarih ve 424 sayılı Meclis kararı ile hukukumuzda girmiş ve bu kararla birlikte bir “temel yasalar” kategorisi oluşturularak, bu kategoriye giren yasaların görüşülmesinde uygulanacak yöntemlerin belirlenmesinde Genel Kurul yetkili kılınmıştı. Yasama Meclisi’nin karşı karşıya bulunduğu ağır iş yükü karşısında daha hızlı ve daha etkin çalışması amacıyla getirilen pek çok düzenlemeden biri olan bu hüküm, 07.02.2001 tarih ve 713 sayılı Meclis kararıyla bir kez daha değiştirilmiş ve “temel yasalar” kategorisinin yanına, bir de “yeniden yapılanma yasaları” kategorisi eklenerek, maddenin uygulama alanı daha da genişletilmişti.

Ne var ki, 713 sayılı Meclis kararının ilgili hükmü, Anayasa Mahkemesi tarafından, “temel yasa” kategorisinin meclis çalışmalarını düzenleyen kurallarda bulunması gereken belirlilik, genellik, soyutluk ve öngörülebilirlik özelliklerini taşımadığı ve yasama yetkisinin amacına uygun biçimde kullanılmasına elverişli olmayan bu normun, hukuk devleti ilkesi ile de bağdaşmadığı gerekçesiyle iptal edilmişti.¹³³

¹³² Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1975, s. 91-93; Özbudun, Ergun, *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2004, s. 222; Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2003, s. 60.

¹³³ Anayasa Mahkemesi’nin 713 sayılı Meclis kararı hakkında verdiği iptal kararı için bkz., E. 2001/129, K. 2002/24 sayılı kararı. RG, 11.06.2002, S. 24789.

İşte, dava konusu 10.04.2003 tarih ve 766 sayılı Meclis kararı da, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı neticesinde doğan bu boşluğu doldurmak ve Meclis çalışmalarında halen ihtiyaç duyulan hız ve etkinliği sağlamak amacıyla, İçtüzük'ün 91. maddesini yeniden düzenlenmişti. Söz konusu karar ile yeniden düzenlenen İçtüzük'ün 91. maddesinin son haline göre:

“Temel kanunların ve İçtüzüğü bütünü ile veya kapsamlı olarak değiştiren veya yürürlüğe koyan tasarı veya tekliflerin Genel Kurul'da bölümler halinde görüşülmesine ve her bölümün hangi maddelerden oluşacağına, Hükümet'in, esas komisyonun veya grupların teklifi, Danışma Kurulu'nun önerisi üzerine Genel Kurul'ca karar verilebileceği gibi, Danışma Kurulu'nda oybirliği sağlanamaması halinde siyasî parti gruplarının önerisi üzerine Genel Kurul'ca üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun oyu ile de karar verilebilir. Bu takdirde bölümler, maddeler okunmaksızın ayrı ayrı görüşülür ve oylanır. Bölümler üzerinde verilen önergelerin kabulü halinde o bölüm kabul edilen önergeler ile birlikte oylanır.

Bölümlerin görüşülmesinde maddelerin görüşülmesine ilişkin hükümler uygulanır.”

İşte Anayasa Mahkemesi, 29 Nisan 2003 tarihinde verdiği bir kararla, TBMM İçtüzüğü'nün 91. maddesini iptal etti ve yürürlüğünü durdurdu.¹³⁴ Mahkeme, kararında; özel görüşme ve oylama usullerinin yaygınlaşmasına neden olabilecek düzenlemelerin milletvekillerinin yasama etkinliklerine gereği gibi katılmalarına engel olacağını ve bu sebeple de demokratik hukuk devleti anlayışı ile bağdaştırılamayacağını; bu tür anayasal sorunlara neden olunmaması için de, özel görüşme ve oylama usullerine ilişkin esasların İçtüzük'te açıkça belirlenmesi gerektiğini vurguluyordu. Mahkeme'ye göre, İçtüzük'ün, yalnızca “temel yasalar”dan bahseden, ancak hangi yasaların “temel yasa” kapsamında değerlendirilebileceğine dair bir düzenleme getirmeyen dava konusu 91. maddesi, bu konuda gerekli açıklığı sağlamaktan uzaktı.

Bu kararın esas önemi -Anayasa Mahkemesi'nin Meclis çalışmaları hakkında daha önce vermiş olduğu kararlarla bir arada değerlendiril-

¹³⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 766 sayılı Meclis kararı hakkında verdiği iptal kararı için bkz., E. 2003/30, K. 2003/38, RG, 09.07.2003, S. 25163. Söz konusu düzenleme hakkında verilen yürürlüğü durdurma kararı içinse bkz., E. 2003/30, K. 2003/2 (Yürürlüğü Durdurma), RG, 01.05.2003, S. 25095.

diğinde- Mahkeme'nin, yasama işlevinin tam olarak yerine getirilmiş sayılması için aradığı koşulların neler olduğunu tespit etmemize yardımcı olmasıdır. Buna göre, Anayasa Mahkemesi'nin yasama işlevinin tam olarak yerine getirilmiş sayılabilmesi için mutlak şekilde varlığını aradığı koşulların:

1. Yasa tasarıları ver teklifleri hakkında milletvekillerinin tatminkar biçimde bilgilendirilmesi ve bunun için yeterli tartışma olanağının sağlanması,
2. Yasa tasarıları ve tekliflerinin tüm maddelerinin görüşülmesi ve,
3. Yasa tasarısı ve teklifler hakkında tatminkar sayıda önerge verme hakkına sahip olunması şeklinde özetlenmesi mümkündür.¹³⁵

Asker Gönderme ve Meclis'in Tatile Girmesi Hakkındaki Meclis Kararları

Meclis çalışmaları konusuyla bağlantılı olarak, Anayasa Mahkemesi'nin 2001 ve 2002 yıllarında vermiş olduğu ve 2003 yılı başlarında *Resmî Gazete'*de yayımlanana iki karara da, bu başlık altında değinmek yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi parlamentolar, yasama işlevlerini sürdürürken temel olarak iki tip hukukî araç kullanmaktadırlar. Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı, "yasa" yapma yoludur. En genel tanımı ile yasalar; "yasa" adı altında ve yasaların kabulü için geçilmesi gereken yollardan geçerek oluşturulan hukuk normlarıdır. Ne var ki, parlamentoların tüm işlemleri, yasalardan ibaret değildir. Buna ek olarak, parlamentoların "parlamento kararı" şeklinde somutlaşan irade açıklamaları mevcuttur. Parlamento kararının tanımını yapmak oldukça güç olsa da, en kısa biçimiyle; "parlamentoların yasa yapma dışında kalan tüm işlemleri" şeklinde anlaşılabilirler. Parlamento kararlarının en yaygın örnekleri ise; parlamentoların kendi iç yapılarına ve çalışma düzenlerine ilişkin olarak aldıkları kararlardır (içtüzük değişikliği, toplanma ve tatile girme kararları gibi).

¹³⁵ Burada yer verilen üçlü çözümleme ve Anayasa Mahkemesi'nin "özel yasama yöntemleri" konusundaki tutumunun kapsamlı bir değerlendirmesi ve eleştirisi için bkz., Ergül, Ozan, "Anayasa Mahkemesi'nin TBMM İçtüzük Değişikliğini İptal Kararı Işığında Özel Yasama Yöntemine Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 4 (2002), s. 99-130 ve özellikle s. 114.

Türk Anayasa sistemi açısından parlamento kararlarının en önemli özelliği, kural olarak Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olmamalarıdır. Gerçekten, hukukî yapıları itibarıyla tipik birer parlamento kararı olmasına rağmen Anayasa Mahkemesi'nin denetim kapsamına giren İçtüzük değişikliğine ilişkin kararlar ile, yine Anayasa'da öngörülen bazı istisnai kararlar (milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliğinin düşürülmesi kararları gibi) dışında kalan diğer tüm parlamento kararları, Mahkeme'nin denetim yetkisi dışında kalmaktadır.

İşte Mahkeme'nin 2003 yılının hemen başında *Resmî Gazete'*de yayımlanan söz konusu iki kararı da, Anayasa Mahkemesi'nin bu alandaki denetim yetkisinin kapsamına ilişkin tavrının önemli örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değinilen kararlardan ilki; 10.10.2001 günlü ve 722 sayılı "*Anayasa'nın 92 ve 117. maddeleri uyarınca Hükümete İzin Verilmesine Dair Karar*"-dır.¹³⁶ Söz konusu parlamento kararına karşı açılan davada, davacı yüz on üç milletvekili; 722 sayılı Parlamento kararının alınmasında yapılan bazı işlemlerin "*eylemli bir içtüzük değişikliği*" niteliğinde olduğunu ileri sürerek, anılan Parlamento kararının iptalini talep etmişlerdi.

¹³⁶ TBMM Genel Kurulu'nun iptali istenilen 10.10.2001 günlü, 722 sayılı kararı şöyledir (RG, 12.10.2004, S. 24551):

"Dostumuz ve müttefikimiz Amerika Birleşik Devletleri'ne 11 Eylül günü yöneltilen ve büyük can ve mal kaybına neden olan terörist saldırısı, dünyanın en güçlü devletin bile terörizm tehdidi altında bulunduğunu göstermiştir.

Yıllardır terörizmin acısını duyan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu tehdidi azımsayan hatta görmezden gelen ülkeleri terörizmin tehlikeleri konusunda öteden beri uyarmakta idi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin uğradığı ağır saldırı karşısında, şimdi, birçok ülke, terörizm afeti karşısında uluslararası dayanışmanın gerekliliğini kavramaya başlamıştır.

Bu bağlamda NATO Anlaşması'nın 5. maddesine işlerlik kazandırılmıştır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce alınan 1368 ve 1373 sayılı kararlar da dünyada terörizme karşı yaygın bir bilinçlenme sürecinin başladığını göstermiştir.

Terörizm karşısında Türkiye'yi her zaman desteklemiş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin çağdışı terörist Taleban yönetimine karşı açtığı savaşta, Türkiye'yi yanında bulması doğaldır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin terörizme karşı başlattığı "Sürekli Özgürlük Harekatı"nın başarıya ulaşması tüm insanlığın yararınaadır.

Bu harekatı İslama karşı bir eylem gibi göstermeye kalkışanlar, barış dini olan İslamın yüce değerleriyle çelişmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, başlatılan mücadelenin kısa sürede ve yaygınlaşmadan başarıya ulaşması için, kendi olanaklarının elverdiği ölçü ve biçimde, her katkıyı yapmalıdır.

Davacıların iddiası, Anayasa Mahkemesi'nin daha önce verdiği kararlarında da değindiği bir hukuki kategoriye yollama yapmaktaydı. Anayasa Mahkemesi'ne göre; adı "*İçtüzük değişikliği*" olmasa ve içtüzüklerin değiştirilmesi için gereken yöntemler uygulanmasa bile, değer ve etki bakımından birer İçtüzük düzenlemesi niteliğinde olan Millet Meclisi kararları, Mahkeme'nin denetim alanına girmektedir.¹³⁷ Anayasa yargısı literatüründe "*eylemli içtüzük değişikliği*" olarak adlandırılan bu süreçler çerçevesinde Anayasa Mahkemesi, İçtüzük'ün bir kuralını değiştirme ya da İçtüzük'e yeni bir kural ekleme etkisi doğuran TBMM uygulamaları ve kararlarını İçtüzük kuralı saymakta ve dolayısıyla, bunları kendi denetim yetkisinin kapsamı içinde değerlendirmektedir.

İşte davacılar da, dava konusu karar ile, TBMM İçtüzüğü'nün 130. maddesinde yer alan ve "*Anayasa'nın 92. maddesinin 1. fıkrası gereğince Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına*" izin verme yetkisinin TBMM'ye ait olduğunu ve bu kararı uygulamakla görevli makamın da Cumhurbaşkanı olduğunu belirleyen normun, 722 sayılı TBMM kararı ile değiştirildiğini iddia ediyorlardı. Davacılar göre, bu karar ile aynı zamanda, anılan yetkinin belirsiz bir süre için ve bütünüyle Bakanlar Kurulu'na devredilmesi sebebiyle, İçtüzük'ün 130. maddesinde yer alan "*belli bir süre için*" kısıtlaması da fiilen ortadan kaldırılmış oluyordu.

Anayasa Mahkemesi ise, söz konusu başvuruya ilgili kararında:

"İptali istenilen TBMM kararında, İçtüzük'ün değiştirilmesi yönünde prosedüre uygun bir teklif, istem veya irade bulunmadığı gibi; içeriği de gözetildiğinde kararın, açık veya eylemli bir İçtüzük düzenlemesi veya değişikliği olarak kabulü ile anayasal denetime tabi kılınması mümkün görülmemiştir.

Dava konusu kararın, İçtüzük'ün 129 ve 130. maddelerinde öngörülen kuralara aykırılığı nedeniyle, nitelik yönünden TBMM'nin anayasal denetimine

Bu nedenle ve bu bağlamda, Hükümet, Anayasa'nın 92 ve 117. maddeleri uyarınca, gereği, kapsamı, sınırı, zamanı ve süresi Hükümet'çe belirlenmek üzere, terörizme karşı başlatılan sürekli özgürlük hareketi ve devamının icrası kapsamında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye'de bulunması ve Hükümet'çe verilecek izin ve belirlenecek esaslar çerçevesinde bu kuvvetlerin kullanılması için Hükümete izin verilmesi, Genel Kurul'un 10/10/2001 tarihli 5. birleşiminde kararlaştırılmıştır."

¹³⁷ Anayasa Mahkemesi'nin anılan kararı için bkz., E.1996/21, K.1996/15, RG, 19.06.1996, S. 22671.

tabi olan kararları ile eşdeğerde olduğunun kabulü halinde, Anayasa'nın 85. maddesinde belirtilenler dışında kalan kimi kararlar da Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanı içine alınmış olur. Oysa Anayasa'nın 85. maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin yargısal denetimine tabi olan TBMM kararları sayılmış olup, bu tür yorumla bu sayılanlara ilave yapılmasında Anayasa'ya uyarlılık yoktur."

gerekçeleriyle başvuruyu reddetmiştir. Ancak, Mahkeme üyelerinden Haşım Kılıç, Yalçın Acargün, Sacit Adalı ve Ali Hüner, yazdıkları karşı oy gerekçesinde; Anayasa Mahkemesi'nin pek çok kararında, yasama metnine verilen ismin anayasal denetimde tek ve yeterli ölçü olmadığına yazılı olduğuna, bu değerlendirmeyi yaparken yasama metninin kapsam ve özünün de göz önüne alınması gerektiğine, ismi "*meclis kararı*" da olsa, İçtüzük değerinde, niteliğinde ve etkisinde olan yasama metinlerinin denetim konusu olması gerektiğine; aksi takdirde İçtüzük etkisi doğuran TBMM kararlarının anayasal yargı denetiminden kaçırılması neticesinin doğacağına dikkat çekmiş ve dava konusu 722 sayılı Karar'da geçen "*... gereği, kapsamı, sınırı, zamanı ve süresi hükümetçe belirlenmek üzere ...*" ifadelerinin, hükümete süresi belirsiz bir yetki ve iznin vererek İçtüzük'ün 130. maddesinin "*eylemli olarak*" değiştirdiğini ve bu sebeple de Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi gerektiğini savunmuşlardır.¹³⁸

Anayasa Mahkemesi'nin benzer nitelikteki bir başka kararı da, TBMM Genel Kurulu'nun 1.10.2002 günlü ve 746 sayılı "*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Tatile Girmesine İlişkin Karar*"ının bir İçtüzük kuralı koyma niteliğinde olduğu iddiasıyla yüz on üç milletvekili tarafından açılan davada vermiş olduğu karardır.¹³⁹

Davacılar, dava dilekçelerinde; TBMM'nin 1.10.2002 günlü ve 746 sayılı kararının alınmasında "*işaretle oylama*" yöntemine başvuruldu-

¹³⁸ Anılan karar ve karşı oy gerekçesi için bkz., E. 2001/424, K. 2001/354, RG, 04.02.2003, S. 25014.

¹³⁹ TBMM Genel Kurulu'nun iptali istenilen 1.10.2002 günlü, 746 sayılı kararı şöyledir (RG, 02.10.2002, S. 24894):

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 3 Kasım 2002 Pazar günü yapılması kararlaştırılan Milletvekili Genel Seçimine ilişkin kesin sonuçların, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 37. ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 3. maddelerine göre, Yüksek Seçim Kurulu'nca Türkiye radyo ve televizyonlarından ilanını takip eden beşinci günü saat 15.00'de toplanmak üzere tatile girmesine, Genel Kurul'un 1.10.2002 tarihli 1. birleşiminde karar verilmiştir"

ğunu, oylama sonucuna ilişkin sayımların sağlıklı yapılmadığını, kaç üyenin kabul, ret ya da çekimser oy verdiğinin belli olmadığını; kararın Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülen salt çoğunluk esasına aykırı olarak alındığını ve böylece bir eylemli içtüzük değişikliği yapılmış olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Anayasa Mahkemesi ise, söz konusu başvuru ile ilgili olarak verdiği kararda:

“Anayasa'nın 96. maddesinde, Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanacağı ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar vereceği, ancak karar yeter sayısının hiç bir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamayacağı hükme bağlanmıştır. Anayasa'nın Geçici 6. maddesi uyarınca halen uygulanmakta olan 1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü'nün karar yeter sayısını düzenleyen 146. maddesinin 2. fıkrasında ise işaretle oylamada olumlu oyların olumsuz oylardan fazla olması halinde oya sunulan hususun kabul edilmiş, aksi halde reddedilmiş sayılacağı belirtilmiştir. Ancak, İçtüzüğün bu hükmünün, Anayasa'nın Geçici 6. maddesi uyarınca yeni içtüzük yapılıncaya kadar Anayasa'nın 96. maddesi ile çelişki yaratmayacak biçimde uygulanması gerektiğinde duraksanamaz. Bu bağlamda, işaretle oylama yöntemine göre alınan kararlarda kararı açıklayan oturum başkanının karar yeter sayısı bakımından Anayasa'nın 96. maddesinde öngörülen yeter sayı esasını gözetmekte olduğunun ve aksi saptanmadıkça kararın bu esaslara uygun olarak alındığının kabulü zorunludur.

Kaldı ki, İçtüzüğe aykırılığı ileri sürülen her uygulamanın da bir İçtüzük değişikliği olarak kabulü olanaklı değildir.”

diyerek, başvuruyu reddetmiştir.¹⁴⁰

Bu iki kararın da gösterdiği üzere Anayasa Mahkemesi, TBMM kararlarının denetimi konusunda Anayasa ile çizilen sınırlara olabildiğince bağlı kalmaya çalışmakta ve bu konuda tipik bir “yargısal aktivizm” eğilimine girmekten özenle kaçınmaktadır. Bu durumda, önümüzdeki dönemde de, yasama organının kendisine tanınmış olan parlamento kararı alma yetkisini hukukun öngördüğü sınırların çok ötesinde ve kötüye kullanma eğilimine girmediği sürece, Anayasa Mahkemesi'nin

¹⁴⁰ Anılan karar için bkz., E. 2002/152, K. 2002/94, RG, 29.03.2003, S. 25063.

bu konudaki kontrollü tavrının devam edeceğini söylemek, kanımızca yanlış bir öngörü olmayacaktır.

285 Sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

Anayasa Mahkemesi'nin bu başlık altında değinmek istediğimiz son kararı, 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden düzenlenen 7. maddesinin iptali hakkında açılan davada verdiği karardır.

Dava konusu 7. madde, 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Olağanüstü Hal Bölge Valisi'ne tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idari işlemler hakkında iptal davası açılmayacağını hükme bağlıyordu. Ne var ki, Anayasa Mahkemesi'nin, iptal istemiyle önüne getirilen 7. maddeyi Anayasa'ya uygunluk açısından denetlemeden önce çözmesi gereken sorun; 10.07.1987 tarihinde bir *"olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesi"* olarak yayımlanan 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin -ve dolayısıyla, davaya konu olan değişik 7. maddenin- Anayasa'ya uygunluk açısından denetlenip denetlenemeyeceği sorunuuydu.

Bilindiği gibi; Anayasa'nın 121 ve 122. maddelerinde düzenlenen olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin veya sıkıyönetimin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararnameler çıkarabilmektedir. Anayasa'nın 148. maddesinin 1. fıkrasının son cümlesinde ise *"... olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz."* hükmü yer almakta; buna paralel olarak düzenlenen 2949 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Yasa'nın 19. maddesinde de *"Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde Anayasanın 121 ve 122. maddeleri gereğince çıkarılan kanun hükmünde kararnamelere karşı şekil ve esas bakımından iptal davası açılmaz ve mahkemelerde Anayasa'ya aykırılık iddiası ileri sürülemez."* denilmektedir.

Bu pozitif düzenlemelere rağmen Anayasa Mahkemesi, olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin denetim reji-

minden doğan bu boşluğu zaman içinde büyük ölçüde telafi edecek bir içtihat geliştirmiştir. Anayasa Mahkemesi, bu konudaki içtihadını oluştururken, önceden beri benimsediği *“bir hukuk metninin niteliğini tayin ederken, bu metne, kendisini yapan organ tarafından verilen isimle bağlı olmama”* görüşünden hareket etmiştir. Buna göre Anayasa Mahkemesi, bir olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesiyle karşılaştığında, öncelikle bu kararnamenin, *“gerçekten de bir olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi”* olup olmadığını denetlemektedir. Mahkeme’nin bu denetlemeyi yaparken kullandığı temel ölçüt ise; bu kararnamelerin *“sınırlı ve geçici bir kapsam”*a sahip olup olmadıklarının ortaya çıkarılmasıdır. Daha açık bir ifadeyle; Anayasa Mahkemesi’ne göre olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri, yer (olağanüstü hal veya sıkıyönetimin geçerli olduğu bölge) ve zaman (olağanüstü hal veya sıkıyönetimin geçerli olduğu süre) bakımından sınırlı olup, aynı zamanda bu kararnamelerle normal kanunlarda herhangi bir değişiklik getirilmemesi gerekmektedir. Zira bu takdirde, bir olağanüstü hal veya sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamesi, sınırlı ve geçici olma niteliğini kaybetmekte ve tüm ülke çapında ve belirsiz bir süre için uygulanma imkanına sahip olan normal bir kararname haline dönüşmektedir.

İşte Anayasa Mahkemesi, burada incelediğimiz 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değişik 7. maddesini, yukarıda açıklanan kapsamın dışında kalan bir düzenleme olarak yorumlamıştır. Mahkeme’ye göre:

“Anayasa’nın 121 ve 122. maddelerine göre çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin Anayasa Mahkemesi’nin denetim alanı dışında kalabilmesi için, yalnız isimlerinin farklı olması ve düzenlenmelerinin değişik usul ve esaslara bağlı tutulması yetmez, içeriklerinin de olağanüstü hal ve sıkıyönetimin gerekli kıldığı konularla sınırlı tutulması gerekir. Bu nedenle, içeriğine bakılmaksızın sadece olağanüstü hal veya sıkıyönetimin devamı süresince özel bir usul uygulanarak çıkarıldığı ve buna bağlı olarak isimlendirildiği için bir KHK’nın bu tür düzenleyici işlem olduğu kabul edilemez.

Öte yandan, olağanüstü hal ve sıkıyönetim süresince Cumhurbaşkanı’nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’na Anayasa’nın 121 ve 122. maddeleriyle tanınan KHK çıkarma yetkisi, kuşkusuz, sadece bu kurallarla değil Anayasa’nın konuya ilişkin diğer düzenlemeleriyle de sınırlıdır. Bu sınırların

aşılması durumunda söz konusu KHK'ların veya kimi kurallarının Anayasa'da 'Olağanüstü yönetim usulleri' bağlamında öngörülen kanun hükmünde karar-nameler kapsamında değerlendirilemeyeceği, ancak Anayasa'nın 91. maddesine göre olağan KHK'ların hukuksal rejimine bağlı tutulabileceği açıktır."

İşte bu gerçeklerin ışığında Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın "Yar-gı yolu" başlıklı 125. maddesinin 1. fıkrasında, idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğunun ve altıncı fıkrasında da, kanunun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş ha-linde "yürütmenin durdurulması" kararı verilmesini sınırlayabileceğinin belirtilmiş olması karşısında; idari işlemlere karşı "dava açma hakkının" hiçbir halde engellenemeyeceğini, bu nitelikteki bir düzenlemenin, Ola-ğanüstü Hal Bölge Valisi'ne tanınan yetkilerin kullanılması ile ilgili idari işlemlere karşı dava açma hakkı ortadan kaldırarak Anayasa'nın olağanüstü yönetim usulleri bağlamında dahi öngörmediği bir yetkiyi kullandığını saptamıştır. Mahkeme'ye göre:

"Bu durumda, itiraz konusu kuralın olağanüstü halle ilgili bir düzenle-me olduğunun kabulü olanaklı bulunmadığından, olağan kanun hükmünde kararname kuralı olarak değerlendirilmesi gerekir."

Bu yorumla birlikte Anayasa Mahkemesi, olağan bir kanun hük-münde kararname olarak değerlendirdiği dava konusu işlemin her şey-den önce bir "yetki yasası"na ihtiyaç duyduğunu belirlemiş ve işlemi, başkaca bir tartışmaya girmeksizin, salt bir yetki yasasına dayanmadığı gerekçesiyle iptal etmiştir.¹⁴¹

Seçimler ve Siyasi Partiler

Türkiye 2002 yılının sonlarında, 3 Kasım tarihinde, çok-partili siyasî hayata geçtikten sonra yaşadığı en kritik seçimlerden birini yaşadı. Ağır bir ekonomik ve siyasî krizin ardından yapılan 2002 seçimleri, bir çok açıdan yakın dönem Türk siyasî hayatının dönüm noktalarından biri

¹⁴¹ Anayasa Mahkemesi'nin 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 425 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile değişik 7. maddesi hakkında verdiği iptal kararı için bkz., E. 2003/28, K. 2003/42, RG, 16.03.2004, S. 25404. Anılan karara ilişkin baş-ka bir değerlendirme için bkz., Ergül, Ozan, "Anayasa Mahkemesi ve Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnameleri", "Yaşayan Anayasa" Internet Sitesi: <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/yorum/aym_olaganus-tuhal.htm>

olarak nitelendirilmeyi hak ediyordu. Birincisi, bu seçimlerle birlikte, uzun zamandan beri ilk kez *“koalisyonlar cenneti”* olarak nitelendirilen Türkiye’de bir parti, tek başına iktidar olmayı başarıyordu. İkincisi, iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), MNP-MSP-RP-FP-SP çizgisindeki *“Milli Görüş”* temelli İslamî hareketin yeni bir aşamasını temsil ediyordu. Üçüncüsü, AKP’nin iktidara gelişi aynı zamanda Türk siyasetinde merkez sağda ve merkez solda büyük bir tasfiyenin başlangıcına işaret ediyordu. Siyaset bilimi açısından incelenmeye değer bütün bu özelliklerinin yanında 2002 seçimleri, Anayasa hukuku açısından da ilginç tartışmaları beraberinde getirmişti. Özellikle, seçim sonrasında ortaya çıkan başbakanlık koltuğuna kimin oturacağı meselesi Anayasa hukukçuklarının dahi cevap vermekte zorlandığı çetrefil sorunları içinde barındırıyordu.

Siirt Seçimleri ve Recep Tayyip Erdoğan Olayı

Bilindiği gibi AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu sırada, Siirt’te yaptığı bir konuşma nedeniyle, 21 Nisan 1998 tarihinde, Diyarbakır 3 Numaralı Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından on ay hapis ve 716.666-TL ağır para cezasına çarptırılmıştı. Mahkeme Erdoğan’ın, TCY’nin 312. maddesi çerçevesinde *“halkı din ve ırk farkı gözeterek düşmanlığa açıkça tahrik ettiği”*ne karar vermiş, Mahkeme’nin bu kararı Yargıtay 8. Dairesi tarafından 23 Eylül 1998 tarihinde onanmıştı. 21 Nisan 1999-24 Temmuz 1999 tarihleri arasında hapis cezasını çeken Recep Tayyip Erdoğan, Anayasa’nın 76, Milletvekili Seçimi Yasası’nın (MSY) 11 ve SPY’nin 11. maddeleri gereği milletvekili seçilme yeterliliğini kaybetmişti.¹⁴² Dolayısıyla, 2002 seçimlerinde partisinin iktidara gelmesinde çok önemli bir rol oynayan, seçmenlerin önemli bir çoğunluğu tarafından desteklenen Recep Tayyip Erdoğan’ın anayasal ve yasal engeller dolayısıyla başbakanlık koltuğuna oturması mümkün görünmüyordu.

AKP yönetimi bu sorunu aşmak için öncelikle Anayasa’nın 109. maddesinin değiştirilmesi ve Erdoğan’ın milletvekili seçilmeden, dışarıdan başbakan olarak atanması formülü üzerinde durdu; ancak bu öneri kamuoyunda ve Parti içinde yeterince destek görmedi. Özellikle

¹⁴² Bu konuda 2002 seçimleri öncesinde yaşanan gelişmeler için bkz., Gönenç-Ergül, a.g.e., s. 13-84.

partinin etkili isimlerinden Mehmet Ali Şahin, bu değişikliğe karşı çıkan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile sürtüşerek gerginlik yaratılmaması gerektiğini, Sezer'in reddedeceği, referanduma götüreceği bir düzenlemeyi yapmanın siyaseten doğru olmadığını ifade ediyordu.¹⁴³ 109. madde değişikliğine ilişkin tartışmalarda Cumhurbaşkanı Sezer'in, bu değişikliğin parlamenter sisteme zarar vereceği görüşünü savunduğu biliniyordu.¹⁴⁴

109. madde değişikliği üzerinde anlaşma sağlanamaması üzerine, deyim yerindeyse, daha az "riskli" anayasal formüller üzerinde çalışılmasına karar verildi. AKP içinde bu tartışmalar yaşanırken Yüksek Seçim Kurulu (YSK), 03.12.2002 tarih ve 978 sayılı kararıyla Siirt'te yapılan seçimleri iptal ettiğini açıkladı. YSK, kararının gerekçesini 04.12.2002 tarihinde kamuoyuna duyurdu. Kararda; *"Nedeni ister görevlilerin ihmali, ister köyde oluşturulan baskıya dayalı olsun, Doğan Köyü'nde 17, 18 ve 19 nolu sandıklarda sandık kurullarının fiili teşekkülü sağlanmamış, seçmenin iradesini sandığa yansıtmasına imkan verilmemiş, kişilerin en tabii hakkı olan seçme hakkı engellenmiş, seçim işlemi tam kanunsuzlukla sakatlanmıştır."* ifadesine yer verildi.¹⁴⁵ Bu açıklama sırasında Kurul Başkanı Tufan Algan sorulan sorular üzerine Siirt seçiminin hangi esaslar çerçevesinde yapılacağına ilişkin bilgi verdi. Algan açıklamasında, Siirt'te yapılacak seçimi 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerin devamı olarak nitelendirdiklerini, bununla bağlantılı olarak yenilenecek seçimde % 10'luk Türkiye barajının uygulanacağını, 3 Kasım 2002 seçimlerindeki aday listelerinin geçerliliğini koruduğunu ve listelerdeki istifa veya başka bir sebeple boşalan adaylıkların yerine yenilerinin eklenebileceğini bildirdi.¹⁴⁶ Kurul'un bu değerlendirmeleri, daha sonra 02.12.2002 tarih ve 989 sayılı ilke kararında da yer aldı. Sonuç olarak YSK'nin bu iki kararı Siirt seçimlerinin ana hukukî çerçevesini de çizmiş oldu. Buna göre: (1) Siirt seçimi, 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimlerinin devamı ve tekrarı niteliğinde bir yenileme seçimidir; (2) Siirt seçimine, 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimlerine katılma yeterliğine sahip olan partiler katılabilir; (3) Geçerliğini koruyan işlemlerin tekrarı gerek yoktur; (4) 3 Kasım 2002 seçimlerine katılan bağımsız adaylar

¹⁴³ *Cumhuriyet*, 1 Aralık 2002.

¹⁴⁴ Bu konuda ana muhalefet partisi CHP'nin tutumu için bkz., yukarıda "Yürütme" Bölümü.

¹⁴⁵ RG, 08.12.2002, S. 24957.

¹⁴⁶ *Zaman*, 5 Aralık 2002.

dışında yeni bağımsız aday başvurusu mümkün değildir; (5) Seçmen listeleri güncelleştirilmeden kullanılacaktır; (6) Bu seçimde % 10 ülke barajı uygulanacaktır; (7) Siyasi partilerin aday listelerinde ölüm ve istifa gibi nedenlerle boşluk ortaya çıkması halinde, bu boşluk ilgili siyasi partiler tarafından önseçim dışındaki usullerle doldurulabilir.¹⁴⁷

Ortaya çıkan bu durum karşısında, AKP yönetimi Recep Tayyip Erdoğan'ı başbakanlığa taşıyacak bir anayasa değişikliği paketi hazırladı. Zaten Siirt seçimlerine ilişkin itiraz AKP tarafından yapılmıştı ve partinin hukukçu kurmayları, iptal kararı çıkma olasılığını göz önüne alarak hazırlıklarını çoktan tamamlamışlardı. YSK kararının açıklanmasının hemen ardından TBMM'ye sunulan Anayasa değişikliği paketi iki aşamalı bir strateji üzerine kurulmuştu. Birincisi, Erdoğan'ın TBMM'ye girebilmesi ve dolayısıyla başbakan olabilmesi için milletvekili seçilme yeterliğini kazanması gerekiyordu. Bunu sağlayabilmek için Erdoğan'a uygulanan siyaset yasağının anayasal dayanağı ortadan kaldırıldı. Bilindiği gibi, 2002 değişikliği öncesinde, *"ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş"* olma, 1982 Anayasası'nın 76. maddesinde milletvekili seçilme yeterliğinin kaybedilmesine neden olan durumlar arasında sayılıyordu. Bu maddede geçen "ideolojik eylemler" ibaresi, kuşkusuz TCY'nin 312. maddesindeki eylemleri kapsıyordu. *"İdeolojik ve anarşik eylemler"* ibaresinin *"terör eylemleri"* ibaresiyle değiştirilmesiyle birlikte esas olarak ideolojik nitelikli düşünce açıklamalarını cezalandıran TCY'nin 312. maddesinden hüküm giyenlerin milletvekili seçilmelelerinin önündeki engel kaldırılmış oldu. Bir başka ifadeyle, ideolojik eylemlerden dolayı hüküm giyenin milletvekili seçilme yeterliğini ortadan kaldıran nedenler arasından çıkarılması, bu tür eylemlerden hüküm giyenlerin, bu değişikliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren milletvekili aday olabilecekleri anlamına geliyordu. Dolayısıyla, bu değişikliğin yürürlüğe girmesinin ardından, YSK'nın yukarıda anılan kararları çerçevesinde, Siirt seçimlerine esas olacak aday listelerinde istifa veya başka bir sebeple boşalma olması halinde, Recep Tayyip Erdoğan gibi TCY'nin 312. maddesinden hüküm giyen bir kişinin de milletvekili aday olabilmesi mümkün hale gelmişti.

¹⁴⁷ YSK'nın bu iki kararının geniş bir özeti ve değerlendirmesi için bkz., Kanadoğlu, Sabih, *Alaturka Demokrasi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004, s. 285-305.

Bu planı gerçekleştirmek nispeten kolay görünüyordu. 3 Kasım 2002 seçimlerine katılan AKP Siirt ili milletvekili adayı istifa edecek, Recep Tayyip Erdoğan onun yerine aday olacak ve böylelikle Erdoğan yasama dönemi içinde TBMM'ye girme imkanına kavuşacaktı. Ancak bu planın işlemesi, Erdoğan'ın seçilme yeterliğini etkileyen anayasal ve yasal engellerin seçim tarihine kadar kaldırılmasına bağlıydı. Özellikle "kişiyi özel" hukukî düzenlemelere karşı olduğunu her fırsatta vurgulayan Cumhurbaşkanı Sezer'in veto olasılığı AKP kurmaylarını kaygılandırıyordu. Bu yüzden anayasa değişikliği paketine her ihtimale karşı bir "B Planı" eklendi. Eğer Erdoğan Siirt seçimlerine kadar seçilme yeterliğine sahip olamazsa bu plan devreye sokulacaktı. Anayasa değişikliği paketine dahil edilen söz konusu bu hükümle, bir ilin veya seçim çevresinin TBMM'de üyesinin kalmaması halinde, boşalmayı takip eden doksan günden sonraki ilk Pazar günü ara seçim yapılacağı esası getiriliyordu. Bilindiği gibi Anayasa'nın ara seçimi düzenleyen 78. maddesi, ara seçimin yapılabilmesi için genel seçimlerin üzerinden otuz ay geçmesini şart koşuyordu; oysa henüz genel seçimlerin üzerinden üç ay geçmişti. "Otuz ay geçme" kuralının istisnası TBMM'de boşalan üyeliklerin sayısının üye tam sayısının % 5'ini bulmasıydı.¹⁴⁸ YSK'nın Siirt'te yapılan seçimi iptal etmesiyle birlikte TBMM üyeliklerinde boşalma olmuş; ancak boşalan üyeliklerin sayısı Anayasa'nın öngördüğü rakama ulaşmamıştı. Dolayısıyla, Anayasa'nın 78. maddesinin yürürlükteki haliyle Recep Tayyip Erdoğan'ın yasama dönemi içinde ara seçim yoluyla TBMM'ye girmesi mümkün görünmüyordu. Yapılan yeni düzenleme sayesinde, eğer Erdoğan Siirt trenini kaçırırsa, daha sonraki bir tarihte, AKP'nin "tulum çıkardığı" illerden birinde, tüm milletvekillerinin istifa etmesi ve anayasal bir zorunluluk olarak ara seçime gidilmesi söz konusu olabilecekti.

Erdoğan için, deyim yerindeyse, "ısmarlama" olarak yapılan bu değişiklikler Erdoğan'ın TBMM'ye girebilmesinin önündeki tüm engelleri kaldırmaya yetmiyordu. 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde 2001 yılında yapılan değişikliğe göre, seçim kanunlarında yapılacak değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmayacaktı. Dolayısıyla, Recep Tayyip Erdoğan milletvekilliği seçilme yeterliğini kazansa bile, Erdoğan için yapılan düzenlemelerin uygulanabilmesi için bir yıl beklemek gerekecekti. Oysa AKP kadroları-

¹⁴⁸ Ara seçim konusunda bkz., Onar, Erdal-Gönenç, Levent, "1982 Anayasası'na Göre Ara Seçim", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 4 (2002), s. 1-40

nın amacı, bir an önce Genel Başkanları'nı TBMM'ye sokup başbakanlık koltuğuna oturtmaktı. Bu engel de Anayasa değişikliği paketinde yer alan geçici bir madde ile aşıldı. Bu maddeye göre TBMM'nin 22. dönemi içinde yapılacak ilk ara seçimde 67. maddenin yukarıda anılan hükmü uygulanmayacaktı.

Böylesine tartışmalı düzenlemeler içermesine ve Cumhurbaşkanı tarafından da veto edilmesine rağmen yukarıda anılan anayasa değişikliği paketi 31 Aralık 2002 tarihinde *Resmî Gazete*'nin 3. Mükerrer sayısında yayımlanarak yürürlüğe girdi.¹⁴⁹ Anayasa'da yapılan bu değişikliklere paralel olarak TBMM, 2 Ocak 2003 günü 4. Uyum Paketi olarak bilinen bir dizi yasa değişikliğini de kabul etti.¹⁵⁰ Bunlar arasında SPY, MSY ve Adli Sicil Yasası'nda yapılan değişiklikler, Anayasa değişikliğiyle milletvekili olma yolu açılan Recep Tayyip Erdoğan'ın işini daha da kolaylaştırıyordu. *Cumhuriyet Gazetesi*, haberi; "*Kişiyeye Uyumlu Paket Geçti*" başlığıyla veriyordu.¹⁵¹ TBMM'de 4. Uyum Paketi'nin kabul edildiği gün Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık koltuğuna oturmasını garanti altına almaya yönelik bir başka düzenleme daha kabul edildi: 4779 sayılı "*Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun'da Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*"un 1. maddesinde şu hükme yer verildi:

"Madde 1. 28.8.1999 tarihli ve 4454 sayılı Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun'un 2. maddesine aşağıdaki iki fıkra eklenmiştir.

¹⁴⁹ "Madde 1. 7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 76. maddesinin 2. fıkrasındaki "ideolojik veya anarşik eylemlere" ibaresi "terör eylemlerine" şeklinde değiştirilmiştir.

Madde 2. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 78. maddesine 4. fıkrasından sonra gelmek üzere aşağıdaki 5. fıkra eklenmiştir.

Yukarıda yazılı hallerden ayrı olarak, bir ilin veya seçim çevresinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üyesinin kalmaması halinde, boşalmayı takip eden doksan günden sonraki ilk Pazar günü ara seçim yapılır. Bu fıkra gereği yapılacak seçimlerde Anayasa'nın 127. maddesinin 3. fıkrası hükmü uygulanmaz.

Geçici Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 67. maddesinin son fıkrası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 22. dönemi içinde yapılacak ilk ara seçimde uygulanmaz.

Madde 3. Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer ve halk oylamasına sunulması halinde tümüyle oylanır." (Kanun No: 4777; Kabul Tarihi: 27.12.2002)

¹⁵⁰ 4779 sayılı "*Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun'da Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun*" için bkz., RG, 11.01.2003, S. 24990.

¹⁵¹ *Cumhuriyet*, 3 Ocak 2003.

1. madde kapsamına giren bir suçtan dolayı mahkûmiyet hükmü alıp cezası infaz edilmiş olanlar da, bu Kanun'un yayımı tarihine kadar geçen süreyi 1. madde kapsamına giren kasıtlı bir cürümden dolayı yeniden mahkûm edilmeksizin geçirdikleri takdirde mahkûmiyet vaki olmamış sayılır.

Bu madde uyarınca mahkûmiyeti vaki olmamış sayılanların hakları üzerindeki yasaklamalar da kendiliğinden kalkar."

Söz konusu Yasa'nın TBMM'de görüşülmesi sırasında özellikle muhalefet partisi milletvekilleri, Yasa'nın af yasası niteliği taşıdığı ve bu yüzden Anayasa'nın 87. maddesine uygun olarak 3/5 çoğunlukla kabul edilmesi gerektiği yönünde görüş beyan etti.¹⁵² Önüne geldiğinde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de benzer bir gerekçeyle Yasa'yı TBMM'ye bir kez daha görüşülmek üzere geri gönderdi. Ancak TBMM, Yasa'yı 4809 sayılı Yasa olarak, 6 Şubat 2003 tarihinde aynen kabul etti. Yasa, 10.02.2003 günlü ve 25020 Mükerrer sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Böylelikle "*Recep Tayyip Erdoğan Operasyonu*" "*B Planı*"na, yani ara seçim formülüne geçmeye gerek kalmadan uygulamaya konuldu.

Siirt seçimlerine ilişkin tartışmalar Recep Tayyip Erdoğan'ın adaylığı ile de sınırlı kalmadı. Bu konuda ortaya çıkan bir başka önemli tartışma, seçim takvimine ilişkindi. YSK, 03.12.2002 tarih ve 978 sayılı kararıyla Siirt'teki yenileme seçimlerinin 9 Şubat 2003 tarihinde yapılacağını açıklamış ve takvim buna göre işlemeye başlamıştı. Ancak AKP yönetimi, özellikle Cumhurbaşkanı'nın veto olasılığı karşısında gerekli yasal prosedürün bu tarihe kadar sonuçlandırılmayacağından endişe duyuyordu. Bu yüzden 4. Uyum Paketi'nin yasalaşma sürecinde, daha önce hükümet tasarısında yer almayan, komisyon çalışmalarında eklenen bir maddeyle MSY'nin 39. maddesinin 3. fıkrası değiştirildi. Buna göre, söz konusu fıkradaki; "*... herhangi bir nedenle bir seçim çevresinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, yenilenme kararının Resmî Gazete'de ilanından sonraki altmışıncı günü takip eden ilk pazar günü seçimlerin yenileneceği tarihtir.*" şeklindeki düzenlemede yer alan altmış günlük süre, doksan güne çıkarıldı.

¹⁵² Bu konuda TBMM'de yaşanan tartışmalar için bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Resmî İnternet Sayfası: <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b017m.htm>>

TBMM'nin bu düzenlemeyi kabul etmesiyle eş zamanlı olarak YSK'nın yaptığı açıklama da kamuoyunda tartışma yarattı. YSK Başkanı Tufan Algan'a göre, TBMM tarafından Anayasa'nın 78. maddesinde yapılan değişiklik, ara seçimle ilgili bir düzenlemeydi; dolayısıyla burada, Anayasa değişikliğiyle ara seçimin yapılmasına ilişkin sürenin doksana güne çıkarılmasının Siirt seçim takvimine uygulanması mümkün değildi. Algan, MSY'nin 39. maddesinin 3. fıkrasının değiştirilmesi durumunda ise Siirt seçimlerindeki altmış günlük sürenin doksana güne çıkarılacağını beyan ediyordu. YSK Başkanı aynı açıklamasında hava koşulları sebebiyle Siirt seçimlerinin 9 Şubat yerine Mart ya da Nisan ayında yapılmasının da daha uygun olacağını da altını çiziyordu.¹⁵³ Algan, açıklamasında şu görüşlere yer verdi: *"Yasa değişirse takvim de değişir. Siirt'te hava şartlarıyla mücadele etmek zor. Şubat ayında yapılan seçim sağlıklı olmaz. Mart sonu veya Nisan daha uygun olur. Yoksa katılım oranı düşer. Biz Yasa'da değişiklik yapılmasına sıcak bakıyoruz."*¹⁵⁴ Algan'ın bu açıklamaları, özellikle muhalefet tarafından eleştiriliyor ve YSK, AKP'ye yol göstermek ve siyasî davranmakla suçlanıyordu. Sonuçta, 4. Uyum Paketi'nin 11.01.2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla birlikte MSY'deki ilgili düzenleme yürürlüğe girmiş ve Siirt seçimleri 9 Mart tarihine ertelenmiş oldu.

Kuşkusuz bu tartışmalarda en çok dikkat çeken husus, Anayasa'nın 67. maddesindeki, seçim kanunlarında yapılacak değişikliklerin, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmayacağı şeklindeki kuralın göz ardı edilmiş olmasıydı. AKP kurmayları, hazırladıkları anayasa değişikliği paketinde 67. maddeyi askıya alan bir düzenlemeye yer vermişlerdi, ancak bu düzenleme, sadece yapılacak olası bir ara seçim için 67. maddedeki hükmün uygulanmamasını öngörüyordu. YSK'ye göre, Siirt seçimi bir ara seçim değil, bir yenileme seçimi olduğundan MSY'nin 39. maddesinde yapılan değişikliğin bu seçimde uygulanması, açıkça Anayasa'nın 67. maddesine aykırılık teşkil ediyordu. Bu husus ne AKP'nin, ne CHP'nin, ne de YSK'nın açıklamalarında yer almıştı. Daha da önemlisi, bu açık Anayasa'ya aykırılığa rağmen, seçimlerin yenilenmesi durumunda seçimlerin altmış gün yerine doksana gün sonra yapılacağını öngören değişiklik, ne iptal ne de itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilebilmişti.¹⁵⁵

¹⁵³ Cumhuriyet, 3 Ocak 2003.

¹⁵⁴ Milliyet, 3 Ocak 2003.

¹⁵⁵ Bu noktada, Anayasa Mahkemesi'nin YSK'yı mahkeme saymaması dolayısıyla seçim yasalarına ilişkin Anayasa'ya aykırılık iddialarının itiraz yoluyla Anayasa Mahke-

Siirt seçiminin tarihi kadar, seçimin niteliği de tartışmalıydı. Bu konuda iki farklı görüş savunuluyordu: Bir görüşe göre, Siirt seçimi 3 Kasım 2002 seçimlerinin devamı niteliğinde bir yenileme seçimi; bir diğer görüşe göre ise, ara seçim niteliğinde bir seçimdi. Siirt seçiminin niteliğinin belirlenmesi iki açıdan önem taşıyordu; ülke barajının uygulanıp uygulanmayacağı ve yeni aday gösterilip gösterilemeyeceği. Eğer Siirt seçimi 3 Kasım 2002 seçimlerinin devamı niteliğinde kabul edilecek olursa, ülke barajının uygulanması ve yeni aday gösterilememesi gerekiyordu. Bu seçimin ara seçim kabul edilmesi durumunda ise, bütün partiler seçimlere katılabilecek ve yeni aday gösterebileceklerdi. Bu noktada YSK'nın verdiği karar, tartışmaları davet edecek çelişkiler içeriyordu. YSK, yukarıda açıklandığı gibi, bu seçimde barajın uygulanacağına ve yeni aday gösterilebileceğine karar vermişti. Bu konuda anayasa hukukçuları şu görüşleri dile getiriyordu: Prof. Dr. Fazıl Sağlam:

“Anayasa değişikliğinin ardından bu seçimin araseçim olarak yapılması zorunludur. Anayasa’da bir şehirden boşalma olması halinde araseçime gidileceği belirtiliyor. Anayasa’ya uyulmayacak mı? Yeni bir seçim yapılacak olması nedeniyle ülke barajının uygulanmaması ve bütün partilerin seçimlere katılması gerekir. Açık anayasa hükmü var. Sen ona ‘Hayır, bu araseçim değildir, eski seçimin devamıdır’ diyemezsin.”

Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu:

“YSK, Siirt’te yapılacak seçimlerin yöntemine ilişkin doğru değerlendirme yapmadı. Yapılacak seçimin niteliği, genel seçimin devamı olup olmadığı, yapılacak seçime katılacak adaylar konusunda son derece tutarsız, çelişkili kararlar aldı. Erdoğan’ı Siirt’ten milletvekili yapmayı amaçlayan bir tavır çizdi. Siirt seçiminin bağımsız bir seçim olması gerekirdi. Genel seçimlerdeki barajın uygulanmadığı yeni bir seçim olmalıydı. Seçimin 3 Kasım’ın devamı olduğunu

mesi önüne getirilmesinde hukukî bir imkansızlık olduğuna işaret etmek gerekir. Dolayısıyla Anayasa’ya aykırı seçim yasalarının hukuk hayatından çıkarılabilmesi için geriye bir tek iptal yolu kalmaktadır. Anayasa Mahkemesi’ne göre: “Başta Yüksek Seçim Kurulu olmak üzere seçim kurulları Anayasa’nın yargı bölümünde yer almadıkları gibi yargı organlarının sahip olması gerekli olan ve yukarıda sayılan anayasal niteliklerin tümüne de sahip değildirlir ... Seçimle ilgili uyuşmazlıkları kesin nitelikte olarak çözümlemiş olmaları, Yüksek Seçim Kurulu’nun tümünün yüksek yargıçlardan bulunması, il ve ilçe seçim kurulu başkanların yargıç olmaları bu kurulların mahkeme olarak nitelendirilmeleri için yeterli değildir.” (E. 1992/12, K. 1992/7, Kt.: 18.02.1992).

kabul ettik diyelim, o zaman da adayların değişmemesi gerekirdi. MSY'nin 25. maddesi çiğnenmiştir. Yeni aday belirlenmesine olanak tanınmıyor, bunun da Erdoğan'ı amaçladığı ayan beyan ortadadır. Altmış günlük takvimi işletmesi gereken YSK, Anayasa ve yasa değişikliklerini bekler bir hava içine girdi. Bu AKP lehine davrandığı görüntüsü veriyor.”¹⁵⁶

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu ise, 7 Ocak 2003 günü yaptığı açıklamayla bu tartışmayı bambaşka bir boyuta taşıdı. Kanadoğlu'na göre, Recep Tayyip Erdoğan Siirt seçimlerinde aday olamazdı. Kanadoğlu'nun ortaya koyduğu görüşler ve temel dayanakları şu şekilde özetlenebilir: YSK Siirt seçiminin 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerin devamı ve tekrarı niteliğinde olduğuna karar vermişti. Buna göre; a) MSY'nin 16. maddesi gereği, bir kimse aynı seçimde birden fazla seçim çevresinde aday olamaz veya aday gösterilemezdi. Dolayısıyla 3 Kasım seçimlerinde İstanbul'dan aday adayı olan ancak Kanadoğlu'nun itirazı üzerine YSK tarafından adaylığı reddedilen Recep Tayyip Erdoğan'ın Siirt'te yapılacak seçimde aday olması mümkün değildi; b) MSY'nin 25. maddesine göre: *“Aday listelerinin kesinleştiği tarihten oy verme günü saat 17.00'ye kadar ölüm veya istifa nedeniyle aday listelerinde meydana gelecek eksilmeler, listelerin tamamlanmasını gerektirmez. Ancak, aday listelerinde yukarıdaki nedenlerle boşalma olması halinde listedeki adaylar liste sırasına göre kaydırılmak suretiyle boşalan yerler doldurulur.”* Oysa YSK, Siirt seçiminde ölüm veya istifa olması durumunda yeni aday gösterilebileceğini açıklamıştı. YSK'nın bu kararı MSY'nin 25. maddesine aykırıydı; c) Siirt seçiminde yeni aday belirlenebileceği veya bildirilebileceği kabul edilmiş olsa dahi -bu seçim tekrar veya devam niteliğinde olduğu için- bu adayların 3 Kasım seçimlerine katılma yeterliliğine sahip olmaları gerekiyordu. Engel hallerin sonradan kalkması veya Anayasa ve yasalarda yapılan değişikliklerle adaylık yeterliliğinin kazanılmasıyla Siirt seçiminde aday olunması mümkün değildi. Başsavcıya göre, nasıl 1 Ocak 2003 tarihinde otuz yaşını dolduran bir yurttaşın Siirt ilinden aday olabilmesi mümkün değilse, 3 Kasım 2002 tarihinden sonra yapılan ya da yapılacak yasal değişikliklerle seçilme yeterliliğine kavuşan ya da kavuşacak olanların da Siirt ilinde yapılacak seçimde aday olabilmesi mümkün değildi.¹⁵⁷

Kanadoğlu, 14 Ocak 2003 günü Memet Fadıl Akgündüz'ün adaylığı ile ilgili yaptığı açıklamada da bir önceki açıklamasındaki görüşleri tek-

¹⁵⁶ *Cumhuriyet*, 4 Ocak 2003.

¹⁵⁷ *Radikal*, 8 Ocak 2003.

rarladı. Kanadoğlu, YSK'nın, Siirt seçiminin iptal edilen 3 Kasım 2002 seçiminin yenilenmesi, devamı ve tekrarı olduğuna ilişkin ilke kararı bulunduğunu hatırlatarak, Siirt seçiminde aday olacakların 3 Kasım 2002 tarihinde seçilme yeterliliğine sahip olmaları ve 9 Mart 2003 tarihine kadar da bu yeterliliği korumaları gerektiğine işaret etti.¹⁵⁸

Kanadoğlu'nun bu açıklamalarına YSK Başkanı Tufan Algan 8 Ocak 2003 günü yaptığı basın toplantısıyla yanıt verdi. Algan, 9 Mart'ta yenilenecek Siirt seçimlerine katılacak partilerin listelerinde ölüm, istifa veya kesinleşmiş mahkûmiyet kararlarıyla seçilme yeterliliklerini kaybedenlerin yerine yeni adaylar belirlenebileceğini söyledi. Algan, ayrıca son yapılan Anayasa ve yasa değişikliklerinin uygulanıp uygulanmayacağı sorusuna; *"Seçim öncesinin mi, yoksa seçimden sonra ortaya çıkan mevzuatın mı uygulanacağına, seçim takvimine göre, itirazlar yapıldığında karar verilir. Kanunların uygulama sistemi esas alınarak, hukuka uygun yapılandırma oluşturulacaktır."* şeklinde bir cevap verdi.¹⁵⁹ Böylece Recep Tayyip Erdoğan için milletvekilliği ve dolayısıyla başbakanlık yolu açılmış oldu.

Beklenildiği gibi 31 Ocak 2003 günü AKP Siirt ili birinci sıra adayı Mervan Gül adaylıktan çekildi ve Recep Tayyip Erdoğan 6 Şubat 2003 günü resmen aday oldu. Bu aşamada, YSK'nın bir başka aday hakkında verdiği bir karar, Erdoğan'ın adaylığı konusunda vereceği kararın da ipuçlarını ortaya çıkardı. YSK, 1 Şubat 2003 tarihinde verdiği kararla, 3 Kasım 2002 seçimlerinde İşçi Partisi Ankara 2. Bölge birinci sıra adayı Mehmet Bedri Gültekin'in 9 Mart 2003 Siirt seçimlerine ilişkin adaylık başvurusunu kabul etti. Böylelikle YSK ve MSY'nin: *"Bir kimse aynı seçim için birden fazla seçim çevresinde aday olamaz, aday gösterilemez ve seçilemez."* hükmünü içeren 16. maddesini uygulamamış oldu. Bu kararın ardından, 3 Kasım 2002 seçimlerinde İstanbul'dan aday adayı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın da Siirt'ten aday olması durumunda YSK'nin bunu reddetmeyeceği şeklinde değerlendirmeler yapıldı.¹⁶⁰

Recep Tayyip Erdoğan'ın adaylık başvurusunun ardından kamuoyunda Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun Erdoğan'ın adaylığına itiraz edeceği beklentisi dile getirilmeye başlandı. Ancak Kanadoğlu, 17 Şubat 2003 tarihinde yaptığı yazılı açıklamayla daha önce ortaya koyduğu görüşlerini tekrarlamakla yetindi. Açıklamasında, ilgili yasalara atıf ya-

¹⁵⁸ Zaman, 15 Ocak 2003.

¹⁵⁹ Milliyet, 9 Ocak 2003.

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 5 Şubat 2003.

pan Başsavcı, YSK'nin adayların durumlarını re'sen inceleyebileceğine dikkat çekti.

Erdoğan'ın adaylığına itiraz, Başsavcı tarafından değil, İşçi Partisi ve üç vatandaş tarafından yapıldı. İtirazları değerlendiren YSK, 20 Şubat 2003 tarihinde bu talepleri oybirliğiyle reddetti.¹⁶¹ Kurul'dan yapılan açıklamada Anayasa'nın 76. ve MSY'nin 11. maddesinde yapılan değişikliklerin göz önüne alındığının altı çizildi. Böylece Recep Tayyip Erdoğan'ın adaylığı kesinleşmiş oldu.

Siirt seçimine toplam dört siyasî parti; AKP, CHP, İP ve TKP katıldı.¹⁶² Yüz on dokuz bin yüz doksan sekiz kayıtlı seçmenden yetmiş üç bin altı yüz yirmi dördünün oy kullandığı bu seçimlerde AKP, oyların % 84.82'sini alarak bu ilden çıkarılacak olan üç milletvekilliğini de kazandı.¹⁶³ Siirt seçimlerinde, katılımın oldukça düşük olduğu gözlemlendi (% 61.77).¹⁶⁴

Siirt seçimi öncesinde kamuoyunda, AKP'nin Anayasa Mahkemesi'nde görülmekte olan kapatılma davası çerçevesinde, Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP Genel Başkanı olup olamayacağı meselesi de tartışıldı. Daha önce Anayasa Mahkemesi, Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP kurucular kurulu üyeliğinden ihraç edilmesi gerektiğine karar vermişti.¹⁶⁵

¹⁶¹ YSK Erdoğan'ın adaylığına ilişkin kararını açıklamadan önce, şubat ayı başlarında olası bir Irak savaşının Siirt seçimlerini etkileyip etkilemeyeceği tartışıldı. Bu konuda TBMM Başkanı Bülent Arınç ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları için sırasıyla bkz., *Cumhuriyet*, 5 Şubat 2003; *Zaman*, 12 Şubat 2003.

¹⁶² Özellikle SP yönetimi Siirt seçimlerine katılmama kararlarının gerekçesini açıklarken YSK'yi sert biçimde eleştirdi. Parti yöneticileri seçimlere katılmanın YSK'nin çelişkili kararlarını onaylamak anlamına geleceğini ifade ettiler (*Milliyet*, 15 Ocak 2003).

¹⁶³ YSK'nın 212 sayılı kararı için bkz., *RG*, 12.03.2003, S. 25045-Mükerrer.

¹⁶⁴ Bölgede güçlü olan DEHAP boykot çağrısında bulundu. Bu çağrının seçime katılımın düşük olmasında katkısı olduğu söylenebilir, ancak buna rağmen bu partinin seçmen üzerinde amaçladığı etkiyi sağlayamadığı iddia edildi: "DEHAP, bütün iddiasına karşın tabanına hakim olamadı. "Tırnak kontrolü" de bir işe yaramadı. Zira seçmenlerin büyük bir kısmı, işaret parmağına vazelin sürerek oy kullanmaya gitmişti. Oy kullandıktan sonra parmaktaki vazelin silindiğinde boyanın da çıkması nedeniyle DEHAP'ın tırnak kontrolünden de geçmek kolay oldu. Kırsal alandaki DEHAP tabanı ise, iktidarın nimetlerinin cazibesine kapıldı. Ancak köydeki seçmene oranla daha politize olan kentli DEHAP'lılar, parti kararına uydular." (İlknur, Miyase, "DEHAP Tabanını Tutamadı," *Cumhuriyet*, 11 Mart 2003).

¹⁶⁵ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu, 21 Ağustos 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak, AKP kurucu üyesi ve Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın milletvekilliğine seçilme yeterliliği bulunmadığı, dolayısıyla bir siyasî partinin kurucu üyesi olamayacağı gerekçesiyle AKP'ye ihtar verilmesini talep etmiş;

Erdoğan 17 Ekim 2002 günü kurucu üyelikten istifa etmiş, ancak genel başkanlıktan ayrılmamıştı. Bunun üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu, 23 Ekim 2002 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nde AKP'nin kapatılması istemiyle dava açmıştı. Başsavcı Kanadoğlu 9 Ocak 2003 günü Anayasa Mahkemesi'ne gönderdiği esas hakkındaki görüşünde, AKP yönetiminin Yüksek Mahkeme tarafından belirlenen süre içinde ihtar kararının gereğini yerine getirmediğine işaret etti. Kanadoğlu, Erdoğan'ın sadece partinin kurucular kurulu üyeliğinden ayrıldığına, genel başkanlığı sürdürdüğüne dikkat çekerek, AKP'nin hukuka karşı hile yaptığını iddia etti. 2001 yılında Anayasa'nın 67. maddesinde yapılan değişiklikle, ihtar kararlarına uymamanın parti kapatma nedenlerinden biri olmaktan çıkarıldığı yönündeki teze katılmadığını açıklayan Kanadoğlu, bu eylemin yaptırımsız kalması durumunda önemli hukukî sakıncaların ortaya çıkacağını bildirdi. Sonuç olarak Kanadoğlu, AKP'nin SPY'nin 104. maddesinin 2. fıkrasına göre kapatılması gerektiği görüşünü savunurken, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın genel başkanlık görev ve yetkilerinin de tedbiren önlenmesine ilişkin talebinin de "ivedilikle" sonuçlandırılmasını istedi.¹⁶⁶

Kanadoğlu'nun talebinin Anayasa Mahkemesi'ne bildirmesinden çok kısa bir süre sonra, 4. Uyum Paketi Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı ve *Resmî Gazete*'de yayımlandı. Bu pakette yer alan üç önemli değişiklik, Başsavcı Kanadoğlu'nun kapatma davasındaki gerekçelerini geçersiz kıldı. Birincisi, SPY'nin 8. maddesi; "*Siyasî partiler, partiye üye olma yeterliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulur.*" şeklinde değiştirilerek kurucu üye olabilmek için "*partiye üye olma*" şartı yeterli sayıldı. İkincisi, SPY'nin, TCY'nin 312. maddesinden mahkûm olanların siyasî parti üyesi olamayacağına ilişkin 11. maddesinin 2. fıkrasının (b) bendinin (5) numaralı alt bendi değiştirilerek; "*Terör eyleminden mahkûm olanlar*"ın siyasî parti üyesi olamayacakları hükmü getirildi. Üçüncüsü -bir önceki değişikliğe paralel olarak- MSY'nin, TCY'nin 312. maddesinden mahkûm olanların milletvekili seçilemeyeceğine dair 11. maddesinin (f) bendinin (3) numaralı alt bendi değiştirilerek; "*Terör eylemlerinden mahkûm olanlar*"ın milletvekili seçilemeyecekleri hükmü getirildi. Buna ek olarak, söz konu-

Anayasa Mahkemesi de ihtar istemini 9 Ocak 2002'de sonuçlandırarak AKP'ye ihtar vermiş ve gerekçeli karar 19 Nisan 2002 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştı (Anılan karar için bkz., E. 2001/8, K. 2002/9 (Siyasi Parti-İhtar), RG, 19.04.2002, S. 24731).

¹⁶⁶ *Milliyet*, 10 Ocak 2003.

su yasanın 12. maddesiyle SPY'nin 104. maddesinin 2. fıkrası; "Anayasa Mahkemesi, söz konusu hükümlere aykırılık görürse bu aykırılığın giderilmesi için ilgili siyasî parti hakkında ihtar kararı verir. Bu yazının tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasî partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesi'ne re'sen dava açabilir." şeklinde yeniden kaleme alındı.¹⁶⁷ Bütün bu değişiklikler, kuşkusuz Anayasa Mahkemesi'nin kararını etkileyecek nitelikteydi. Nitekim Mahkeme, 22 Ocak 2003 tarihinde verdiği kararda Kanadoğlu'nun tedbir istemine ilişkin bir karar almaya gerek olmadığına karar verdi. Başkanvekili Haşim Kılıç, yaptığı açıklamada şu noktalara işaret etti:

*"Kurucu üyelikten ayrılması gerektiği konusunda ihtar kararı verildiğine göre ve bu ihtar kararı yerine getirilmiş olmasına rağmen kurucu üyeliğe bağlı olarak genel başkanlıktan da ayrılması gerekirdi. Ancak şu anda ayrılmamış olması, kişinin genel başkan olduğu anlamına gelmiyor. 'Zaten kurucu üyelikten ayrılmış olmakla genel başkanlığı sona ermiştir' şeklinde altı arkadaşımızın görüşü ve beş arkadaşımızın da 'Hayır, yeni yasal düzenlemeler karşısında bu tedbir talebinin reddedilmesi gerekir.' şeklindeki görüşüne karşılık çoğunlukla böyle bir karara varılmıştır."*¹⁶⁸

Anayasa Mahkemesi'nin kararının ardından olağanüstü toplanan AKP Kurucular Kurulu Recep Tayyip Erdoğan'ı yeniden genel başkanlığa seçti.

Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP Genel Başkanı sıfatını taşıyıp taşımadığı tartışmasından sonra, 3 Kasım 2002 seçimlerinin iptal edilip edilmeyeceği tartışması kamuoyunu meşgul etmeye başladı. Bu seçimlerin iptal edilmesi gerektiğini savunanlar, Recep Tayyip Erdoğan'ın Anayasa Mahkemesi kararına göre seçim tarihinde Genel Başkan olmamasına rağmen seçimlerde kullanılan oy pusulalarında isminin AK Parti Genel Başkanı olarak yer aldığına dikkat çekiyordu. YSK, 25 Ocak 2003 tarihinde açıkladığı kararında, oy pusulalarına parti genel başkan adlarının Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan alınan bilgi doğrultusunda yazıldığı, o günkü hukukî duruma göre Anayasa Mahkemesi'nin herhangi bir tedbir kararı bulunmadığına işaret etti. Sonuç olarak YSK, o günkü hukukî duruma göre seçim iş ve işlemlerinin tamamlanmış

¹⁶⁷ 4778 sayılı "Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun" için bkz., RG, 11.01.2003, S. 24990.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 23 Ocak 2003.

olduğunu belirttikten sonra, Anayasa Mahkemesi kararlarının geriye yürümeyeceğini hatırlattı ve seçimlerin iptali istemini reddetti.¹⁶⁹

Mehmet Fadıl Akgündüz Olayı

3 Kasım 2002 seçimlerinden 2003 yılı Anayasa gündemine devreden bir başka önemli tartışma Jetpa Holding A. Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Fadıl Akgündüz'ün milletvekilliğine ilişkin tartışmaydı. 2002 seçimleri öncesinde, Akgündüz'ün Siirt'ten bağımsız milletvekili adayı olacağı haberleri basında yer almıştı. Kamuoyunda “*Jet Fadıl*” olarak tanınan Akgündüz yurtdışında bulunmakta ve dolandırıcılık ve kara para aklamak gibi suçlardan “kırmızı bülten”le aranmaktaydı. Hakkında giyabi tutuklama kararı bulunan Akgündüz'ün Türkiye'ye giriş yapması durumunda tutuklanması söz konusu olacaktı. Bu yüzden Akgündüz, milletvekili adaylık başvurusunu şahsen değil özel vekaletname verdiği avukatı aracılığıyla yaptı. Siirt İl Seçim Kurulu, Akgündüz'ün avukatının yaptığı başvuruyu reddetti. Bunun üzerine Akgündüz'ün avukatı YSK'ya başvurdu. YSK'nın itirazı kabul etmesinin ardından Memet Fadıl Akgündüz, memleketi Siirt'ten bağımsız milletvekili adayı oldu.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken hukukçular ve Anayasa hukukçuları arasında Akgündüz'ün vekalet kullanarak başvuruda bulunup bulunamayacağı tartışılmaya başlandı. Bu konuda YSK'nın daha önce verdiği iki kararda adayların bizzat başvurmaları gerektiği hükme bağlanıyordu.¹⁷⁰ Bu noktadan hareket eden Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu YSK'nın konuyu tekrar incelemesi için başvuruda bulundu. Ancak YSK 26.09.2002 tarih ve 673 sayılı kararıyla Kanadoğlu'nun talebini reddetti. Kurul, bu kararında şu ifadelerle yer veriyordu: “*Anayasa ve yasalarda milletekili adaylığı için bizzat başvuru zorunluluğunu öngören bir kural olmadan, Mehmet Fadıl Akgündüz'ün Anayasa'nın 67. maddesinde öngörülen seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma haklarının ilke kararı ile kısıtlanmasının olanaklı olmadığı sonucuna varılmıştır.*”¹⁷¹ Sonuçta, adaylığı önünde herhangi bir engel kalmayan Akgündüz 3 Kasım 2002 seçimlerinde Siirt'ten bağımsız milletvekili seçildi.

¹⁶⁹ *Milliyet*, 26 Ocak 2003.

¹⁷⁰ Bkz., YSK'nın 29.10.1995 tarih ve 338 sayılı kararı ile 24.09.2002 tarih ve 472 sayılı kararı.

¹⁷¹ Kanadoğlu, *a.g.e.*, s. 316.

Akgündüz milletvekili seçildikten sonra, kişiliği, geçmişi ve milletvekilliği konusundaki tartışmalar devam etti. Basında ve kamuoyunda, Akgündüz'ün yasama dokunulmazlığı zırhından faydalanarak, hakkında yürümekte olan davalardan kurtulmaya çalıştığı iddia edildi. Bu tartışmalar yaşanırken, Bakırköy 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nin 28 Mart 2002 tarihli kararına ilişkin önemli bir gelişme yaşandı. Mahkeme, Akgündüz'ü Sermaye Piyasası Yasası'na aykırı eyleminden dolayı 2 yıl hapis ve 750.000.000 TL ağır para cezasına mahkum etmişti. Karar, müdahil Sermaye Piyasası Kurulu vekili ve sanık vekili tarafından temyiz edilmiş ve bunun üzerine dosya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gelmişti. Dosyayı inceleyen Başsavcısı Kanadoğlu, Akgündüz'ün, Anayasa'nın 83. maddesinin 2. fıkrası gereği yasama dokunulmazlığına sahip olduğunu ve dolayısıyla yargılanamayacağını bildirdi. Bu durum karşısında Kanadoğlu, 19.11.2002 tarihli yazısıyla Adalet Bakanlığı'ndan Akgündüz'ün dosyasının Başbakanlık aracılığıyla TBMM'ye sunulmasını ve yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını talep etti. Dosya TBMM'ye ulaştı ancak tam bu aşamada YSK Siirt seçimini iptal etti. YSK kararının *Resmî Gazete* yayımlanmasıyla birlikte Akgündüz'ün milletvekilliği sona erdi ve dolayısıyla da dokunulmazlığı kalktı.

YSK kararını ardından Akgündüz hakkındaki gıyabi tutuklama kararı vicahiye çevrildi ve cezaevine kondu. Bu arada Bakırköy 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülmekte olan ve taraflar tarafından temyiz edilen dosya, Yargıtay 7. Ceza Dairesi'ne yollandı. Yargıtay 7. Ceza Dairesi 27.12.2002 tarihli kararıyla Bakırköy 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nin kararını onadı.¹⁷² Böylece Akgündüz hakkındaki iki yıl hapis ve 750.000.000 TL ağır para cezası kesinleşmiş oldu. Hakkındaki hapis cezasının kesinleşmesiyle birlikte Mehmet Fadıl Akgündüz, milletvekili seçilme yeterliğini de kaybetti.

Akgündüz, cezaevine konulduktan sonra “*hukuk mücadelesine*” (!) devam etti: Akgündüz önce Siirt seçimlerinin yenilenmesine ilişkin YSK kararına itiraz etti, ancak YSK, bu itirazı, kararlarının kesin olduğu gerekçesiyle reddetti; daha sonra Akgündüz, milletvekilliği tutanaklarının iptaline ilişkin YSK kararının Meclis Genel Kurulu'nda okutulması işleminin yeni bir içtüzük ihdası niteliğinde olduğunu savunarak işlemin iptali ve yürütmenin durdurulması talebiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu; Mahkeme, iptal istemini “*görevsizlik*” gerekçesiyle reddetti.

¹⁷² *Hürriyet*, 31 Aralık 2002.

Bu kez Akgündüz 14 Ocak 2003 tarihinde avukatları aracılığıyla Siirt İl Seçim Kurulu'na bağımsız adaylık başvurusunda bulundu. Bunun üzerine, yukarıda değindiğimiz gibi, aynı gün Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu yazılı bir açıklama yaparak, Siirt seçiminde aday olacakların 3 Kasım 2002 seçimlerinde milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmaları ve 9 Mart 2003 tarihine kadar bu yeterliliği korumaları gerektiğine işaret etti. Akgündüz'ün adaylık başvurusu 20.01.2003 tarihinde YSK tarafından reddedildi. Böylece Memet Fadıl Akgündüz'ün "*milletvekilliği macerası*" da sona ermiş oldu.

DEHAP Olayı

3 Kasım 2002 seçimleri öncesinde kamuoyunu meşgul eden konular arasında DEHAP'ın seçime girme yeterliliğinin olup olmadığı ve seçimler sonrasında YSK ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı arasında yaşanan polemik Anayasa hukuku açısından ilginç tespitler içermektedir.

3 Kasım 2002 seçimleri öncesinde, 27 Eylül 2002 tarihinde Milliyet Gazetesi'nde yayımlanan bir haber, DEHAP'ın Anayasa Mahkemesi'nde kapatılma istemiyle yargılanmasına kadar gidecek olan hukukî sürecin başlangıcı oldu. Tolga Şardan ve Gökçer Tahincioğlu imzalı söz konusu haberde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun DEHAP'ın kaç ilde örgütlendiğini incelemeye aldığı iddia ediliyordu.¹⁷³ Aslında bu haber gerçeği yansıtmıyordu. Daha sonra Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu bu gelişmelere değindiği kitabında, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nden DEHAP'ın örgütlenme durumunu sormadığını belirtiyordu. Buna rağmen Başsavcı, haberi yasa gereği suç ihbarı kabul edip hukukî süreci başlattığını da ekliyordu.¹⁷⁴

YSK 02.08.2002 tarih ve 441 sayılı kararıyla DEHAP'ın 3 Kasım 2002 seçimlerine katılabileceğini ilan etmişti. Ancak YSK'nın bu kararına rağmen, karardan yaklaşık iki ay sonra yayımlanan yukarıdaki gazete haberi, DEHAP'ın seçimlere katılma yeterliliğinin olup olmadığının tartış-

¹⁷³ Haberde şu ifadeler yer verilmişti: "Yargıtay seçime girerken kapatılması tartışılan HADEP'in, EMEP ve SDP'yle birlikte çatısına girdiği DEHAP'ın örgütlenmesini incelemeye aldı. İlk incelemede partinin seçime girebilmek için aranan kırk bir ilde örgütlenme şartını yerine getiremediği anlaşıldı. İncelemelerin sürdüğü, çıkacak sonuçlara göre Yargıtay'ın Yüksek Seçim Kurulu'na başvurabileceği kaydedildi." (Milliyet, 27 Eylül 2002)

¹⁷⁴ Kanadoğlu, *a.g.e.*, s. 49.

şılmasına neden oldu. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu konuyla ilgili başlattığı inceleme neticesinde Emniyet Genel Müdürlüğü, valilikler ve il seçim kurullarından gelen bilgiler doğrultusunda, DEHAP'ın, Seçimlerin Temel Hükümlerine İlişkin Yasa'nın 14 ve SPY'nin 36. maddelerinde yer alan “seçimden en az altı ay önce illerin en az yarısında örgütlenmiş olma” şartını yerine getirmediği sonucuna vardı.

Edindiği bu bilgiler çerçevesinde Kanadoğlu, 6 Ekim 2002 tarihinde YSK'ye başvurarak DEHAP'ın durumunun yeniden değerlendirilmesini istedi. YSK, konuyla ilgili olarak, biraz gecikmeli de olsa kamuoyunda büyük tartışma yaratan kararını 15 Ekim 2002 tarihinde verdi. YSK Başkanvekili kararı kamuoyuna açıklarken, seçim sürecinin işlemeye başladığını, seçim iş ve işlemlerinin kesinleşmiş olduğunu, bu partinin seçimlere girmesine ilişkin herhangi bir itiraz olmadığını, dolayısıyla artık bu aşamada söz konusu partinin seçimlere girmesi için bir engelin varlığından söz edilemeyeceğini ifade ediyordu. Başsavcı Kanadoğlu ise, 16 Ekim 2002 tarihinde yaptığı basın açıklamasında, bu durumun, seçim hukukunda “tam kanunsuzluk” olarak nitelendirilen bir durum olduğunu, dolayısıyla ihbar, itiraz, şikayet veya herhangi bir süreye bağlı olmaksızın YSK tarafından res'en incelenmesi gerektiğini bildiriyordu. İlginçtir, bu basın açıklamasında sonra YSK, 17 Ekim 2002 tarihinde Cumhuriyet Başsavcılığı'na ilettiği gerekçeli kararında, kararının dayandığı gerekçeyi değiştiriyor ve hukuken geçerli somut bilgi ve belgenin bulunmaması dolayısıyla Kanadoğlu'nun talebinin reddedildiğini belirtiyordu.

DEHAP, bütün bu tartışmalar sürerken 3 Kasım 2002 seçimlerine katıldı ve seçmenlerin % 6,23'nün oyunu almayı başardı. Ancak bu oy oranıyla % 10 ülke barajının altında kaldığı için TBMM'ye girme şansını elde edemedi. DEHAP TBMM'ye girememesine rağmen, yeni oluşan TBMM'nin meşruiyeti konusundaki tartışmaların odağında yer aldı.

20 Ocak 2003 tarihinde resmi belgelerde sahtecilik yaptıkları suçlamasıyla DEHAP yöneticileri hakkında Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından dava açıldı. 13 Mart 2003 tarihinde ise, Cumhuriyet Başsavcısı Kanadoğlu, söz konusu partinin temelli kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Ayrıca Kanadoğlu, 29 Nisan 2003 tarihli ek iddianameyle; Parti'nin, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne aykırı eylemlerin geldiğini ileri sürerek yeni bir dava daha açtı.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Kanadoğlu, a.g.e., s. 60.

Anayasa Mahkemesi'nde birleştirilen söz konusu bu davalar hakkında, bu çalışmanın kaleme alındığı tarih itibariyle, henüz Mahkeme'den bir karar çıkmadı.

Resmi belgelerde sahtecilik suçlamasıyla Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılan dava ise 26 Haziran 2003 tarihinde sonuçlandı. Ankara 2. Ağır Ceza Mahkemesi DEHAP yöneticilerini, resmi belgelerde sahtecilik yaptıkları gerekçesiyle birer yıl on birer ay onar gün ağır hapis cezasıyla cezalandırdı. Yargıtay 6. Ceza Dairesi de, söz konusu kararı 29.09.2003 tarihinde onayladı. Böylece DEHAP yöneticilerinin 3 Kasım 2002 seçimleri öncesinde resmi evrakta sahtecilik yaparak seçimlere katıldıkları kesinleşmiş oldu.

Bu kararın ardından seçimlerin iptali ve oy barajının yeniden hesaplanıp milletvekillerinin tahsis edilmesi konusunda YSK'ye onlarca başvuru yapıldı. YSK 4 Ekim 2003 tarihinde yaptığı toplantıda bu başvuruları değerlendirdi. Ancak bu başvuruları değerlendirmeden önce, Kurul, seçim hukuku açısından ilginç bir meseleyi karara bağladı. Seçimlerin iptali tartışması sürerken, YSK Başkanı Tufan Algan "Seçimler iptal edilirse kaos doğar" şeklinde açıklamalar yapmıştı. Bunun üzerine, YSK'ye yapılan başvurularda, Başkan'ın bu açıklamalarının "ihsas-ı rey" niteliğinde olduğu ve Kurul'dan çekilmesi istemleri yer aldı.¹⁷⁶ Kurul "YSK, mahkeme olmadığı için reddi hakim talebinde bulunulamaz" gerekçesiyle bu istemleri oybirliğiyle reddetti.¹⁷⁷ YSK, 04.10.2003 tarih ve 832 sayılı kararının gerekçesini 24.10.2003 tarihinde açıkladı. Kararda, SPY'ye göre siyasi partilerin kurulmaları ve teşkilatlanmalarına ilişkin belgelerin Yargıtay Başsavcılığı'na tutulduğu, YSK'nin partilere ilişkin araştırma yapma görevi bulunmadığı, Başsavcılık'ın DEHAP'ın altmış üç ilde örgütlendiğini bildirmesi üzerine, Kurul'un DEHAP'ın da aralarında bulunduğu yirmi üç partinin 3 Kasım 2002 seçimlerine girmeye hak kazandığını karara bağladığı, bu karara karşı süresinde itiraz ve şikayet olmadığı ifade edildi. Kararda şu görüşlere verildi:

"Anayasa ve seçim yasaları gereğince seçimlerin başlamasından bitimine kadar seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptıрма, bu süreç içerisinde seçim iş ve işlemlerine yönelik her türlü şikayet ve itirazları son merci olarak karara bağlamakla görevli ve yetkili kurulumuz, bu görevlerini ifa ederek 22. Dönem Milletvekili Genel Seçimini

¹⁷⁶ Cumhuriyet, 5 Ekim 2003.

¹⁷⁷ Milliyet, 5 Ekim 2003.

sonuçlandırmış, böylece, seçim sürecindeki seçim öncesi, seçim günü ve seçim sonrası işlemleri nihayet bulmuş, bundan sonra yapılacak her türlü itiraz ve şikayet sürelerinin geçmiş olduğuna karar verilmiştir.”¹⁷⁸

Karara muhalif kalan YSK Başkanvekili Ahmet Hamdi Ünlü ise, seçim esasları ile seçimin dürüstlüğüne sakatlayacak tam kanunsuzluk hallerinin tümünün önceden belirlenip Anayasa ve yasada sınırlı olarak sayılmasının olanaksız olduğunu, YSK’nin önüne gelen her şikayet ve itirazda, şikayet ve itiraz konusu olayı değerlendirmesi ve seçim sonuçlarını etkileyecek bir kanunsuzluk hali olup olmadığını saptaması gerektiğini, seçim iş ve işlemleriyle ilgili yolsuzlukların ve sahtekarlıkların kısa sürede ortaya çıkması ve kanıtlanmasının çoğu zaman mümkün olmadığını belirterek karara muhalif kaldı. Ünlü, karşı oy yazısında:

“Anayasa ve yasal bir sınırlama öngörülmediği halde, şikayetleri inceleme ve karara bağlama süresinin sınırsız olduğunun kabul edilemeyeceği de tartışmasızdır. Burada gelecek seçime kadar olan dönem makul süre olarak düşünülebilir ise de bu dönem sona erdikten sonra dahi seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzluklara ilişkin şikayetlerin incelenip bir tespit kararı verilmesi zorunlu bulunmaktadır.” görüşüne yer verdi. Ünlü, karşı oy gerekçesini şu şekilde sonuca bağladı:

*“Seçmen yeterliliğini haiz her vatandaşın oyunu kullanmak suretiyle ülke idaresine katılması, demokrasinin temel şartıdır. Bu şartın gerçekleşmesi de vatandaşın iradesinin emniyetli ve dürüst bir seçim ortamında oy sandığına yansımaya bağlıdır. Anayasa’nın 138. maddesinde bağlayıcılığı vurgulanan mahkeme kararıyla, oy pusulasında isminin yer almaması ve seçimlere katılmaması gerektiği ortaya çıkan DEHAP’ın seçimlere katılması, dürüst seçim ilkesini zedeleyip seçmenin yanıltılmasına sebep olduğu gibi, seçim sonuçlarının mutlak olarak etkilemiş ve bu haliyle yasa ve Anayasa’da öngörülmeyen bir ‘tam kanunsuzluk’ hali ortaya çıkmıştır. Nitekim YSK, geçmişte çeşitli nedenlerle yasallığına gölge düşen bazı seçimlerin iptaline karar vermiştir. Bu nedenlerle mahkeme kararıyla kanıtlanan ve seçimden sonra ortaya çıkan tam kanunsuzluktan ötürü genel seçimin iptaline karar verilmesi gerektiği görüşündeyim.”*¹⁷⁹

¹⁷⁸ Cumhuriyet, 25 Ekim 2003.

¹⁷⁹ Radikal, 24 Ekim 2003.

28 Mart 2004 Yerel Seçimleri

3 Kasım 2002 seçimlerine ilişkin tartışmalar henüz son bulmadan 28 Mart 2003'te yapılacak yerel seçimlere ilişkin tartışmalar anayasa gündemini meşgul etmeye başladı. Bu seçimler, 3 Kasım 2002 seçimlerinden zaferle çıkan AKP'nin seçmen desteğini sınamak; 2002 seçimlerinde yenilgiye uğrayan partiler açısından ise seçmen desteğini yeniden kazanmak için bir fırsat olarak görülüyordu. İktidardaki ve muhalefetteki tüm siyasî partilerin büyük önem verdiği bu seçimler öncesinde esas olarak üç konu tartışıldı: AKP iktidarına avantaj sağlayan yasaların kabul edilmesi, hangi siyasî partilerin seçime katılabileceği konusu ve sol partiler arasındaki ittifak arayışları.

1. AKP İktidarına Avantaj Sağlayan Yasaların Kabulü Meselesi¹⁸⁰

TBMM, 11 Aralık 2003 tarihinde, "3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun"u görüşerek kabul etmişti. Temel olarak, büyükşehir belediyelerinin sınırlarının yeniden belirlenmesini (ve bu anlamda büyük ölçüde genişletilmesini) hedefleyen 5019 sayılı Yasa, bu amaçla, düzenleme kapsamına giren illerin nüfusu baz alınarak, söz konusu illerdeki büyükşehir belediyelerinin yetki alanlarının, ait oldukları illerin sınırlarına eşlenmesini veya 50, 30 ve 25 km. yarıçaplı daireler çizilerek tespit edilmesini öngörmektedir. Bu düzenlemeye bağlı olarak da Yasa, sınırları genişleyen büyükşehir belediyelerinin altında, "ilçe belediyeleri" ve "ilk kademe belediyeleri" kurulmasını ve çizilen yarıçap içinde kalan köylerin de "mahalle"ye dönüştürülmesini emreliyordu.

Çağdaş şehircilik ilkelerine ve kaynakların etkin kullanımına katkı sağlayacağı iddia edilen bu düzenlemelerin teknik açıdan uygunluğu ve farklı ihtiyaçları olan büyükşehirlerin hizmet gereklerini karşılamaya elverişli olup olmadığı üzerindeki tartışmalar bir yana, düzenleme, Anayasa hukuku açısından da ilginç bazı meseleleri gündeme taşıyordu.

Özellikle, teklifin ilk halinde ve komisyonda kabul edilen şekilde yer almayan; "Bu Kanun'un yürürlük tarihinden önce seçim takvimi uygu-

¹⁸⁰ Bu bölüm, "Yaşayan Anayasa" Internet Sitesi'nde yayımlanan, Ersoy Kontacı'nın "AKP'nin Seçim Oyunu" başlıklı analizine dayanmaktadır; <http://www.yasayan.anayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/akp_secim.htm>

lamaya konulmuş olsa dahi, bu Kanun gereğince oluşacak yeni sınırlar büyük şehir belediyeleri için seçim çevresi kabul edilir. 28 Mart 2004 tarihinde yapılacak Mahalli İdareler Seçimlerinde büyük şehir belediyeleri için bu sınırlar, Yüksek Seçim Kurulu'nca esas olarak alınır ..." hükmünün, teklifin Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında iktidar partisine mensup milletvekillerinin verdiği bir önerge ile metne eklenmesi, muhalefetin büyük eleştirilerine hedef oldu ve siyasî çıkar sağlama amacı güden bir hareket olarak değerlendirildi.

Söz konusu Yasa, imzalanmak üzere Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmişken, 21 Aralık 2003 Pazar günü sabaha karşı kabul edilen 5025 ve 5026 numaralı yasalar ise tartışmayı yeni boyutlara taşıdı. 5025 sayılı Yasa, son genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, il ve ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyeleri sınırlarında kalan belediyelerden, nüfusu 2000'in altına düşenlerin tüzelkişiliğinin kaldırılmasını ve bu yerlerin köy statüsüne çevrilmesini öngörüyordu. Seçim öncesinde "*oy avı*" için yapılacak yatırımların fazla dağıtılmaması amacını güttüğü söylenen¹⁸¹ bu düzenlemeyi de gölgede bırakan gelişme ise, hemen arkasından 5026 sayılı Yasa'yla getirilen düzenleme oldu. Söz konusu Yasa, bir büyükşehir belediyesi dahi olmayan Denizli ili sınırlarındaki yirmi iki Belediye ve yirmi beş köyün tüzel kişiliğini kaldırarak, bunların Denizli Belediyesi'ne bağlanmasını öngörüyordu. Böyle bir düzenlemenin yapılış şekli ve zamanlamasına ilişkin eleştiriler ve sorular yanıtsız kalırken; bu ayarlamamanın Başbakan Erdoğan'ın okul arkadaşı Nihat Zeybekçi'nin seçilmesini kolaylaştırmak üzere yapıldığına dair haberler, basında geniş biçimde yer aldı.¹⁸²

Muhalefet cephesinde, basında ve kamuoyunda sıklıkla dile getirilen bu ve benzeri görüşlerin altında, AKP'nin, "*varoş*" tabir edilen ve kendisi açısından büyük oy potansiyeli taşıdığı varsayılan seçmen kitlesinin desteğinden yararlanarak, büyükşehir belediye seçimlerini lehine çevirmek istediği değerlendirildi.

Bütün bu tartışmalar sürerken, Cumhurbaşkanı'nın 26 ve 30 Aralık 2003 tarihlerinde, her üç yasayı da bir kez daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri göndermesiyle konu gündemden çıkmış oldu.

¹⁸¹ *Radikal*, 22 Aralık 2003.

¹⁸² *Akşam*, 22 Aralık 2003.

İktidarın, seçim çevrelerini yeniden belirlenmeyi amaçlayan bu uygulaması, Anayasa hukuku literatüründe “Gerrymandering” olarak bilinen bir sistemin Türkiye versiyonu olarak değerlendirilebilir. Gerrymandering, 1812 yılında ABD’nin Massachusetts Eyalet Başkanı Elbridge Gerry’nin, yaklaşan seçimlerde partisine avantaj sağlamak üzere, seçim çevrelerini semender hayvanını andırır şekilde, kıvrımlı çizgilerle belirlemesinden kaynaklanan ve şahsın soyadı ile semender kelimesinin birleştirilerek telaffuz edilmesinden oluşan bir terimdir. Bu terim, tam olarak; “seçim çevrelerinin, bir siyasî partinin yararına olacak şekilde düzenlenmesi”ni ifade etmektedir.¹⁸³

Ülkemizde daha önce de 1950-1960 yılları arasında benzeri uygulamalar görülmüştür. O dönemde Demokrat Parti iktidarı, kendisine oy vermeyen seçmenlere karşı bir tepki olarak; Abana ilçe merkezinin Bozkurt-Pazaryeri İlçesine nakli, Malatya’dan Adıyaman ve Kocaeli’nden Sakarya illerinin oluşturulması, Kırşehir’in ilçe haline getirilerek Nevşehir’in il olması gibi uygulamalara girişmiş ve böylece, gelecek seçimlerde kendisi için daha uygun olacağına inandığı zeminleri elde etmeye çalışmıştır.¹⁸⁴ Yine 1995 yılında, aralarında Kilis’in de bulunduğu iki ilçe ve otuz dört beldede yapılacak ara yerel seçimlere üç gün kala, Kilis’i il yapmak için Bakanlar Kurulu’na yetki veren bir yasanın Meclis’ten geçmesi ve ilgili KHK’nın, seçimden bir gün önce Bakanlar Kurulu’nda imzalanması, seçim çevrelerinin veya seçim çevrelerinin idari statüsündeki değişikliklerin nasıl bir siyasî araç olarak kullanılabildiğine ilişkin ilginç bir örnek olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁸⁵ Daha yakın tarihlerden bir örnekse Nisan 1999 seçimlerinden verilebilir. Bu seçimlerde, Ankara-Esenboğa yolu üzerindeki Pursaklar Beldesi sakinlerinin büyükşehir belediye başkanlığı seçimi için oy kullanması, seçimden sonra büyük tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar, CHP Büyükşehir Belediye Başkanı adayı Murat Karayalçın’ın bu konuda YSK’ye yaptığı itiraz, 30 Nisan 1999’da “... kullanılan oyların seçimin sonucunu etkileyecek miktarda olmadığı gerekçesiyle ...” reddedilmiş olsa da, yaşanan bu olay, seçim çevrelerinin seçim sonuçları üzerindeki etkisine dair çarpıcı bir örnek olarak tarihe geçmiştir.

¹⁸³ Krassner, Lloyd, “Gerrymandering,” <<http://www.gis.net/~pldr/GM.html>>

¹⁸⁴ Bu bilgiler ve söz konusu düzenlemelerin getirildiği yasaların akıbeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Teziç, a.g.e., s. 262.

¹⁸⁵ 550 sayılı “Sekiz İlçe ve Üç İl Kurulması ve 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” için bkz., RG, 06.12.1995, S. 22305.

Sonuç olarak -özellikle düzenlemelerin getiriliş şekli ve zamanı dikkate alındığında- 28 Mart 2004 yerel seçimleri öncesinde yapılan bu düzenlemeler de “*Gerrymandering*”in (yani seçim çevrelerinin salt siyasî amaçlarla belirlenmesinin) tipik örnekleri olarak değerlendirilebilir.

2. Seçimlere Hangi Siyasi Partilerin Katılacağı Meselesi

YSK, 30 Aralık 2003 tarihinde, Sosyal Demokrat Halk Partisi (SHP) ve Demokrat Türkiye Partisi’nin (DTP) genel kongre veya teşkilatlanma koşulunu yerine getirmediği gerekçesiyle 28 Mart 2004’te yapılacak yerel seçimlere katılamayacağına karar verdi.¹⁸⁶ Bunun üzerine SHP, 31 Aralık 2003 tarihinde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na eksik evrakı teslim etti. 1 Ocak 2004 tarihinde, SHP ve DTP’nin teşkilatlanmasına ilişkin bilgileri gözden geçiren Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı SHP’nin kırk dört ilde örgütlendiğini tespit ederek durumu YSK’ye bildirdi. YSK 2 Ocak 2004 tarihinde verdiği kararla SHP’nin yerel seçimlere katılabileceğini açıkladı.¹⁸⁷

3. Sol Partiler Arasındaki İttifak Arayışları

28 Mart 2004 yerel seçimleri özellikle sol partiler açısından zaman içinde kaybettikleri seçmen desteğini yeniden sağlamak ve deyim yerindeyse kendilerini yeniden kanıtlamak için bir fırsat olarak görülüyordu. Bu bağlamda özellikle nispeten küçük sol partiler seçime birlikte girmenin yollarını aramaya başladılar. 20 Ocak 2004 tarihinde, DEHAP Genel Başkanı Tuncer Bakırhan, SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın, ÖDP Genel Başkanı Hayri Kozanoğlu, EMEP Genel Başkanı Levent Tüzel, SPD Genel Başkanı Akın Birdal ve ÖTP Genel Başkanı Ahmet Turan Demir, birlikte düzenledikleri basın toplantısında, 28 Mart yerel seçimlerine “*demokratik güçbirliği*” yaparak gireceklerini açıkladılar. AKP iktidarına akılcı bir alternatif oluşturmak amacıyla bir araya gelen partiler; “*Kürt sorununun demokratik çözümünde, ülkemizin bağımsızlığı ve demokratikleşmesinde, halkımızın IMF ve emperyalist güçlerin boyunduruğundan kurtarılmasında tek alternatif demokratik güçbirliğidir.*” ifadeleriyle “*Demokratik Güçbirliği*”nin çerçevesini ortaya koydular.¹⁸⁸ “*Demokratik*

¹⁸⁶ *Milliyet*, 31 Aralık 2003.

¹⁸⁷ *Cumhuriyet*, 3 Ocak 2004; YSK’nın ilgili kararı için bkz., RG, 04.01.2004, S. 25336.

¹⁸⁸ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 2004.

Güçbirliği" 21 Şubat 2004 tarihinde sekiz büyükşehir ve yirmi dokuz il belediye başkan adaylarını açıkladı.¹⁸⁹ Küçük sol partiler arasındaki bu ittifak, nispeten büyük sol partilerin -özellikle CHP ve DSP'nin- kendi başlarına hareket etme kararı almaları yüzünden solda artık kronikleşen bölünmüşlüğe çare olamadı ve "*Demokratik Güçbirliği*" seçime girdiği pek çok yerde başarısız oldu.

28 Mart yerel seçimleri öncesinde geniş tabanlı bir sol ittifakın kurulamamış olması ve seçimlerde alınan yenilgi aslında soldaki parçalanmışlığın devam edeceğinin de bir göstergesiydi. Bu konuda tek olumlu gelişme, yerel seçimler sonrasında, 2002 seçimleri öncesinde İsmail Cem ve Hüsametdin Özkan liderliğinde kurulan YTP'nin CHP'ye katılmasıydı. 3 Ekim 2004 tarihinde YTP Genel Başkanı İsmail Cem, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal tarafından kendisine iletilen "*birleşme*" önerisine sıcak baktıklarını açıkladı. 4 Ekim 2004 tarihinde YTP Parti Meclisi, CHP'nin önerisini görüşerek oybirliğiyle kabul etti. 24 Ekim 2004 tarihinde YTP'nin Ankara'da yapılan Olağanüstü Büyük Kongresi'nde, delegelerin oylarının büyük çoğunluğuyla CHP'ye katılma kararı alındı. Kongre'de ayrıca, Parti'nin tüm malvarlığının da CHP'ye devredilmesine karar verildi.¹⁹⁰

28 Mart Yerel Seçimleri Öncesinde Yaşanan Diğer Tartışmalar

Solda yaşanan birleşme-bütünleşme tartışmalarına benzer tartışmalar sağda da yaşandı. 2004 yılı sonlarında, basında, ANAP ile DYP arasında, her iki partinin başka bir isim altında bir araya gelmesi veya ANAP'ın feshedilerek DYP'ye katılması olasılıkları da içeren bir "*birleşme*" önerisinin tartışıldığı haberleri yer aldı.¹⁹¹ Yine basında yer alan haberlere göre, bu gelişmeler, özellikle ANAP kadrolarında kaygı yaratmış ve Başkan Nesrin Nas'ı istifanın eşiğine getirmişti. Gerçekten, daha sonra 25 Kasım 2004 tarihinde ANAP Genel Başkanı Nesrin Nas, bu tartışmaların da etkisiyle görevinden istifa edecekti.

23 Mart 2004 yerel seçimleri öncesinde yaşanan gelişmelere değinirken, Eskişehir ilinde ana muhalefet partisi CHP'nin yaşadığı sıkıntılar üzerinde de durmak yerinde olur. 24 Şubat 2004 tarihinde Eskişehir İl

¹⁸⁹ *Radikal*, 22 Şubat 2004.

¹⁹⁰ *Akşam*, 25 Ekim 2004.

¹⁹¹ *Akşam*, 9 Kasım 2004.

Seçim Kurulu, CHP'nin büyükşehir, merkez ilçe ve bağlı belde belediye başkanları ile il genel ve belediye meclis üyesi aday listesini yasal süre olan saat 17.00'den sonra getirildiği için teslim almadı. CHP Genel Merkezi'nde "skandal" olarak nitelendirilen bu gelişme karşısında, CHP Eskişehir İl Örgütü, listeyi Seçim Kurulu'na teslim edecek Merkez İlçe Başkanı Vedat Celal Alp'in kalp krizi geçirerek hastaneye kaldırıldığı savunmasını yaptı. Ancak basına yansıyan haberlerde, il örgütündeki liste kavgası yüzünden listelerin teslim edilemediği iddiaları yer aldı.¹⁹² YSK, ise 25 Şubat 2004 tarihinde oybirliğiyle aldığı kararda, CHP'nin Eskişehir'de, saat 17.00'den sonra teslim ettiği aday listelerinin il ve ilçe seçim kurullarınca işleme konulmayacağını bildirdi.¹⁹³ Daha sonra CHP, 27 Şubat 2004 tarihinde, seçimlere katılmadığı Eskişehir'de DSP Büyükşehir Belediye Başkanı adayını Yılmaz Büyükerşen'i destekleme kararı aldı.¹⁹⁴

28 Mart 2004 Yerel Seçimlerinin Siyasî Analizi

Yerel seçimler 28 Mart 2004 günü yapıldı. AKP, on ikisi büyükşehir olmak üzere elli yedi belediyeyi kazanarak seçimlerden birinci parti olarak çıktı. AKP'nin il genel meclislerindeki oy oranı % 41,9 olarak açıklandı. Ana muhalefet partisi CHP ise il genel meclislerinde % 18,1 oy oranı ve ikisi büyükşehir olmak üzere dokuz belediye başkanlığıyla ikinci parti oldu. MHP dört, SHP biri büyükşehir olmak üzere beş, DSP iki, DYP ve SP birer başkanlık kazandılar. Ardahan'da ise seçimi bağımsız aday kazandı. 28 Mart 2004 yerel seçimleri, esas olarak AKP'nin 3 Kasım 2002 seçimlerinde başlayan yükselişinin sürdüğünün bir göstergesiydi. Bu tespitten hareketle, her ne kadar "*Yaşayan Anayasa*" esas olarak, bir Anayasa Hukuku çalışması olsa da, Anayasa'nın uygulanması ve geleceği açısından önem taşıyan AKP'nin başarısının altında yatan nedenlerin siyasî bir analizini yapmak yerinde olacaktır.¹⁹⁵

¹⁹² *Milliyet*, 25 Şubat 2004.

¹⁹³ *Cumhuriyet*, 26 Şubat 2004.

¹⁹⁴ *Radikal*, 28 Şubat 2004.

¹⁹⁵ Bu bölüm, "*Yaşayan Anayasa*" İnternet Sitesi'nde yayımlanan, Levent Gönenç'in, "28 Mart 2004 Yerel Seçimlerinin Kısa Bir Analizi: Asıl Şimdi Başlıyor ..." başlıklı analizine dayanmaktadır; <<http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/28mart.htm>>

2002 Erken Genel Seçimleri ve AKP

3 Kasım 2002 milletvekili erken genel seçimlerinden AKP'nin zaferle çıkması, Türkiye'nin sosyal ve siyasî dinamiklerini yakından izleyen sosyal bilimciler için sürpriz olmamıştı. Hemen seçimlerin ardından yapılan analizler, AKP'nin başarısının rastlantısal olmadığını açıkça ortaya koyuyordu. Seçimlerin öncesinde yaşanan ekonomik krizin yol açtığı sosyal travmaların etkisiyle mevcut siyasî yapıdan çoktan uzaklaşmış olan geniş halk kesimleri, ciddi bir alternatif arayışına girmişti. Bu durum, AKP'nin, çoktan tasfiye sürecine girmiş olan diğer partiler arasından kolaylıkla sıyrılmasına imkan verdi. AKP'nin makul bir alternatif olarak ortaya çıkmasında, liderlik ve kadro düzeyinde yürüttüğü akılcı politikaların da önemli bir payı vardı. AKP, seçim kampanyası süresince, toplumun (özellikle merkez değerlere sahip çıkan Atatürkçü-laik çizgideki asker-sivil bürokrasinin) hassasiyetle takip ettiği türban, sekiz yıllık eğitim ve İslam ülkeleriyle ilişkiler gibi konuları politika malzemesi yapmayıp, bu konularda büyük ölçüde uzlaşmacı (veya en azından pasif) bir tutum sergiledi. Bir başka ifadeyle, AKP bu konuların üzerine gidip sistemle kavga etmek yerine, önceki koalisyon hükümetleri zamanında sık sık gündeme gelen yolsuzluk iddialarının toplumda yarattığı bıkkınlık havasını doğru algıladı ve seçim kampanyasını temiz toplum, dürüstlük ve adalet kavramları üzerine inşa etti. Böylece AKP, seçmenlerin büyük bir bölümünü, bir merkez-sağ parti olduğuna ikna etti. Sonuç, AKP açısından memnuniyet vericiydi: AKP; MNP-MSP-RP-FP tabanından devraldığı geleneksel seçmen yanında, kırsal kesimdeki milliyetçi seçmeni, hatta ılımlı kentli merkez seçmeni de saflarına çekmeyi başarmıştı. Seçim sonrası yapılan değerlendirmelere göre, AKP'yi 3 Kasım 2002 seçimlerinde destekleyen seçmenlerin büyük bir kısmı, önceki seçimde merkez-milliyetçi-sağ, hatta merkez-solu destekleyen seçmenlerdi.

AKP'nin 3 Kasım 2002 seçimlerindeki bu kayda değer başarısı Türk siyasî hayatını derinden etkileyecek önemli bir soruyu da beraberinde getiriyordu: Acaba AKP'nin yükselişi sürecektir miydi? Bu soruya cevap arayan sosyal bilimciler şu noktanın altını çiziyorlardı: AKP'nin yükselmeye devam etmesi veya en azından çıktığı yerde kalabilmesi, seçim sonrasında kendisini bekleyen iç ve dış siyasetteki "çetin" problemleri çözmekteki mahareti yanında, kendisini iktidara taşıyan ılımlı tavrını sürdürmesine bağlı olacaktı. Bu bakış açısına göre, partinin sistemdeki hakim unsurlarla ve toplumun Atatürkçü-laik kesimiyle

kavgaya girmesi, kendi geleneksel tabanı dışındaki seçmeni kaybetmesine neden olabilirdi. Bir anlamda, AKP'yi iktidara taşıyan bu geniş kesim, partiye “şarta bağlı” bir destek vermişti; bu desteğin sürmesi için AKP'nin merkez-sağ partisi kimliğini pekiştirmesi gerekiyordu.

3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinden 28 Mart 2004 Yerel Seçimlerine AKP'nin Performansı

Bir siyasî partinin iktidardaki performansını (dolayısıyla başarısını) değerlendirebilmek için bir çok değişkenin bir arada incelenmesi gerekir. Böyle bir inceleme bu yazının sınırları dışında kalmaktadır. Bizim burada amacımız, AKP'nin yerel seçimlerdeki zaferinin arkasında yatan temel neden olduğunu düşündüğümüz merkez-sağ ve bir ölçüde merkez-sol seçmeni saflarında tutma konusunda gösterdiği başarıdır. Kuşkusuz, seçmen davranışı açısından, yerel yöneticilerin seçiminde rasyonel tercihlerin ve menfaat analizlerinin daha fazla etkili olduğu, yasama organı üyelerinin seçiminde ise ideolojik ve sosyolojik faktörlerin ön plana çıktığı söylenebilir. Ancak 3 Kasım 2002 seçimleri gibi Türk siyasî hayatında kilometre taşı niteliğindeki bir yasama meclisi seçiminin ardından yapılan 28 Mart 2004 yerel seçimlerinin ideolojik ve sosyolojik faktörler göz önüne alınmadan değerlendirilmesi de mümkün değildir. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, AKP'nin 3 Kasım 2002 seçimlerinde tasfiye edilen siyasî partilerin seçmenlerinden ödünç aldığı oyları kendine mal edebilmesi için, radikal politikalar izlememesi, kavgacı bir tutum takınmaması, kısacası bu kitleyi kendinden soğutmaması gerekiyordu. Acaba AKP bu konuda ne kadar başarılı oldu? Yerel seçim sonuçlarına bakılacak olursa, AKP merkez-sağ, hatta bir kısım merkez-sol seçmenin gözündeki sınıfı geçmiştir. AKP'nin 3 Kasım 2002 genel seçimleri öncesinde yürüttüğü kampanya ile ikna ettiği merkez seçmeni iki yolla yanında tutmayı başarmıştır. Birincisi, AKP, politikalarını hayata geçirirken stratejik bir yöntem izledi; MNP-MSP-RP-FP çizgisindeki geleneksel tabanının kendisinden beklediği icraatlardan vazgeçmedi, ancak aynı zamanda saflarına yeni katılan seçmenin tepkisini çekecek manevralardan da kaçındı. Özellikle “*ödünç oylar*” açısından büyük önem taşıyan, toplumdaki laik-İslamcı eksenindeki fay hattının kırılmasına veya derinleşmesine yol açabilecek konularda aceleci davranmamayı, ortaya attığı önerilerle önce tepkileri test etmeyi, ardından nereye kadar gidebileceğini gördükten sonra uygun adımlar atmayı (hatta gerekirse

geri adım atmayı) tercih etti. Bu konuda verilebilecek en somut örnek, Kur'an Kursları Yönetmeliği'nin ertelenmesiydi. Parti, kamu yönetimi reformu, türban sorunu, imam-hatip liseleri gibi konularda da benzer bir tavır sergiledi. İdeolojik düzeyde de AKP, merkez-sağ parti kimliğinin altını çizmeye özen gösterdi. Parti'nin beyin takımı tarafından ortaya atılan ve kamuoyunda geniş biçimde tartışılan *"Muhafazakar Demokrasi"* kavramı, geleneksel taban dışındaki seçmeni kendine bağlama çabasının bir başka örneğiydi. Bunun dışında, parti kadrolarının ve parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın laiklik ve Atatürkçülük konusunda yaptığı ılımlı/destekleyici açıklamalar da yeni tabanın pekişmesine katkıda bulundu. Bu süreçte, Parti'nin ve Hükümet'in özellikle AB üyeliği konusundaki tavrı da yeni taban üzerinde olumlu etki yaptı. Kısacası, AKP 28 Mart 2004 yerel seçimlerine MNP-MSP-RP-FP çizgisindeki radikal-İslamcı bir siyasî parti olarak değil, bir merkez-sağ parti olarak girdi ve 3 Kasım 2002 seçimlerinde kendisine *"ödünc"* olarak verilen oyları, iktidar bilançosunun *"artı"* hanesine kaydetmeyi başardı. Buna rağmen, bu yazının kaleme alındığı tarih itibarıyla, halen AKP'yi bekleyen zor bir gündem olduğu göz önüne alındığında, partinin yerel seçimlerde muhafaza etmeyi başardığı merkez tabanın bir başka mecraya kayma ihtimalinin ortadan kalkmadığını kabul etmek gerekir.

28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Sonrasında Ortaya Çıkan Gelişmeler

28 Mart yerel seçimleri öncesinde olduğu gibi, sonrasında da Anayasa hukuku gündemindeki önemli tartışmaların konusu olmaya devam etti. Özellikle YSK'nın seçim sonrasında aldığı iptal kararları ilgi çekiciydi. Bu konuda ilk tartışma Çorum-Uğurludağ ilçesinde yaşandı. YSK, 6 Mayıs 2004 tarihinde Çorum ili Uğurludağ ilçesinde yapılan ve bir oy farkla DYP Adayı Mehmet Kiday'ın kazandığı Belediye Başkanlığı seçimini, AKP tarafından yapılan itiraz üzerine iptal etti. YSK, iptal kararını, *"kısıtlı"* bir şahsın seçimde oy kullanmasına ve aradaki farkın *"bir"* oy olmasından dolayı, bu aksaklığın söz konusu seçimin sonucunu etkilemeye matuf olması gerekçesine dayandırıyordu. Daha sonra Kurul, 11 Mayıs 2004 tarihinde, toplam üç ilçe ve on iki beldede yapılan Belediye Başkanlığı seçimlerini de iptal etti.¹⁹⁶ YSK, aynı zamanda bu beldelerden dördünde yapılan Belediye Meclis Üyeliği seçimlerinin de iptaline karar verdi. 6 Haziran 2004 tarihinde buralarda yeni seçimler yapıldı.

¹⁹⁶ *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 2004.

Ancak ilginçtir, 12 Haziran 2004 tarihinde, 28 Mart yerel seçimlerinde akli dengesi yerinde olmayan şahısların oy kullandığı gerekçesiyle iptal edilen ve 6 Haziran'da tekrarlanan Aksaray-Acıpınar Beldesi seçimleri, yenilenen seçimde bazı seçmenlerin kimlik yerine ikametgah senediyle ve açık oy kullandıkları gerekçesiyle İl Seçim Kurulu tarafından ikinci kez iptal edildi.¹⁹⁷

2003 ve 2004 yılları içinde, Türkiye bir genel seçim ortamı içinde olmamasına rağmen, seçim sistemi tartışma konusu oldu. Bu noktada ilgi çekici olan, Türkiye içinde uzun zamandır ortaya konan eleştirilerin, bu kez dışarıdan, Türkiye'nin dahil olduğu milletlerarası örgütlerin temsilcileri tarafından dile getirilmesiydi. 4 Ocak 2003 tarihinde, 3 Kasım 2002 seçimlerini gözlemci olarak izleyen AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi Değerlendirme Heyeti raporunda şu görüşlere yer verdi: Seçmenlerin % 45'i TBMM'de temsil edilmemektedir. Tüm oyların sadece % 34'ünü alan bir parti TBMM'deki sandalye sayısının yaklaşık 2/3'ünü kontrol etmektedir. Baraj oranı da Avrupa standartlarına göre istisnai biçimde yüksek bir orandır.¹⁹⁸ Benzer bir açıklama 2004 yılı sonlarında, AB Türkiye Temsilciliği'nce düzenlenen bir seminer kapsamında Türk gazetecilerin sorularını yanıtlayan, AP-Türkiye Karma Parlamento Komitesi Eşbaşkanı Joost Lagendijk'ten geldi. Lagendijk, *Birgün Gazetesi*'nden Tan Morgül'ün; sorularını yanıtlarken şunları söyledi:

*"... Türkiye'ye dair neredeyse bütün raporlarda da, 'seçim sistemi'nin değiştirilmesine öngörülür. % 4 veya 5'lik barajı anlayabiliriz, sonuçta tüm partilerin temsili istenmeyebilir ama % 10 barajı çok yüksek. Mesela, Hollanda'da nispi sistem geçerlidir. Yüz elli sandalyenin olduğu Temsilciler Meclisi'nde % 0.6, meclise girmeniz için yeterli olabilir. Almanya'da, Fransa'da bu oran % 4-5'tir. Yani, % 10 değil. Çünkü % 10 demek, bir çok politik grubun ve düşüncenin temsil edilmemesi demektir. Dürüst olmak gerekirse, gerçek bir demokratik sistem için bu hiç de doğru değil. Sonuçta seçim sisteminin nasıl olacağına Avrupa değil Türkiye karar verecek. Ve Türkiye seçim barajını %10'lardan % 5'lere indirmelidir."*¹⁹⁹

¹⁹⁷ *Milliyet*, 13 Haziran 2004.

¹⁹⁸ Raporun tam metni için bkz., <http://www.osce.org/documents/odihr/2002/12/1463_en.pdf>

¹⁹⁹ *Birgün*, 2 Kasım 2004.

Gerçekten Legendijk'in işaret ettiği gibi, AB'nin 2003 ve 2004 yılı ilerleme raporlarında da, % 10'luk barajın çok yüksek olduğu ve düşürülmesi gerektiğine dair ifadeler yer almıştı.²⁰⁰

Hükümetin bu konudaki görüşlerini ise 5 Ekim 2004 tarihinde Adalet Bakanı Cemil Çiçek açıkladı. Çiçek, milletvekili genel seçimlerinde uygulanan % 10'luk ülke barajını düşürmeden, Meclis'te daha adaletli bir sandalye dağılımına ulaşabilmek amacıyla, "*fikir jimnastiği*" boyutunda "*Türkiye Milletvekilliği*" modeli üzerinde çalıştıklarını söyledi.²⁰¹

Siyasi Partilere İlişkin Gelişmeler

2003 yılı siyasî partiler açısından hareketli bir yıl oldu. Özellikle 2002 seçimlerinin ardından merkez sağ ve merkez sol partilerde yaşanan "*deprem*", 2003 yılında, deyim yerindeyse, "*artçı sarsıntılarla*" devam etti. Bu bağlamda, siyasî partilerde yaşanan iç çekişmeler ve kadro ve genel başkan değişiklikleri dikkat çekiciydi.

Özellikle Irak'a asker gönderilmesi konusunda TBMM'de yapılan oylamalar öncesi ve sonrasında yaşanan sıkıntı ve tartışmalara rağmen, genel olarak disiplinli bir parti görüntüsü veren iktidar partisi AKP, 2003 ve 2004 yılları içinde TBMM'de sahip olduğu sağlam çoğunluğa dayanarak programını hayata geçirmeye yönelik adımlar atmaya devam etti. 14 Ağustos 2003 tarihinde, ANAP'tan istifa eden Hakkari Milletvekili Mustafa Zeydan ile CHP'den istifa eden Mehmet Nezir Nasıroğlu'nun AKP'ye katılması sonucu, AKP Anayasa'yı tek başına değiştirebilecek çoğunluğa ulaştı.²⁰² Daha sonra, 14 Ekim 2004 tarihinde, Sivas Milletvekili Ömer Kulaksız, Partisi'nden istifa etti. Bu istifanın ardından AKP TBMM'deki sandalye sayısının Anayasa değişiklikleri için gerekli olan üç yüz altmış yedi sayısının altına düşecek olması se-

²⁰⁰ "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu"nda: "Seçim sistemi, azınlıkların TBMM'de temsil edilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin, Kasım 2002 seçimlerinde DEHAP, seksen ilden beşinde oyların % 45'inden fazlasını almasına rağmen %10 barajını aşamamıştır." ifadeleri yer alırken (<<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle03.pdf>>); "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni"nde: "Siyasî partilerin ulaşması gereken % 10'luk baraj nedeniyle azınlıkların TBMM'de temsil edilmesini güçleştiren seçim sisteminde hiç bir değişiklik yapılmamıştır." (<<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>>) tespitine yer verildi.

²⁰¹ *Milliyet*, 15 Ekim 2004.

²⁰² *Hürriyet*, 15 Ağustos 2004.

bebiyle, Kulaksız, parti yöneticileri tarafından “ikna edilerek” istifasını geri alması sağlandı.²⁰³

AKP’de 2003 yılı içinde yaşanan bir diğer önemli gelişme de, genel başkanlık değişiminin gerçekleşmesiydi. Ancak, yukarıda açıklandığı gibi, bu değişim, Anayasa Mahkemesi kararının zorunlu bir sonucuydu. 22 Ocak 2003 günü AKP MKYK, Recep Tayyip Erdoğan’ın genel başkanlık görevine son verdi. Aradan yirmi dört saat geçmeden, 23 Ocak 2003 günü Erdoğan, Partisi tarafından yeniden genel başkanlığa seçildi. 12 Ekim 2003 günü yapılan AKP 1. Olağan Büyük Kongresi’nde de Erdoğan, delegelerin büyük çoğunluğunun desteğini alarak genel başkanlık görevini sürdürdü.

AKP’ye ilişkin son ilginç gelişme, AKP’nin 6 Eylül 2004 tarihinde Avrupa Hristiyan Demokrat Partileri’nin Avrupa Parlamentosu’ndaki temsilcisi olan “Avrupa Halk Partisi”ne (EPP) katılma talebiyle başvurmasıydı. 4 Kasım 2004 tarihinde Belçika’nın Meise kentinde toplanan Avrupa Hristiyan Demokrat Partileri’nin temsilcileri, AKP’nin katılma talebine prensip olarak sıcak baktıklarını, ancak bazı üyelerin şiddetli muhalefeti nedeniyle kararın daha sonraki bir tarihe ertelendiği açıkladı.²⁰⁴

Ana muhalefet partisi CHP, 23 Ekim 2003 tarihinde, 30. Olağan Kurultay’ında Deniz Baykal’ı yeniden genel başkan seçti. 2004 yılı ise, Parti’nin hem hukukî prosedürlere uymaması, hem de gittikçe şiddetlenen iç çekişmeler yüzünden zor geçti. CHP yöneticilerinin, yeter sayıda delegenin seçimli kongre taleplerine rağmen tüzük kurultayı yapmakla yetinmesi üzerine, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı önce 30 Temmuz 2004 tarihinde, beş gün içinde “seçimli” olağanüstü kongre tarihi açıklaması için Parti’ye bir ihtar yazısı gönderdi;²⁰⁵ sonra da olağanüstü tüzük kurultayı çağrısını yerine getirmeyen Parti’ye ihtar verilmesi istemiyle, 18 Ekim 2004 tarihinde Anayasa Mahkemesi’ne başvurdu. Parti içindeki muhalefet de 2004 yılı içinde iyice su yüzüne çıktı. 15 Ağustos 2004 tarihinde, kamuoyunda “muhalif milletvekilleri” olarak bilinen Ahmet Gürüz Ketenci, Hasan Aydın ve Mehmet Tomanbay “parti suçu” işledikleri gerekçesiyle partiden ihraç edildi. Ancak 4 Ekim 2004 tarihinde, CHP Yüksek Disiplin Kurulu’nun ihraç kararı, Ankara

²⁰³ *Takvim*, 19 Ekim 2004.

²⁰⁴ *Milliyet*, 5 Kasım 2004.

²⁰⁵ *Milliyet*, 31 Temmuz 2004.

²⁰⁶ *Sabah*, 5 Ekim 2004.

5. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından iptal edildi.²⁰⁶ Bu ihraçlara ve genel başkanlığın aldığı tüm diğer tedbirlere rağmen, özellikle Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül liderliğindeki parti-içi muhalif hareket güçlenmeye devam etti.

Anamuhalefet partisi CHP'nin sıkıntıları bununla da bitmedi. 21 Eylül 2003 tarihinde, Türk Tarih Kurumu tarafından, Atatürk'ün vasiyeti gereğince İş Bankası hisselerinden doğan temettü gelirinden kendisine de pay aktarılması istemiyle CHP'ye karşı açılan dava karara bağlandı. Mahkeme, CHP'nin bir trilyon liradan fazla bir meblağı Türk Tarih Kurumu'na ödemesine hükmetti.²⁰⁷

2003-2004 yılı içinde ANAP iki genel başkan değiştirdi. 2002 seçimlerinin ardından ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, genel başkanlık görevinden ayrılmış ve siyaseti bıraktığını açıklamıştı. 11 Ocak 2003 günü yapılan ANAP Olağan Kongresi'nde Ali Talip Özdemir; Turgut Özal, Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz'dan sonra Parti'nin 4. Genel Başkanı oldu, ancak Özdemir'in genel başkanlığı uzun sürmedi. 13 Aralık 2003 günü yapılan ANAP Olağan Kongresi'nde Mesut Yılmaz'a yakınlığıyla tanınan Nesrin Nas genel başkan seçildi. Özdemir gibi, Nas da genel başkanlık koltuğunda uzun süre oturamadı; Nas, özellikle ANAP-DYP bütünleşmesi tartışmaları dolayısıyla parti içinde yaşanan sıkıntıların ardından, 25 Kasım 2004 günü genel başkanlık görevinden istifa etti. İki genel başkan değiştiren bir başka parti LDP'de (Liberal Demokrat Parti) ise, Besim Tibuk yerini Ercan Çalık'a, Ercan Çalık ise Emin Şirin'e bıraktı.

25 Ocak 2003 tarihinde, Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nde Ufuk Uras'tan boşalan genel başkanlık koltuğuna Hayri Kozanoğlu oturdu.

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli (12.10.2003), BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu (20.07.2003), İP Genel Başkanı Doğu Perinçek (28.03.2003), YTP Genel Başkanı İsmail Cem (20.09.2003) ve Genç Parti (GP) Genel Başkanı Cem Uzan (23.02.2003) yeniden seçilerek genel başkanlık görevlerine devam ettiler.

3 Kasım 2002 seçimlerinde önemli bir çıkış yapan, ancak Parlamento'ya temsilci sokamayan GP'nin yöneticileri 2004 yılı başında Maliye Bakanlığı ve Anayasa Mahkemesi arasında sıkıntılı günler yaşadı. 9

²⁰⁷ *Akşam*, 22 Eylül 2004.

Ocak 2004 tarihinde Maliye Bakanlığı, 3 Kasım seçimleri öncesi GP'nin yaptığı propaganda harcamalarının, Uzan Grubu'na ait şirketlerce ödendiği gerekçesiyle, partinin 2004'te alması gereken 11.2 trilyonluk Hazine yardımına tedbir konulmasını istedi. 12 Ocak 2004 tarihinde Bakanlık söz konusu yardımı askıya aldı. Anayasa Mahkemesi'nin, Maliye Bakanlığı'nın, GP'nin 2002 yılı hesaplarına yönelik tedbir istemi başvurusunu reddetmesi üzerine, 21 Ocak 2004 tarihinde, Parti hazine yardımını almaya hak kazandı.²⁰⁸

2003 yılı, "Milli Görüş" çizgisindeki MNP-MSP-RP-FP zincirinin son halkası SP ve "etnik milliyetçi" çizgideki HEP ve DEP'nin devamı niteliğindeki HADEP ve DEHAP için de zor bir yıl oldu. 2003 yılı başında, "Milli Görüş" çizgisindeki siyasî partilerin geleneksel lideri Necmettin Erbakan'ın, Anayasa Mahkemesi'nin FP'yi kapatma kararı sonucu ortaya çıkan beş yıllık siyaset yasağı sona erdi. Erbakan 21 Mart 2003 tarihinde SP'ye katılarak aktif siyasete döndü. Daha sonra, Erbakan 11 Mayıs 2003 tarihinde, SP 1. Olağan Kongresi'nde, deyim yerindeyse Genel Başkan Recai Kutan'dan "emaneti devralarak" genel başkanlığa seçildi. Ancak Erbakan'ın siyasî yaşamındaki sıkıntılar sona ermedi.

Erbakan, yıl sonunda, "Kayıp Trilyon" davası olarak bilinen davada, iki yıl dört ay hapis cezasına mahkum oldu. 3 Aralık 2003 tarihinde Erbakan'ın kurmaylarından Prof. Dr. Mustafa Kamalak, Erbakan'ın kesinleşen hapis cezası hakkında, karar düzeltilmesi talebiyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na başvurdu. Ancak Başsavcılık 29 Aralık 2003 tarihinde bu talebi reddetti. Başsavcılık ayrıca SP'ye bir yazı göndererek, Erbakan'ın parti üyeliğinden çıkarılmasını ve Genel Başkanlık görevinin sona erdirilmesini istedi. Bu arada, Necmettin Erbakan'ın hapis cezasının infazı, Ankara Numune Hastanesi Sağlık Kurulu raporuyla, 23 Aralık 2003 tarihinde bir yıl süreyle ertelendi.²⁰⁹ Daha sonra bu ertelemeler devam etti. Erbakan, 30 Ocak 2004 tarihinde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na Saadet Partisi'nden ayrıldığını bildirdi. Erbakan'ın ayrılmasının ardından SP'de genel başkanlık koltuğu uzun süre boş kaldı. 24 Kasım 2004 tarihinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Necmettin Erbakan'ın görevden ayrılmasını takip eden kırk beş gün içinde Parti'nin yeni genel başkanını

²⁰⁸ Sabah, 22 Ocak 2004.

²⁰⁹ Bu konudaki gelişmeler için bkz., Ergül, Ozan, "Erbakan'ın Mahkumiyeti", "Yaşayan Anayasa" Internet Sitesi: <<http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/erbakan.htm>>

belirlemek üzere olağanüstü genel kongreyi toplamayan Saadet Partisi'ne ihtar verilmesi istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu.

"Etnik milliyetçi" siyasî partilere ilişkin Anayasa hukuku sorunları da 2003 ve 2004 yılı içinde iç ve dış kamuoyunu meşgul etti. Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan DEP'in eski milletvekilleri, AB'ye uyum sürecinde 2. Uyum Paketi ile getirilen *"yeniden yargılanma hakkı"* çerçevesinde, 4 Şubat 2003 tarihinde, yeniden yargılanmak için Ankara DGM'ye başvurdular. Ankara DGM 28 Şubat 2003 tarihinde eski milletvekillerinin bu taleplerini kabul etti. 2003 yılı boyunca devam eden yargılama 2004 yılı Mayıs ayında sona erdi. Duruşmalar süresinde eski milletvekillerinin tahliye taleplerini reddeden Mahkeme, Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan ve Selim Sadak'ın yeniden mahkumiyetine karar verdi. 12 Mayıs 2004 tarihinde Mahkeme gerekçeli kararını açıkladı. Bu arada bu konuda artan dış baskılar da Türkiye kamuoyunda rahatsızlık yaratıyordu. 17 Mayıs 2004 tarihinde, Türkiye'yi ziyaret eden İngiltere Başbakanı Tony Blair, eski DEP milletvekilleri konusunda Avrupa'dan gelen baskıların, Kopenhag Kriterleri'nde öngörülen kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı ilkelerini zedeleyecek boyuta ulaştığını itiraf ediyordu.²¹⁰ Bütün bu gelişmeler yaşanırken, AB sürecinde Türkiye'nin başını çok ağrıtan bu konuya çözüm bulmak amacıyla, CHP bir girişimde bulundu. CHP Terörle Mücadele Yasası'nda yapılacak bir değişiklik ile ilgili şahısların cezaevinden erken çıkmasını sağlayacak bir düzenleme önerdi. Ancak bu tekliften, söz konusu milletvekilleri yanında bir çok terör örgütü mensubunun da yararlanacak olması CHP içinde sıkıntı yarattı. Sonuçta teklif gelen tepkiler karşısında rafa kaldırıldı. Bu konudaki tartışmalara son noktayı Yargıtay koydu. Yargıtay 9. Ceza Dairesi 9 Haziran 2004 tarihinde dört eski DEP milletvekilinin tahliyesine karar verdi.²¹¹

2003-2004 yılı içinde Anayasa Mahkemesi'nin siyasî partilere ilişkin bazı kararları da oldukça ses getirdi. Mahkeme'nin, AKP ve DEHAP'a ilişkin kararlarına yukarıda değinilmişti. Bunlardan başka, Anayasa

²¹⁰ Blair ve Erdoğan görüşmesinde şu diyalog geçiyordu: *"-Erdoğan, Yargılamanın yenilenmesi için başbakan olmadan önce size söz vermiştim. Bu konuda elimden geleni yaptım. Ama Türkiye'de güçler ayrılığı mevcut. / ---Blair, Haklısınız biz AB olarak çok çelişkili bir tavır içindeyiz. Aday olacak ülkelere Kopenhag Kriterleri kapsamında güçler ayrılığını, yargının bağımsızlığını şart koşuyoruz. Ama sonra da kalkıp aday bir ülkenin yönetiminden yargının işine karışmasını istiyoruz. Bu büyük çelişkiyi ben kendi adıma itiraf ediyorum."* (Akşam, 18 Mayıs 2004).

²¹¹ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 2004.

Mahkemesi, siyasî partileri ilgilendiren başka önemli kararlara da imza attı. Mahkeme: 13 Mart 2003 tarihinde, HADEP'in kapatılmasına karar verdi; 1 Nisan 2003 tarihinde, SPY'nin, bir siyasî partinin iki kez seçime katılmaması durumunda kapatılmasını öngören 105. madde hükmünü;²¹² 16 Temmuz 2003 tarihinde, siyasî partilerin devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilirken o yıl aldığı yardımın yarısından az olamayacağına ilişkin hükmünü iptal etti; 27 Ocak 2003 tarihinde, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) ismindeki "*komünist*" ifadesi nedeniyle kapatılması istemiyle açılan davada, SPY'nin 96. maddesinde bulunan, "*komünist* ismiyle parti kurulamaz" ifadesinin iptali istemini, "*ciddi*" bulmadı;²¹³ 10 Şubat 2004 tarihinde ise, temelli kapatılan Sosyalist Parti'nin "SP" rumuzunu kullandığı için Saadet Partisi'ne ihtar verdi.

Değerlendirme

2003 ve 2004 yılları anayasa gelişmeleri toplu olarak değerlendirildiğinde, AKP'nin Anayasa gündemine damgasını vurduğu söylenebilir. 2003 yılının başında yaşanan Başbakanlık tartışması ve ardından gelen hukukî düzenlemeler ağırlıklı olarak AKP ve lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın kişiliğinde somutlaşan anayasal sorunları içinde barındırmaktadır. Bu sorunlara getirilen yargısal ve siyasal çözümler ise, sorunların kendisi kadar tartışmaları davet edecek niteliktedir. Buna ek olarak Recep Tayyip Erdoğan Başbakan olduktan sonra AKP iktidarı ile diğer anayasal aktörler arasında ortaya çıkan gerilim de anayasal sorunları bir diğer kaynağıdır. 2003 ve 2004 yılları anayasa gelişmeleri bağlamında, özellikle AB sürecinde, Türk anayasal sisteminde ortaya çıkan değişimin/dönüşümün Türkiye'nin yakın geleceğini etkileyecek nitelik ve önemde olduğunun da vurgulanması gerekir. 2004 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ve bir biri ardına çıkarılan uyum yasaları, Türkiye'nin 12 Eylül mirası otoriter-devletçi anayasal unsurlardan -tümüyle olmasa da- büyük ölçüde kurtulmasına katkıda bulunmuştur.

²¹² Anayasa Mahkemesi daha sonra, Adalet Partisi, Anayol Partisi, Büyük Adalet Partisi, Devrimci Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye Adalet Partisi, Türkiye Özürlüsüyle Mutludur Partisi ve Türkiye Sosyalist İşçi Partisi hakkında, üst üste yapılan iki genel seçime katılmadıkları gerekçesiyle açılan kapatma davalarını reddetti. Anayasa Mahkemesi Başkanı Mustafa Bumin, konuyla ilgili yaptığı açıklamada, Siyasi Partiler Yasası'nın, söz konusu kapatma davalarına dayanak olarak gösterilen 105. maddesinin iptal edilmesi sebebiyle böyle bir karar verildiğini açıkladı.

²¹³ TKP, 30 Ocak 2003 tarihinde, Anayasa Mahkemesi'nin kararına rağmen "*komünist*" sözcüğünü kullanmaya devam edeceğini açıkladı.

Bu iki konunun gelecek yıllarda da anayasa gelişmelerini şekillendirmeye devam edeceği söylenebilir. AKP kurmayları, esas olarak liderlerinin iktidarını pekiştirecek bir araç olarak gördükleri Başkanlık Sistemi'ni yeniden tartışmaya açabilirler. Bunun dışında, yakın bir gelecekte, özellikle TBMM'nin temsil kabiliyetini arttırmaya yönelik bir tedbir olarak, seçim sistemi değişikliği ve *"Türkiye milletvekilliği"* gündeme gelebilir. AB süreci ise devam eden bir süreçtir. Dolayısıyla, hem iç hem dış siyasî çevrelerin de işaret ettiği gibi, bu süreçte anayasal anlamda daha yapılacak pek çok şey bulunmaktadır. Olası değişiklikler ve bunlar üzerine yapılacak tartışmalar büyük olasılıkla anayasa gündeminin bir diğer önemli başlığını oluşturacaktır.

2003 ve 2004 Yılında Resmi Gazete'de Yayımlanan Anayasa Mahkemesi Kararları

Karar No.	Esas No.	Konu	RG Tarih	RG Sayı
2002/98	2000/47	Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun'un 3. Maddesi ile Geçici Birinci Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	08.01.2003	24987
1998/70	1998/35	Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 37. Madde, 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	15.01.2003	24994
1997/70	1996/59	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 423. Maddesinin 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	16.01.2003	24995
2003/1	2001/36	Motorlu Taşıtlar Vergisi, Finansman, Gelir Vergisi, Katma Değer Vergisi Kanunları ile 4306 ve 4481 sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Kurumlar Vergisi Kanunu'na Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 4605 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle Yürürlüğünün Durdurulması Hakkında Karar.	23.01.2003	25002
2001/354	2001/424	Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Hükümete İzin Verilmesine Dair 722 sayılı Kararının Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	04.02.2003	25014
2002/16	2002/4	Devrimci Sosyalist İşçi Partisi 2001 Yılı Mali Denetimine Dair Karar.	04.02.2003	25014
2002/17	2002/22	Aydınlık Türkiye Partisi 2001 Yılı Mali Denetimine Dair Karar.	04.02.2003	25014
2002/19	2001/29	Devrimci Sosyalist İşçi Partisi 2000 Yılı Mali Denetimine Dair Karar.	04.02.2003	25014

2002/20	1999/20	Yeniden Doğuş Partisi 1998 Yılı Mali Denetimine Dair Karar.	04.02.2003	25014
2002/22	2000/1	Halkın Demokrasi Partisi 1999 Yılı Mali Denetimine Dair Karar.	04.02.2003	25014
2002/23	2001/14	Halkın Demokrasi Partisi 2000 Yılı Mali Denetimine Dair Karar.	04.02.2003	25014
2002/193	2000/82	Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 219 sayılı KHK'nın 32. Maddesi 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptali Hakkında Karar.	26.02.2003	25032
2002/88	2001/225	Sosyal Sigortalar Kanunu'nun (506 Sayılı), 3910 sayılı Kanun ile Değişik 140. Madde 4. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	26.02.2003	25032
2002/102	2001/252	Noterlik Kanunu'nun (1512 sayılı) 6. Madde, 1.Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	27.02.2003	25033
2002/166	2001/415	İcra ve İflas Kanunu'nun 538 sayılı Yasa ile Değişik 331 ve 337. Maddeleri ile Aynı Yasa'nın 3222 sayılı Yasa'yla Değişik 338, 340 ve 352/a Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	28.02.2003	25034
2002/86	2001/345	Vergi Usul Kanunu'nun 359. Maddesi (a) Bendi Son Paragrafının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	01.03.2003	25035
2002/87	2001/353	Vergi Usul Kanunu'nun 359. Maddesi (a) bendinde Yer Alan Asgari Ücret ile İlgili Son Paragrafının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	01.03.2003	25035
1998/25	1997/32	Türk Ceza Kanunu'nun 258. Maddesi, 3. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	11.03.2003	25045
2002/15	2000/9	Demokratik Türkiye Partisi'nin 1999 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	25.03.2003	25059
2002/18	2000/21	Fazilet Partisi'nin 1999 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	25.03.2003	25059
2002/24	2001/24	Sosyalist İktidar Partisi'nin 2000 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	25.03.2003	25059
2003/6	2003/14	Devlet Memurları Kanunu'na 527 sayılı KHK'nın 3. Maddesi ile Eklenen I Sayılı Cetvelin II Teknik Hizmetler Sınıfı Başlıklı Bölümünün (b) Bendinde Yer Alan "Jeomorfolog" Sözcüğünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	25.03.2003	25059
2002/25	2002/5	Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	26.03.2003	25060
2002/26	2001/3	Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi'nin 2000 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	26.03.2003	25060

2002/27	2002/24	Ulusal Muhtariyet Partisi'nin 2001 Yılı Mali Denetimine Dair Karar.	26.03.2003	25060
2002/46	2000/17	Telgraf ve Telefon Kanunu, Ulaştırma Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Telsiz Kanunu, Posta Telgraf ve Telefon İdaresi Biriktirme ve Yardım Sandığı Kanun ile Genel Kadro ve Usulüne Dair KHK'de Değişiklik Yapan 4502 sayılı Kanun'un Yürürlüğünün Durdurulması ve İptali İsteminin Reddine İlişkin Karar.	26.03.2003	25060
2003/7	2003/15	Devlet Memurları Kanunu'na, 527 sayılı KHK'nin 3. Maddesi ile Eklenen I sayılı Cetvel'in II - Teknik Hizmetler Sınıfı Başlıklı Bölümünün (b) Bendinde Yer Alan "Economic" Sözcüğünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	26.03.2003	25060
2002/95	2001/412	Bütçe Kanunu'nun 4611 sayılı 2001 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun 65. Maddesi (b) Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	27.03.2003	25061
2002/97	2002/60	Bütçe Kanunu'nun 4611 sayılı 2001 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun 7. Maddesi ile 68. Maddesi (g) Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	27.03.2003	25061
2002/96	2002/138	Bütçe Kanunu'nun 4726 sayılı 2002 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun 6. Maddesi (g) Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	28.03.2003	25062
2003/9	2003/8	Bütçe Kanunu'nun 4726 sayılı 2002 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun 41. Maddesi (c) Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	28.03.2003	25062
2002/94	2002/152	Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Tatile Girmesine Dair 746 sayılı Kararının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine İlişkin Karar.	29.03.2003	25063
2002/104	1999/35	Ailenin Korunmasına Dair 4320 sayılı Kanun'un 1. Madde 1 ve 2. Fıkraları ile 2. Madde 3. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	29.03.2003	25063
1996/45	1996/52	Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne Dair 2451 sayılı Kanun'a 4158 sayılı Kanun'la Eklenen Ek 1. Maddenin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	04.04.2003	25069
1997/53	1996/70	Basın Kanunu'na 4202 sayılı Kanun'un 1. Maddesiyle Eklenen Ek 7 ve 8. Maddelerin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	04.04.2003	25069
2002/192	2000/44	Harp Okulları Kanunu'nun 40. Maddesi 2. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	08.04.2003	25073

2003/3	2002/7	Büyük Adalet Partisi'ne 1999 Yılı Kesin Hesabının Onaylı Bir Örneğini Vermediği Gerekçesi ile İhtar Verilmesine Dair Karar.	08.04.2003	25073
2003/5	2002/171	Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun'un 13. Madde 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	08.04.2003	25073
2002/194	2001/79	Türk Ceza Kanunu'nun 432. Maddesinin Bir Bölümünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	12.04.2003	25077
2002/103	2001/327	Türk Ceza Kanunu'nun 2248 sayılı Yasa ile Değişik 240. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddi Hakkında Karar.	22.04.2003	25087
2002/105	2001/328	Türk Ceza Kanunu'nun 2248 sayılı Yasa ile Değişik 240. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddi Hakkında Karar.	22.04.2003	25087
2002/106	2001/332	Türk Ceza Kanunu'nun 2248 sayılı Yasa ile Değişik 240. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddi Hakkında Karar.	22.04.2003	25087
2002/198	2000/36	Türk Vatandaşlarının Yurt Dışında Geçen Sürelerinin Sosyal Güvenlikleri Bakımından Değerlendirilmesine Dair 3201 sayılı Kanun'un 3. Madde 1.Fıkrası (a) Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptali Hakkında Karar.	25.04.2003	25089
2002/195	2002/165	Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun'un 16. Madde 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	26.04.2003	25090
2003/2	2003/30	Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Değiştirilmesi Hakkında 766 sayılı Kararın 4. Maddesiyle Yeniden Düzenlenen 91. Madde'nin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	01.05.2003	25095
2003/3	2003/31	Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 4839 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulması Hakkında Karar.	10.05.2003	25104
1998/83	1998/46	Yurt Dışında Bulunan Türk Vatandaşlarının yurt Dışında Geçen Sürelerinin Sosyal Güvenlikleri Bakımından Değerlendirilmesi Hakkında Kanun'un 6. Madde (A) paragrafı 1. Fıkrası (a) Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	16.05.2003	25110

1998/84	1998/47	Yurt Dışında Bulunan Türk Vatandaşlarının Yurt Dışında Geçen Sürelerinin Sosyal Güvenlikleri Bakımından Değerlendirilmesi Hakkında Kanun'un 6. Madde (A) Paragrafı (a) Bendi ile (B) Paragrafının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	16.05.2003	25110
2003/35	2003/24	Bütçe Kanunu 4726 sayılı 2002 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun 56. Maddesi (b) Fıkrasının, Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gereçesi ile İptali Hakkında Karar.	21.05.2003	25114
2003/2	2001/2	Anayol Partisi'nin 2000 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	28.05.2003	25121
2003/11	2002/3	Anayol Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	28.05.2003	25121
2003/1	2002/29	Anayasa Mahkemesi'nin Radikal Değişim Projesi Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	29.05.2003	25122
2003/13	2003/3	Anayasa Mahkemesi'nin Radikal Değişim Projesi Partisi'nin 2002 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	29.05.2003	25122
2003/4	2001/28	Demokrasi ve Barış Partisi'nin 2000 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Anayasa Mahkemesi Kararı.	30.05.2003	25123
2003/5	2002/6	Halkın Demokrasi Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Anayasa Mahkemesi Kararı.	30.05.2003	25123
2003/40	2003/39	Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu (926 sayılı)'nın 112. Maddesinin, 607 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Değiştirilen 5. Fıkrasının, Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gereçesi ile İptaline Dair Karar.	30.05.2003	25123
2003/3	2001/13	Demokrat Parti'nin 2000 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	17.06.2003	25141
2003/6	2002/26	Demokrat Parti'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	17.06.2003	25141
2003/7	2002/31	Varlık Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	17.06.2003	25141
2003/8	2002/7	Gönül Birliği Yeşiller Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	18.06.2003	25142
2003/9	2002/32	Lider Türkiye Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	18.06.2003	25142
2003/10	2002/13	Demokratik Halk Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	18.06.2003	25142
2003/12	2003/1	Avrasya Partisi'nin 2002 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesi Hakkında Karar.	18.06.2003	25142
2003/38	2003/30	Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Kararın 4. Maddesi ile Değişik 91. Maddenin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gereçesi ile Yürürlüğünün Durdurulması ve İptali Hakkında Karar.	09.07.2003	25163

2003/1	2002/3	Anavatan Partisi'ne, Parti Tüzüğü'nün 60. Maddesinden Dolayı İhtar İsteminin Reddine Dair Karar.	12.07.2003	25166
2003/2	2002/4	Halk Partisi'ne, Parti Tüzüğü'nün 55. Maddesinden Dolayı İhtar İsteminin Reddine Dair Karar.	12.07.2003	25166
2003/4	2001/346	Emniyet Teşkilatı Kanunu (4638 sayılı)'nda Değişiklik Yapılmasına Dair KHK'nın Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun'un 1. Maddesiyle Değiştirilen 3201 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	16.07.2003	25170
2003/34	2003/22	Devlet Memurları Kanunu (657 sayılı)'nın 36. Maddesine 527 sayılı KHK ile Yeniden Eklenen (d) Alt Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	16.07.2003	25170
2003/46	2003/46	Elektrik Piyasası Hakkında 4628 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	16.07.2003	25170
2003/1	1999/1	Halkın Demokrasi Partisi'nin Anayasa'ya Aykırı Davranışları Gerekçesi ile Kapatılmasına Dair Karar.	19.07.2003	25173
2003/13	2003/21	Siyasi Partiler Kanunu (2820 sayılı)'nın 105. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	22.07.2003	25176
2003/8	2003/41	Bütçe Kanunu 4833 sayılı 2003 Mali yılı Bütçe Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	22.07.2003	25176
2003/44	2003/42	Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelelenmesine Dair 4616 sayılı Kanun'un Birinci Maddesinin Yeniden Düzenlenen 4758 sayılı Kanun'un 1. Madde, 9. Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	22.07.2003	25176
2003/9	2003/48 ⁱ	Ekonomik İstikrarı Sağlamak için Ek Vergiler Alınması Hakkında 4837 sayılı Kanun'un Bir ve 2. Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	25.07.2003	25179
2003/80	2003/76	Karayolları Trafik Kanunu'nun 3493 sayılı Kanun'la Değiştirilen 115. Maddesi Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	24.09.2003	25239
2002/191	2001/408	Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	02.10.2003	25247

ⁱ 26.07.2003 gün ve 25180 sayılı *Resmî Gazete*'de düzeltilmesi vardır.

2003/12	2003/19	Bütçe Kanunu 4726 sayılı 2002 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun 39. Madde (g) Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	04.10.2003	25249
2003/11	2003/73	Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında 4962 Sayılı Kanun'un 21. Madde 1. Fıkrasının İptal Edildiği Gerekçesiyle Yürürlüğün Durdurulmasına Dair Karar.	11.10.2003	25256
2003/13	2003/67	Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun (5434 Sayılı) 40. Maddesi 1. Fıkrasının Değiştirilmesi ile Bu Kanun'a Geçici 215. Madde Ekleyen 4919 sayılı Kanun'un Bir ve 2. Maddelerinin İptal Edildiği Gerekçesiyle Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	11.10.2003	25256
2003/4	2002/5	Sosyal Demokrat Parti'ye İhtar Verilmesi Hakkında Karar.	01.11.2003	25276
2003/12	2003/31	Emekli Sandığı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un Bazı Maddelerinin Yürürlüğünün Durdurulması İsteminin Reddi Hakkında Karar.	01.11.2003	25276
2003/16	2001/383	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu (4691 sayılı) nun 4 ve 5. Maddelerinin İptal Edildiği Gerekçesiyle Yürürlüğünün Durdurulması Hakkında Karar.	01.11.2003	25276
2003/33	2002/112	Kamulaştırma Kanunu'nun (2942 sayılı) 38. Maddesinin Anayasa'ya ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptali Hakkında Karar.	04.11.2003	25279
2003/83	2003/79	Türk Ceza Kanunu'nun 522. Maddesinin Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırılığı İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	07.11.2003	25282
2002/200	2000/75	Orman Kanunu'nun 3373 sayılı Yasa ile Değiştirilen 17. Maddesinin 3. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	08.11.2003	25283
2003/63	2001/346	Emniyet Teşkilatı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun'unda Bazı Madde ve Hükümlerin İptali İstemiyle Açılan Dava Hakkında Karar.	08.11.2003	25283
2003/81	2003/77	Devlet Memurları Kanunu'na 527 sayılı KHK'nın 3. Maddesiyle Eklenen I Sayılı Cetvelde Yer Alan 1. Derece Avukatlarla İlgili Bir Hükmünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	14.11.2003	25289
2003/15	2000/24	Milliyetçi Hareket Partisi'nin 1999 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	15.11.2003	25290
2003/16	2001/16	Milliyetçi Hareket Partisi'nin 2000 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	15.11.2003	25290
2003/17	2002/10	Milliyetçi Hareket Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	15.11.2003	25290

2003/14	2003/20	Aydınlık Türkiye Partisi'nin 2002 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	16.11.2003	25291
2003/18	2002/17	Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2001 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	16.11.2003	25291
2003/19	2000/13	Demokratik Sol Parti'nin 1999 Yılı Kesin Hesabının İncelenmesine Dair Karar.	16.11.2003	25291
2003/2	2001/34	Gelir Vergisi Kanunu'na 4444 sayılı Kanun'la Eklenen 57. Maddenin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	19.11.2003	25294
2003/3	2001/36	Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, Finansman Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu ile 4306 ve 4481 sayılı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Kurumlar Vergisi Kanunu'na Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun'un İptaline İlişkin Karar.	21.11.2003	25296
1998/48	1997/45	Türk Ceza Kanunu'nun 462. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddi Hakkında Karar.	22.11.2003	25297
2002/201	2002/146	Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 4771 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	11.12.2003	25313
2002/91	2001/309	Avukatlık Kanunu'nun 14. Maddesinin 4667 sayılı Yasa ile Değiştirilen 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gereğesiyle İptaline Dair Karar.	12.12.2003	25314
2003/8	2002/55	Vergi Usul Kanunu'nun 4369 sayılı Kanun ile Değiştirilen 359. Maddesinin (a) Bendinin 2 Sayılı Alt Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddi Hakkında Karar.	16.12.2003	25318
2003/10	2001/351	Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 92. Maddesinin 2. Fıkrasının 1 ve 2. Tümcelerinin Anayasa'ya Aykırılığı İddiasıyla Açılan Davanın Reddi Hakkında Karar.	16.12.2003	25318
2003/89	2003/84	Şartla Salıverilmeye, Dava ve Cezaların Ertelelenmesine Dair 4616 sayılı Kanun'da Değişiklik Yapılmasına İlişkin 4758 sayılı Kanun'la Eklenen Birinci Maddenin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gereğesiyle İptali Hakkında Karar.	17.12.2003	25319
2003/60	2001/392	Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu ile 4306 ve 4481 sayılı Kanunlarda değişiklik yapan 4605 sayılı Kanunu'nun 12. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	18.12.2003	25320
2003/47	2002/8	Avukatlık Kanunu'nun 2178 sayılı Yasa ile Değiştirilen 3. Maddesinin (b) Bendinin Anayasa'ya Aykırılığı İddiasıyla İptal İsteminin Reddi Hakkında Karar.	19.12.2003	25321
2003/48	2002/132	Avukatlık Kanunu'nun 2178 sayılı Yasa ile Değiştirilen 3. Maddesinin (b) Bendinin Anayasa'ya Aykırılığı İddiasıyla İptal İsteminin Reddi Hakkında Karar.	19.12.2003	25321

2003/41	2003/37	Adli Personel ile Devlet Davalarını Takip Edenlere Yol Gideri ve Tazminat Verilmesi ile 492 sayılı Harçlar Kanunu'nun Bir Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun'un 2. Maddesinin 449 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Değiştirilen 6. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırılığı İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	20.12.2003	25322
2003/61	2001/375	Gelir Vergisi Kanunu'na 4065 sayılı Kanun'un 5. Maddesi ile Eklenen Geçici 58. Maddenin Altıncı Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	24.12.2003	25326
2003/29	2002/79	Kamulaştırma Kanunu'nun 4650 sayılı Yasa ile Değiştirilen 11. Maddesi, 1. Fıkrasının h Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	25.12.2003	25327
2003/66	2003/38	Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 4128 sayılı Yasa ile Eklenen 61/A Maddesinin 1. Fıkrasının (c)Bendinin Anayasa'ya Aykırılığı İddiası ile İptal İsteminin Reddine Dair Karar.	26.12.2003	25328
2003/96	2000/80	Yüksek Öğretim Kanunu'nun 13. Maddesinin 3826 sayılı Kanun ile Değiştirilen (a) Fıkrasının 1. Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptal İsteminin Reddine Dair Karar.	15.01.2004	25347
2003/93	2003/90	Karayolları Trafik Kanunu (2918 sayılı)'nın 116. Maddesi Üçüncü Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	22.01.2004	25354
2004/1	2003/111	İsperto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanunu'nun 4619 sayılı Kanun'la Değişik 28 ve 40. Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	24.01.2004	25356
2002/90	2002/44	Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında 2495 sayılı Kanun'un 16 Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	27.01.2004	25359
2004/4	2003/107	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında 278 sayılı Kanun'a 5016 sayılı Kanun'la Eklenen Geçici 3. Maddenin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile Yürürlüğün Durdurulmasına Dair Karar.	14.02.2004	25373
2004/5	2004/6	Devlet Memurları (657 sayılı) Kanunu'na 527 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Eklenen 1 Sayılı Cetvelin V-Avukatlık Hizmetleri Sınıfı Başlıklı Bölümünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	20.02.2004	25379
2003/87	2003/31	Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nda Değişiklik Yapan 4839 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	24.02.2004	25383

2003/88	2003/67	Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nda Değişiklik Yapan 4919 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptali Hakkında Karar.	28.02.2004	25387
2004/1	2004/1	Saadet Partisi'ne, 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu'nun 96. Maddesine Aykırı Davranışından Ötürü İhtar Verilmesine Dair Karar.	13.03.2004	25401
2003/42	2003/28	Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de Değişiklik Yapan 425 sayılı KHK ile Yeniden Düzenlenen 7. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	16.03.2004	25404
2003/103	2002/43	Dernekler Kanunu'na 4552 sayılı Kanun'la Eklenen Geçici 7. Maddenin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	17.03.2004	25405
2004/12	2001/73	Askerlik Kanunu'nun 4459 sayılı Kanun ile Eklenen Geçici 37. Maddesinin Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	19.03.2004	25407
2004/6	2003/100	Orman Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 4999 sayılı Kanun'un 1. Maddesiyle Değiştirilen 6831 sayılı Kanun'un 1. Madde 2. Fıkrası ve 13. Maddesi ile 116. Maddesinin 1. Fıkrasının İptal Edildiği Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	20.03.2004	25408
2004/36	2001/1	Patent Haklarının Korunması Hakkında 551 sayılı KHK 165. Madde 3. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	21.04.2004	25440
2004/35	2001/390	Güvenlik Soruşturması, Bazı Nedenlerle Görevlerine Son Verilen Kamu Personeli ile Kamu Görevine Alınmayanların Haklarının Geri Verilmesine ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 4045 sayılı Kanun'un Geçici 1. Maddesi 1. Tümcisinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	30.04.2004	25448
2004/16	2001/237	Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 20. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	05.05.2004	25453
2004/34	2001/282	Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında (6136 sayılı) Kanun'un 4534 sayılı Kanun ile Değiştirilen 7. Madde Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	07.05.2004	25455
2003/65	2000/5	Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair 1918 sayılı Kanun'un 27. Maddesine 3217 sayılı Kanun ile Eklenen 4. Fıkranın Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	08.05.2004	25456

2004/9	2004/74	Telgraf ve Telefon Kanunu'nun (406 sayılı) EK 18. Maddesinin Sonuna 4502 sayılı Kanun'un 12. Maddesiyle Eklenen "Sabit Ücret" Sözcüklerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	11.05.2004	25459
2004/2	2003/4	HADEP Üyesi Hamit Geylani'nin Siyaset Yapma Yaşamının Kaldırılması İsteminin Reddine Dair Karar.	12.05.2004	25460
2004/11	2001/143	Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu (4533 sayılı)'nın 6. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	12.05.2004	25460
2003/77	2003/62	Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında 3030 sayılı Kanun'un 18. Maddesinin 4736 sayılı Kanun ile Değiştirilen Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	13.05.2004	25461
2004/25	2002/92	Markaların Korunması Hakkında 556 sayılı KHK'ya 4128 Sayılı Kanun ile Eklenen 61/A Maddesinin (c) Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	14.05.2004	25462
2004/14	2001/349	Polis Yüksek Öğretim Kanunun (4652 sayılı)'un 10 . Maddesinin 2. Fıkrası ve 15. Maddesinin 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddi Hakkında Karar.	02.06.2004	25480
2004/26	2000/83	Türk Ceza Kanunu (765 sayılı)'nın, 6123 sayılı Kanun'la Değiştirilen 513. Maddesi 2. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	17.06.2004	25495
2004/43	2002/29	Türk Ceza Kanunu'nun (765 sayılı) 510. maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	18.06.2004	25496
2004/44	2002/101	Türk Ceza Kanunu'na 3756 sayılı Kanun'la Eklenen 521/a Maddesi 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	19.06.2004	25497
2004/3	2002/166 ⁱⁱ	Askerî Ceza Kanunu'nun 4551 sayılı Kanun'la Değiştirilen 67. Maddesi 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	02.07.2004	25510
2004/31	2003/98	Avukatlık Kanunu'nun 4667 sayılı Yasa ile Değiştirilen 167. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesiyle İptaline Dair Karar.	10.07.2004	25518
2004/94	2004/52	Dernekler Kanunu'nun (2908 sayılı) 71. Maddesinin 4552 sayılı Kanun ile Değiştirilen 2. Fıkrasının (2/a) Numaralı Alt Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	18.07.2004	25526

ⁱⁱ 07.07.2004 gün ve 25515 sayılı *Resmî Gazete*'de düzeltilmesi vardır.

2004/53	2002/114	Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu (4533 sayılı)'nun 6. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Savıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	20.07.2004	25528
2004/24	2004/170	Askeri Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu (353 sayılı) 32 ve 220. Maddelerinin Son Tümcisinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	20.07.2004	25528
2004/55	2002/108	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (1412 sayılı)'nın 207. Maddesinin 1. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	20.07.2004	25528
2004/37	2001/119	Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında 6183 sayılı Kanun'un 41. Maddesinin 3418 sayılı Yasa ile Değiştirilen Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	21.07.2004	25529
2004/61	2000/85	Sosyal Sigortalar Kanunu (506 sayılı)'nın Ek 24. Maddesinin 3995 sayılı Kanun'la Değiştirilen (L) Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	21.07.2004	25529
2004/23	2002/128	Meslekî Eğitim Kanunu'nun (3308 sayılı) Geçici 1. Maddesi 1. Fıkrasının (b) Bendinin (1) Numaralı Alt Bendin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	27.07.2004	25535
2004/24	2003/72	Meslekî Eğitim Kanun'un (3308 sayılı) 41. Maddesi 9. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	29.07.2004	25537
2004/57	2003/57	Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Mali ve Sosyal Haklarında Düzenlemeler ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında 631 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 17. Maddesinin Askerî Hakim Sınıfı Bölümünün Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	29.07.2004	25537
2003/100	2002/32	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 sayılı Kanun'da ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un, 9. Maddesinin 2 Sayılı Alt Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	11.08.2004	25550
2004/51	2004/26	İdari Yargılama Usulü Kanunu (2577 Sayılı)'nın 4001 sayılı Kanun'la Değişiklik Yapılan Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	11.08.2004	25550

2004/8	2003/33	Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 4842 sayılı Kanun'un 15. Maddesiyle 193 sayılı Gelir Vergisi Kanun'un 121. Maddesi Son Fıkrasının İptal Edildiği Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	12.08.2004	25551
2003/76	2003/48	Ekonomik İstikrarı Sağlamak için Ek Vergiler Alınması Hakkında 4837 sayılı Kanun'un 1 ve 2. Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	11.09.2004	25580
2004/9	2002/100 ⁱⁱⁱ	Radio ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 4756 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin İptal Edildiği Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	24.09.2004	25593
2004/91	2001/481	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun (1412 sayılı) 390. maddesinin 2369 sayılı Yasa ile Değiştirilen Son Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	22.10.2004	25621
2004/69	2003/12	Rulet, Tilt, Langırt ve Benzeri Oyun Alet ve Makineleri Hakkında 1072 sayılı Kanun'un 2. Maddesi, 3. Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	23.10.2004	25622
2004/59	2003/106	Vergi Barışı Kanunu'nun 20. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiası ile İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	03.11.2004	25632
2004/60	2000/43	Karayolları Trafik Kanunu'nda Değişiklik Yapan 4550 sayılı Kanun 2 ve 3. Maddesinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	04.11.2004	25633
2004/49	2003/11	Denizcilik Müsteşarlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 4745 sayılı Kanun'un 7. Maddesi ve 491 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye Eklenen Ek Madde 8'in Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	05.11.2004	25634
2004/47	2003/9	Bütçe Kanunu'nun (4726 sayılı, 2002 Mali Yılı) Bazı Maddeleri ile Denizcilik Müsteşarlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK, Devlet Memurları Kanunu, Harcırak Kanunu ve 190 sayılı KHK'de Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 7. Maddesiyle 491 sayılı KHK'ye Eklenen Ek Madde 8'in Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	05.11.2004	25634

ⁱⁱⁱ 01.10.2004 gün ve 25600 sayılı *Resmî Gazete*'de düzeltilmesi vardır.

2004/6	2003/86	Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 4969 sayılı Kanun'un 10. Maddesinin (c) Fıkrası ile 4749 sayılı Kanun'un 17. Maddesine Eklenen (C) Fıkrasının Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	06.11.2004	25635
2000/17	2000/16	Kamu Hizmetleri ile İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkelere Dair 4501 sayılı Kanun'un İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	09.11.2004	25638
2004/46	2002/143	Türk Ceza Kanunu'nun 2370 sayılı Kanun'la Değiştirilen 119. Maddesinin 4. Fıkrasının, Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	10.11.2004	25639
2004/38	2001/478	Türk Ceza Kanunu'nun, 3038 sayılı Yasa ile Değiştirilen 434. Maddesi 1. Fıkrasının, Anayasa'ya Aykırılığı Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	11.11.2004	25640
2004/98	2002/156	Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair 4771 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	12.11.2004	25641
2004/89	2004/18	Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu ile 4925 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Kanunu'nun 57. Maddesi (b) Bendinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	23.11.2004	25649
2004/93	2004/11	İcra ve İflas Kanunu'na 4949 sayılı Kanun ile Eklenen 352/a ve 1412 Sayılı Kanun'un 386 sayılı Kanun'un Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu İddiasıyla İptali İsteminin Reddine Dair Karar.	24.11.2004	25650
2004/12	2004/107	Dernekler Kanunu'nun (5253 sayılı 10. Madde 1. Fıkrasının Siyasal Partiler Yönünden Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	07.12.2004	25663
2004/4	2003/41	Bütçe Kanunu 4833 sayılı 2003 Mali Yılı Bütçe Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Anayasa'ya Aykırı Olduğu Gerekçesi ile İptaline Dair Karar.	08.12.2004	25664
2004/14	2004/84	Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu (5225 sayılı)'nın 11. Maddesinin 2. Fıkrası, 2004/124 sayılı Kararla İptal Edildiği Gerekçesi ile Yürürlüğünün Durdurulmasına Dair Karar.	14.12.2004	25670
2004/15	2004/108	Dernekler Kanunu'nun 10 ve 13. Maddelerinin Yürürlüğünün Durdurulması Hakkında Karar.	31.12.2004	25687

Türkiye Barolar Birliği Dergisi'ne
abonelik için;

arayın: **[0212] 210 0 110**

ya da tıklayın:

www.abonet.net

abonet

istediğiniz dergi kapak fiyatıyla adresinize teslim

tel: (0212) 210 0 110 ❖ faks: (0212) 222 27 10